

KOI GYULA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA SZABÁLYOZÁSA

*Múlt és jelen kérdései**

1. A Magyar Tudományos Akadémia működését szabályozó jogszabályok és belső szabályok jogforrástana • 51
2. Belső szabályok • 67
3. A vizsgálendő alapkérdések • 73
4. Összegzés • 109

Ennek az írásnak az a célja, hogy a jogtudomány eszközeivel vizsgálja a Magyar Tudományos Akadémiára (továbbiakban: MTA) vonatkozó szabályozás milyenségét (jogforrástan): vagyis a törvények, más jogszabályok, valamint érintőlegesen a jogszabálynak nem minősülő jogforrások: közjogi szervezetszabályozó eszközök (korábban: állami irányítás egyéb jogi eszközei), és az MTA belső szabályainak normatartalmát történeti, valamint *de lege lata* jelleggel elemezze. Főképp a jogforrástan, továbbá az akadémikusok választásának és kizárásának szabályai, a köztestület elnökének státusa, a Közgyűlés és a tudományos osztályok és bizottságok jogi helyzete

* A tanulmány az MTA TK „National Academies of Sciences and Research Organisations” elnevezésű kutatásának keretében készült. A szerző köszönetet mond Prof. em. Dr. Lamm Vanda MTA r. tagnak, az MTA IX. (Gazdaság- és Jogtudományok) Osztálya osztályelnökének értékes opponensi megjegyzéseiről és tanácsaiért, melyeket az MTA TK Jogtudományi Intézete 2016. november 24-i műhelyszemináriumán tartott kéziratvita során tett. Rendkívül hasznosnak bizonyultak Prof. Dr. Hamza Gábor MTA r. tag, egyetemi tanár gondolatai, segítő szándékát nagyra értékelem. Hasonlóképpen köszönöm Prof. em. Dr. Tamás András DSc, az MTA IX. (Gazdaság- és Jogtudományok) Osztálya Közigazgatás-tudományi Albizottság elnökének tevékenységét, aki meglátásaival jobbá tette jelen tanulmányt. Ugyanígy hálával tartozom dr. Medve Zsuzsa főosztályvezetőnek és munkatársainak az MTA Jogi és Igazgatási Főosztálya részéről, akik hasznos gyakorlati felvetéseket tettek a dolgozattal kapcsolatban a „National Academies of Sciences and Research Organisations” kutatócsoport 2016. szeptember 15-i ülésén. Köszönöm a kutatócsoport valamennyi tagjának jobbító szándékú észrevételeit. Nagyra értékelem, hogy Dr. Jakab András DSc., az MTA TK Jogtudományi Intézete igazgatója felkért erre a témára, és a kutatás valamennyi fázisában az elmúlt fél év során értő figyelmével tette jobbá írásomat, valamint hibáim iránt türelmet tanúsítva elnéző jóindulatába fogadott.

kerül elemzésre, vagyis az adott időszakban hatályos törvény, alapszabály és ügyrend (azaz a belső szabályozás fókuszált részének regulációja) lesz mélyebb elemzés tárgya.

1. A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MŰKÖDÉSÉT SZABÁLYOZÓ JOGSZABÁLYOK ÉS BELSŐ SZABÁLYOK JOGFORRÁSTANA

1.1. Alkotmány, Alaptörvény

Az alkotmánytörvények¹ szintjén mind a Magyar (Nép)köztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényben, mind Magyarország Alaptörvényében² találunk a Magyar Tudományos Akadémiára vonatkozó szabályozást.

Az 1949. évi XX. törvény eredeti szövege a Magyar Tudományos Akadémiával kapcsolatos rendelkezést nem tartalmazott,³ illet csupán az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 30/A. § (1) bek. i) pont negyedik fordulata fogalmazott meg először: „[K]ülön törvényben meghatározott szervek javaslatára [...] megerősíti tisztségében a Magyar Tudományos Akadémia elnökét.” Jelenleg az Alaptörvényben a 2013. március 25-i negyedik módosítással változtatott szövegezés hasonló (9. cikk (3) bek. l) pont): „[M]egerősíti tisztségében a Magyar Tudományos Akadémia elnökét és a Magyar Művészeti Akadémia elnökét.” A 2009. április 26-tól hatályos Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény 13. § (1) bek. 2. mondata hasonló nyelvi formában fogalmaz: „Az elnököt tisztségében a köztársaság elnöke megerősíti.”

Az új szabályozás nem utal közvetlenül (szövegezése folytán) a javaslattevő személy vagy szerv szerepére. Az alaptörvény a korábbiakhoz képest világosabban tagolja a köztársasági elnök személyi javaslatokra vonatkozó döntéseit. Ezeket az alaptörvény –véleményünk szerint az alábbiakban felállítható erőssorrendben a „kinevez és előléptet,⁴ „kinevez,⁵ „megbíz és

¹ 1949 előtt Magyarországon történeti (vagyis íratlan, azaz nem kartális, vagyis nem egyetlen alkotmánylevélbe foglalt) alkotmány volt. Ennek részét képezték bizonyos nagyobb számú (jelentős) alaptörvények, Szent István intelmei, a szokásjog a Werbőczy István-i Hármaskönyvbe foglaltan, továbbá a koronázási hitlevelek.

² A törvényszámot nem viselő új alkotmánytörvényt 2011. április 18-án szavazta meg az Országgyűlés, 2011. április 25-én hirdették ki, és 2012. január 1-jével hatályos.

³ Az 1949. augusztus 20-án kihirdetett 1949. évi XX. törvény 29-33. §§ Elnöki Tanács címmel a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa (és annak elnöke), vagyis a korabeli államfő jogosítványai között nincsen az MTA-ra vonatkozó.

⁴ Ez a hatáskör a tábornokokra (Alaptv. 9. cikk (4) bek. e) pont) vonatkozik.

⁵ Ez a hatáskör a miniszterekre, a Magyar Nemzeti Bank elnökére és alelnökére, az önálló szabályozó szerv vezetőire, és az egyetemi tanárookra (Alaptv. 9. cikk (4) bek. c) pont); vala-

fogad⁶”, „megbíz⁷”, „megerősít⁸” és „javaslatot tesz⁹” szófordulatokkal jellemez. A korábbi szabályozás szakirodalma szerint az AB arra mutatott rá, hogy a hatáskör alkotmányos tartalmát, gyakorlásának feltételeit és korlátait illetően alapvetően nincs különbség aközött, hogy kinevezésről, megbízásról, tisztségben való megerősítésről, előléptetésről, vagy felmentésről van-e szó.¹⁰ Ez nyilván igaz a hatáskör jellegére, de nem igaz a kifejezések tartalmiságára (jelentésárnyalatuk eltérő voltára), még akkor sem, ha a két dolog nem hat ki egymásra. A kinevezés vagy jóváhagyás megtagadása körében a jogirodalom utal rá, hogy az alkotmánybírói döntésekben az ügyvel kapcsolatban a tartalmi okból való megtagadás melletti és elleni álláspontok is felmerültek.¹¹ Az ezzel kapcsolatos ellentéteket az Alaptörvény 9. cikk (6) bekezdésének szabályozása részben feloldotta.¹² A jogszabályi feltételek hiánya (tartalmi ok), vagy az államszervezet demokratikus működésének súlyos zavarát eredményező állapot bekövetkeztének esetei közé a jogalkotó azonban nem iktatta be az MTA és az MMA elnökének megerősítését. Mindez nem jelenti azt, hogy a megerősítés formai okból ne lenne megtagadható.¹³

A megerősítés véleményem szerint egy már (korábban, az egyetértő szerv vagy személytől különböző szerv vagy személy által) meghozott döntéssel kapcsolatos egyetértés kifejezését jelenti, tehát semmiképpen sem

mint a hivatásos bírákat és a Költségvetési Tanács elnökére (Alaptv. 9. cikk (3) bek. k) pont) vonatkozik.

⁶ Ez a hatáskör a nagykövetekre és követekre (Alaptv. 9. cikk (4) bek. b) pont) vonatkozik.

⁷ Ez a hatáskör az egyetemek rektoraira (Alaptv. 9. cikk (4) bek. d) pont) vonatkozik.

⁸ Ez a hatáskör a Magyar Tudományos Akadémia elnökére és a Magyar Művészeti Akadémia elnökére (Alaptv. 9. cikk (3) bek. l) pont) vonatkozik.

⁹ Ez a hatáskör a miniszterelnök, a Kúria elnöke, az Országos Bírói Hivatal elnöke, a legfőbb ügyész, és az alapvető jogok biztosa személyére (Alaptv. 9. cikk (3) bek. j) pont) vonatkozik.

¹⁰ Kovács Virág: „30/A.§” in JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja* I. (Budapest: Századvég Kiadó 2009) 1044.

¹¹ Mellette: 36/1992. (VI. 10.) AB határozat; ellene: 48/1991. (IX. 26.) AB határozathoz fűzött különvélemények. A vitát ismerteti: HOLLÓ András: „Az elnöki döntések fajtái” in BALOGH Zsolt – HOLLÓ András – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS: *Az Alkotmány magyarázata* (Budapest: KJK 2003) 386–389.

¹² „A köztársasági elnök a (4) bekezdés b)-e) pontjában foglalt teljesítését megtagadja, ha a jogszabályi feltételek hiányoznak, vagy alapos okkal arra következtet, hogy az államszervezet demokratikus működésének súlyos zavarát eredményezné.” (Alaptv. 9. cikk (6) bek.). „A köztársasági elnöknek a (4) bekezdésben meghatározott minden intézkedéséhez és döntéséhez a Kormány tagjának ellenjegyzése szükséges. Törvény rendelkezhet úgy, hogy a törvény által a köztársasági elnök hatáskörébe utalt döntéshez ellenjegyzés nem szükséges.” (Alaptv. 9. cikk (6) bek.), azaz a *contratio* következtetéssel miniszteri ellenjegyzésre sincs szükség. Az ezzel ellentétes 2009-es gyakorlatra: Kovács (10. lj.) 1044.

¹³ Az eltérő jogszabályi környezet miatt eltérő érveléssel hasonló eredményre jut: Kovács (10. lj.) 1044. Nem foglal világosan állást: HOLLÓ (11. lj.) 387.

tekinthető „előzetes döntéshozatali eljárásban”¹⁴ megválasztott személy megerősítésének, mivel az időben szükségképpen korábbi eljárási elem (a hazai akadémikusok által önmaguk közül jelölt személyek egyikének MTA közgyűlése által történő megválasztása) és az időben rákövetkező köztársasági elnöki megerősítés (jövőhagyás) valójában egyazon eljárás két külön mozzanata. (A választás és az érvényességi kellékként funkcionáló jövőhagyás csak együttesen teszi lehetővé az MTA elnöki tisztség viselését. Illetve nyilván a jövőhagyásnak önmagában nem volna különösebb értelme). A megerősítés egyfajta közjogi convalescentia¹⁵ vagy ha úgy tetszik, az „uralkodói szentesítés” kései utóda.

Az Alaptörvény X. cikk (3) bek. első mondata külön is kiemeli: „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.” Mindez a tudományos és a művészeti szabadságnak¹⁶ egy sajátos kiterjesztése két igen fontos köztestület¹⁷ vonatkozásában. A tudományos kutatás és a művészeti alkotások létrehozatalának szabadsága az állam részéről a be nem avatkozást, a passzivitást kívánja meg. E körben említhető a kulturális sokszínűség kérdése is, melynek jegyében számos tudományos nézet, módszertan, valamint művészeti stílusirányzat virágozhatik egymás mellett, és ennek biztosítása a modern társadalomban állami kötelesség. A tudományos szabadság fogalmának eredője, legalábbis a tudomány (a tudományos kutatás szabadsága) tekintetében a porosz-német alapokon létrejött tanszabadság (*Lehrfreiheit*). A tudomány szabadságának gátját képezte a cenzúra gyakorlatilag a 20. században is (legalábbis a szocialista országokban, és az egyszemélyi dik-

¹⁴Ez a kifejezés az EU jogban használatos volta miatt ebben a kontextusban igen zavaró, eredetileg a nemzeti bíróság az előtte folyó eljárásban az Európai Unió Bíróságának álláspontját kéri a közösségi jog értelmezéséről vagy érvényességéről. A szókapcsolatot az MTA elnök megerősítésével kapcsolatban használja: KOVÁCS (10. lj.) 1044.

¹⁵A convalescentia, mint újkori magánjogi elnevezés római gyökereinek tartalmiságához: Földi András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1996) 385–386. 1264. számszám.

¹⁶A nemzetközi szakirodalomból: Jean-François AKANDJI-COMBE: „Droits économiques, sociaux et culturels” in Joël ADRIANTSIMBAZOVINA – Hélène GAUDIN – Jean-Pierre MARGUÉNAUD – Stéphane RIALS – Frédéric SUDRE (szerk.): *Dictionnaire des droits de l’homme* (Paris: Quadrige-PUF 2008) 322–325. Mary Lou BERTUCCI – Jan K. DARGEL – Edward LAWSON (szerk.): *Encyclopedia of Human Rights* (Washington D.C.: Taylor and Francis 1996) Christoph GRABENWARTER: „Wissenschaftsfreiheit” in Christoph GRABENWARTER: *Europäische Menschenrechtskonvention. Ein Studienbuch* (Basel-München-Wien: C.H. Beck Verlag – Helbing Lichtenhahn Verlag – Manz’sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung 2008) 259–260. Timofei Vasilievics KUZNETZOV: *Право на образование* (Moskva: Rossiskaya Gazeta 1999).

¹⁷A köztestület fogalma, és az MTA mint a fogalom tipikus jelenkori példája kérdésköréhez: Koi Gyula (átd.): „Köztestület” in LAMM Vanda (szerk.): *Jogi lexikon* (Budapest: CompLex Wolters Kluwer 2009) 427. A bővebb problémakifejtést lásd az MTA jogállásával foglalkozó pontnál.

tatúrákban). A tudomány szabadságának részjogosítványai a tudományos alkotás szabadsága, és a tudományos ismeretek tanításának (oktatásának, átadásának) szabadsága, valamint a tudományos művek közzétételének (publikálásának) szabadsága. E szabadságot számos nemzetközi emberi jogi instrumentum is artikulálja.¹⁸

1.2. Törvény¹⁹

Az MTA-val kapcsolatos kezdeti törvények (régies elnevezéssel törvény-cikkek) több meglepő sajátossággal rendelkeznek. Az 1827-es rövid alapító törvényt több úgynevezett emléktörvény követte, melyek az adományozók neveit örökítették meg. Ezeket is elemezni fogjuk, ugyanúgy, ahogy az MTA emléket megörökítő törvényt is. A bővebb normatartalmúnak tekintendő 1923. évi I. tc. az MTA állami támogatásáról szól.

Érdekes kérdés, hogy mikor vetődött fel először egy hazai tudományos társaság felállításának szükségessége. Az igény már a 18. században megjelent, és nem késett a törvényi rögzítés sem. Már a közpolitikai ügyeknek s más tárgyaknak, melyek az Országgyűlésen nem voltak bevégezhetőek, rendszeres kidolgozására bizottságok rendeltetnek és megbízottak nevezetnek ki kérdéséről szóló 1790/91. évi LXVII. tc. 7. pontja által felállított tudományi bizottság feladatai között az ötödik mondat rögzíti az alábbiakat: „Egy fokozatosan felállítandó tudományos akadémia tervezete.” Azaz már itt rögzítésre került a későbbi MTA felállításának terve.²⁰ A Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intéz-

¹⁸ Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* (1948. december 10.) 26. cikk (1) és (2) bekezdése; *Európai Emberi Jogi Egyezmény* (1950. november 4.) 10. cikke; *Gazdasági, Szociális, és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (1966. december 16.) 15. cikk 1. b) pont; *Az Európai Unió Alapjogi Chartája* (2004. október 29.) II-73. cikke.

¹⁹ A törvényfogalom – igen szerteágazó – problémájához: Joó Gyula: *A magyar törvény fogalma és jogi természete* I.–II. (Kecskemét: Sziládi László 1908–1910) 330. PETRÉTEI József: „A törvény fogalmáról” in PETRÉTEI József: *A törvényhozás elmélete és gyakorlata a parlamenti demokráciában* (Budapest: Osiris 1998) 81–84. A törvény materiális fogalmához: JAKAB András: *A magyar jogrendszer szerkezete* (Budapest: Dialóg Campus 2007) 139–141.

²⁰ Bővebben lásd az igény 18. századi gyökereire: *A Magyar Tudományos Akadémia története* http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/tudomany/tortenet.html

^{Az} 1790/1791. évi törvény idézett részéből kiviláglik, hogy téves tehát az a vélekedés mely szerint „Az 1808. évi VIII. sz. „A Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről” szóló törvény említette először egy tudományos társaság felállításának szükségességét.” Erre: KÓNYA Sándor (összeáll.): „...*Magyar Akadémia állíttassék fel...*” *Akadémiái törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990* (Budapest: MTA Könyvtára 1994) 9.

kedésről szóló 1808. évi VIII. tc.²¹ visszautalt az 1790/91. évi LXVII. tc.-re, felemlítve az akadémiai ügyet: „...[A]z 1790:LXVII. törvénycikk kapcsában elhatározták első sorban Ő szent felségét felkérni, hogy ez intézetet [Nemzeti Múzeum] jóakaratóval és kegyelmével támogatni és pártolni méltóztassék, más részről pedig a fenséges főherceg nádor urat fölszólítani, hogy aközben is, a míg e dologra s jelesül egy tudományos társaság alakítására nézve a következő országgyűlésen tüzetesebben intézkedni lehetne, ez intézetnek részben való életbeléptetésére gondot fordítani, a céljaira szolgáló épület emeléséhez hozzáfogni s lehetőleg mindent foganatosítani, egyszersmind pedig a magyar nyelv művelése előmozdításának egyéb eszközeit is szíven hordozni méltóztassék.”

Az akadémia létesítéséről (létrehozataláról és felállításáról) A hazai nyelv művelésére fölállítandó Tudós Társaságról, vagy Magyar Akadémiáról szóló 1827. évi XI. tc. rendelkezett.²² Ezt a háromféle fennmaradt magyar szövegezés alapján vetjük össze. A jogszabály céltételezése egyfelől a honi (hazai) azaz magyar nyelv terjesztése, másfelől minden tudományok és mesterségek (művészetek) lehető, azaz lehetséges (ki)művelése,²³ összefoglalva: a tudományos és a művészeti-szépirodalmi alkotások létrehozatala magyarul, a hazai műnyelv fejlesztésével egyidejűleg. A rendelkező

²¹ A törvény jelentőségére utal A Magyar Tudós Társaság Alaprajza / = Alapszabálya/ (1831) Bevezetés címet viselő rész második francia bekezdése második mondata, jelezve, hogy már ez a törvény is a „tudós Társaság” felállításával a magyar nyelv ügyét kívánta előmozdítani.

²² Címváltozat (a korabeli helyesírás mellőzésével): A honi nyelv kiművelésére felállítandó Tudós Társaságról, vagyis Magyar Akadémiáról szóló 1827. évi XI. tc. Erre: *A M.[agyar] T.[udós] Társaság Évkönyvei* I. (Buda: Egyetemi Nyomda 1833) 55. Újraközli: KÓNYA (20. l.) 57. Az általunk közölt címváltozat jelent meg Csiky Kálmán fordításában a MÁRKUS Dezső (szerk.): *1740–1835. évi törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár Milleniumi Emlékiadás* (Budapest: Franklin 1901) 444. alapuló világhálós törvénykiadványban (1000 év törvényei): <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5090> illetve lásd azonos címmel az 1912-ben hatályban lévő törvények gyűjteményében is: MÁRKUS Dezső (szerk.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye (Corpus Juris Hungarici) 1000–1911 I. 1000–1873* (Budapest: Franklin 1912) 192. Ismert egy későbbi, „A hazai nyelv művelése céljából felállítandó tudós társaságról, vagy Magyar Akadémiáról” című változat is. Erre: Vladár Gábor (szerk.): *Magyarország hatályos törvényei kiegészítve a törvényeket módosító jogszabályokkal* I. 1000–1877 (Budapest: Grill 1943) 67. Az 1825–27.évi törvények eredetileg csak latinul jelentek meg: *Articuli diaetales anni MDCCCXXVII* (h.n.: k.n. 1827) 42.

²³ „A karok és rendek gondoskodása a hazai nyelvnek ne csak terjesztésére, hanem a tudományok és művészetek minden nemében leendő kiművelésére is irányulván, Ő szent felségének jóváhagyásával határozatlik [...]” MÁRKUS 1912 (22. l.) uo. „A Karoknak és Rendeknek gondosságok a honi nyelvnek nemcsak terjesztésére, de egyszersmind annak minden tudományok és mesterségek nemeiben lehető kiművelésére is lévén intéztetve: őfelségének meg-egyezésével, elrendeltetik [...]” KÓNYA (20. l.) uo. Szükséges megjegyezni, hogy véleményünk szerint a leendő és a lehető nem ugyanazt jelenti. Leendő az, ami lesz, a jövőben majdan megvalósul. Lehető az, ami lehetséges, amire lehetőség van.

rész két szakaszt tartalmaz. Egyfelől megállapítja, hogy a tudós társaság felállítása a létrehozatalához szükséges vagyon önkéntes közadakozásból a lehető legrövidebb időn belül történjen meg, és az akadémia székhelye Pesten legyen.²⁴ Az intézmény önkéntes pártfogója a nádorispán (Habsburg József Antal főherceg, vagy ismertebb hazai nevén József nádor). Szükséges, hogy maga a társaság felállításra kerüljön. Az ajánlók (azaz a négy első alapító)²⁵ által megfogalmazott elvek mentén az állandóság (állandó működés) biztosítása céljából tervet és alapszabályt kell kidolgozni.²⁶ Ezen szabályozásból az a következtetés vonható le, hogy az MTA kezdetben (köz)alapítványnak indult.

Az ezután megalkotott négy törvény úgynevezett emléktörvény, deklaratív jogszabály vagy tiszta deklaráció volt. (Ezeket 1925-ben egy újabb emléktörvény követte az MTA-ról). Ez a fogalom a magyar jogforrás- és jogalkotásban (*legistica*) ritkán vizsgált. Ha a jogszabály nem tesz eleget annak a követelménynek, hogy kiderüljön belőle, hogy rendelkezése folytán kinek milyen jogai keletkeznek, vagy kötelezettségei erednek (jogok vagy kötelezettségek származnak belőle közvetlen vagy közvetett módon), illetve a jogok milyen hatóságok vagy más jogilag elismert fórumok előtt érvényesíthetőek, az formai értelemben lehet jogszabály, tartalmi értelemben azonban nem annak minősül. Az ilyen jogszabályokból reálisan nem származnak sem jogosultságok sem kötelezettségek, ezek a jogalkotásra jogosultak politikai aktusai, amelyeket jogszabályformában fejeznek ki.²⁷ Nézetem szerint jogkövetkezmény (negatív szankció, vagy pozitív joghatás) sem kapcsolódhat hozzá. A lentebb tárgyalt (MTA-val kapcsolatos) esetekben még élő személyek önzetlen tevékenysége iránti háláját fejezte ki a törvényhozás.

Az MTA-ra vonatkozó első tiszta deklaráció egyben a szabályozástípus egyik első hazai megjelenésének példája.²⁸ Elnevezése: Azoknak a nevei,

²⁴ „Hogy a magyar tudós társaság vagy akadémia, az önkéntes és szabad adományok útján létesítendő alapból, Pest szabad királyi városban, mint önálló székhelyén, a lehető legrövidebb idő alatt minél előbb fölállítassék.” MÁRKUS 1912 (22. l.) uo. „Hogy önként és szabad adakozással összeszedett tőkevagyonból tudós társaság, vagyis magyar akadémia állítassék fel mennél rövidebb idő alatt, s annak állandó széke szabad királyi Pest városában leend.”

²⁵ Gróf Széchenyi István; Gróf Károlyi György (Szatmár vármegye követe); Gróf Andrásfy György (Torna vármegye követe); Gróf Vay Ábrahám (Borsod vármegye követe).

²⁶ 1827. évi XI. tc. 2. §., Tölgyessy Péter a „testületi szervezetű alapítvány” kifejezést használja. TÖLGYESSY Péter: „A Magyar Tudományos Akadémia státusának néhány kérdése” *Jogtudományi Közlemény* 1990/1. 32–35., lásd különösen a 32. lapon írtakat.

²⁷ TAMÁS András: *Állam- és jogelmélet* (Budapest: Unió²1998) 196.

²⁸ Legelső: a katonai akadémiáról s tanulmányokról, és az ezen célra gróf Festetics György, Rhédey Lajos és Pármitzky Mihály által tett alapítványról szóló 1802. évi IV. tc. Ezt követte e tárgykörben: Gróf Festetics Lászlónak két rendbeli ajánlata becikkelyeztetnek elnevezésű 1827. évi XIX. tc. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4983> A tiszteletdíjnak

akik a Tudós Társaság fölállítására, vagy a hazai nyelv terjesztésére is ajánlatokat tettek, az utókor emlékezete végett törvénybe iktatnak témaköréről szóló 1827. évi XII. tv.²⁹ Ez a joganyag a mai jogrendszernek is része az egyes jogszabályok és jogszabályi rendelkezések hatályon kívül helyezéséről szóló 2007. évi LXXXII. tv. 1. melléklete szerint, mely az 1989. október 23. előtt alkotott, de még hatályban maradó törvényeket és törvényerejű rendeleteket közli. E melléklet alapján ez a legrégebbi hatályos jogszabályunk.

Az 1827. évi XII. tv. azon nemes szívű ajánlattevők hálás emlékét örökítette meg „minden időkre,” akik a haza és nyelve, azaz a magyar nyelv iránti szeretetből a hazai nyelv művelését segítették elő. Az összesen készpénzben összegyűlt 250 600 forinton felül gróf széki Teleki József (Ádám és Sámuel nevű testvéreivel együtt) 30 000 kötetes könyvtárat, és szlavniczai gróf Sándor István bibliográfus, az első magyar könyvészet írója is könyv-, érem-, és képtárat hagyott az akadémiára. Az MTA tulajdonképpen példa nélkül áll a tudományos akadémiák között abban, hogy nem uralkodói, hanem közadakozásból történő nemzeti alapítással jött létre, mint a magyar szellemi és anyagi kultúra szinte minden nagy intézménye. Gróf Széchényi Ferenc vetette meg nemzeti könyvtárunk, a mai Országos Széchényi Könyvtár alapjait 15,000 kötetrel (1802),³⁰ ez egészült ki később Jankovich Miklós 63 000 könyvével és 4000 kódexével (1832), Todoroszku Gyula és Horváth Aranka 1100 kötetet felölelő 1711 előtti magyarországi nyomtatványgyűjteménye (1920); Apponyi Sándor 2 500 külföldön nyomtatott magyar tárgyú 1711 előtti könyvritkaságaival (*hungarica*), valamint számos más adománnyal gyarapodott a könyvtári vásárlásokon és az 1897 óta fennálló kötelezpéldány-szolgáltatáson túl. (Ezekben a gyűjteményekben számos olyan hazai nyomtatvány, vagy külföldön nyomtatott, magyar szerzőjű, tárgyú vagy nyelvű kötet volt, melyből összességében egy példány ismeretes). A Nemzeti Múzeum szintén Széchényi István gróf alapítása (1802). A Szépművészeti Múzeumot a herceg Esterházy-képtár gyűjteménye alapozta meg (1896). Szükséges itt *per tangentem* utalni a kései, ám

újonnan koronázott király őfelsége által köz- és kegyeletes célokra tett szenteléséről szóló 1830. évi IV. tc. (a rossz aratás miatt szűkölködők segítségére és az MTA támogatására) <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5130> A Magyar Tudományos Akadémia érdemeinek törvénybeiktatásáról és állami támogatásának felemeléséről szóló 1925. évi XLVI. tc. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7657>

²⁹ MÁRKUS 1901 (22. lj.) 445-447. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5091> ; MÁRKUS 1912 (22. lj.) 192. (a nevek nélkül); VLADÁR (22. lj.) nem közli; KÖNYA (20. lj.) 58. Hatályos jogszabály lévén, a Nemzeti Jogszabálytár szövegét vettük figyelembe: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=1.1

³⁰ A könyvtár alapítását szintén emléktörvény örökítette meg: A magyar országos Széchényi Könyvtárról szóló 1807. évi XXIV. törvény.

igen gáláns gróf Vigyázó Ferenc-féle hagyatékra, maga Vigyázó jogi író volt, a Főrendiház jegyzője, és értékes kódex-, könyv- és képgyűjteménye mellett földbirtokait, házait, továbbá a Podmaniczky-Vigyázó kastélyt hagyta 1928-ban az Akadémiára.³¹ Ugyanakkor az MTA történetének első írója megjegyzi, hogy a hazai tudományos akadémia felállítását illetően az európai független nemzetek közül a magyar az utolsó.³² Némileg azért csökkenti e képborúságát a történeti tények sora. A világ első tudományos akadémiaja a Kr.u. 754-ben alapított kínai császári *Hanlin Akadémia* (azaz Ecsetek Erdeje Akadémia) volt.³³ Európában az *Accademia dei Lincei* Rómában 1603-ban jött létre, de működése többször szünetelt. 1635-ben Franciaországban Richelieu bíboros 1635-ben alapította az *Académie française*-t, amely 1806 óta *Institut de France* néven működik. Londonban 1662-ben jött létre a *Royal Society*. 1652-ben Halléban jött létre a ma is működő *Leopoldina Természettudományi Akadémia*. Berlinben Leibniz 1700-ban alapította az *Akademie der Wissenschaften*-t. 1713-ban jött létre a *Spanyol Tudományos Akadémia*. 1724-ben Nagy Péter cár hozta létre az orosz *Cári Akadémiát*. 1739-ben alapították a *Svéd Királyi Tudományos Akadémiát*. 1742-es alapítású a *Dán Akadémia*. 1743-ban jött létre *Amerikai Filozófiai Társaság* néven Benjamin Franklin által alapítottan az USA első tudományos akadémiaja, 1760-ból való a *Norvég Királyi Tudományos Akadémia*, 1779-es a *Portugál Tudományos Akadémia*, valamint 1808-ban jött létre a *Holland Királyi Akadémia*. Ezzel szemben csak 1841-ben alapították a *Szerb Tudományos Akadémiát*, 1842-ben jött létre a *Finn Akadémia*, 1847-ben jött létre a bécsi cs. kir. *Tudományok Akadémiája*, 1866-ban a zágrábi *Délszláv Akadémia*, és a *Román Tudományos Akadémia*, 1869-ben Szófiában, 1872-ben következett Krakkó és Belgrád, 1879-ben e folyamathoz zárkózott fel a *Japán Akadémia*, 1882-ben a *kanadai Royal Society*, valamint (az 1784-ben alapított csehországi német akadémia után) 1890-ben a prágai *Cseh Akadémia*.³⁴ Tovább tekintve az adatokat, 1918-ban Ukrajnában, 1926-ban Görögországban és Thaiföldön, 1929-ben Belaruszban, 1930-ban Indiában,

³¹ Sajnálatosan öngyilkos lett, nevét egy kisebb utca viseli az MTA Széchenyi István téren fekvő épületét határoló közterületek közül.

³² [TOLDY (Schedel) Ferenc]: „A Magyar Tudós Társaság történetei. A nyelv országos régebb állapotjának leírásával” in *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* I. 1831–1832 (Buda: MTA 1832) 3–4.

³³ Alapításának időpontjára: Raymond DAWSON: *A kínai civilizáció világa* (Budapest: Osiris 2002) 188.

³⁴ BALOGH Jenő: „A Magyar Tudományos Akadémia” in MAGYARY Zoltán (szerk.): *A magyar tudománypolitika alapvetése* (Budapest: Egyetemi Nyomda 1927) 475. 2. lábjegyzet adatai néhány pontosítással és kiegészítéssel. A különféle külhoni tudományos akadémiaik története: HAMZA Gábor: „Áttekintés a külföldi nemzeti (tudományos) akadémiaik struktúrájáról – különös tekintettel a természettudományok és a társadalomtudományok arányára” *Magyar Tudomány* 2007/9. 1189–1198.

1938-ban Észtországban és szlovén területen, 1943-ban Örményországban, 1951-ben Bosznia-Hercegovinában, 1954-ben Ausztráliában, 1956-ban Indonéziában, 1961-ben Izraelben, 1965-ben Kambodzsában, 1972-ben Albániában jött létre nemzeti tudós társaság.

Az MTA-ra vonatkozó alapító ajánlatételek közül a legnagyobbak: Gróf Széchenyi István 60 000 forint;³⁵ herceg Batthyány Fülöp 50 000 forint, gróf Károlyi György 40 000 forint; József nádor 10 000 forint; gróf Andrássy György 10 000 forint; gróf Batthyány Keresztély János 10 000 forint; gróf Eszterházy Mihály 10 000 forint; ifj. gróf Eszterházy Károly 10 000 forint; néhai gróf szlavniczai Sándor István 10 000 forint; gróf Széchenyi Pál 10 000 forint.

A Gróf Festetics Lászlónak két rendbeli ajánlatai becikkelyeztetnek elnevezésű 1827. évi XIX. tc.³⁶ a Legelső a katonai akadémiáról s tanulmányokról, és az ezen célra gróf Festetics György, Rhédey Lajos és Párnitzky Mihály által tett alapítványról szóló 1802. évi IV. tc.-re utal vissza (ez az utalás tévesen 1808. évi IV. tc. alakban szerepel a törvényben), amelynek Festetics által adott tőkeösszegét, 40 000 forintot még 10 000 forinttal megemelte. Ezen felül 10 000 forintot ajánlott fel egy katonai tárgyú mennyiség-tani osztály javadalmazására a tudós társaság vagy magyar akadémia kebelén belül.

A tiszteletdíjnak újonnan koronázott király őfelsége által köz- és kegyeletes célokra tett szenteléséről szóló 1830. évi 4. tc szintén tiszta deklaráció.³⁷ Az újonnan koronázott királyi felségnek tiszteletdíj ajánlatik elnevezésű törvény szerint adott (közelebbről meg nem nevezett) tiszteleti (alattvalói) ajándékokat (pénzösszeget) az uralkodó részben a rossz aratás miatt szűkölködő nép segélyezésére, részben az MTA alapjának szaporítására fordították.

A Magyar Tudós Társaságra folytatva tett adakozásokról szóló 1840. évi XLII. tc.³⁸ ugyancsak a tiszta deklarációk körébe tartozik. Az 1832-től 1840-ig készpénzben és kötelezvényben tett adományok juttatóinak neveit (73 fő, magánszemélyek, vármegyék, járások, kerületek, városok, egyesületek). A teljes összeg 69 980 forint 94 krajcárt tett ki. A legnagyobb adományozók: Gróf Károlyi István 20 000 forint; Habsburg Károly főherceg 10 000 forint; Gróf Károlyi Lajos 10 000 forint.

³⁵ Közismert felajánlása szerinti „birtokainak egyévi jövedelme” ekkora összeget tett ki.

³⁶ MÁRKUS 1901 (22. lj.) 457. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5098>; KÓNVA (20. lj.) 59.

³⁷ MÁRKUS 1901 (22. lj.) 497.; KÓNVA (20. lj.) uo.

³⁸ MÁRKUS Dezső (szerk.): *1836-1868. évi törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár Millenniumi Emlékiadás* (Budapest: Franklin 1896) 181-183. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5238>; KÓNVA (20. lj.) 60-62.

A Magyar Tudományos Akadémia állami segélyezéséről szóló 1923. évi I. tc. egy tényleges normatartalmú, kötelezettségek és jogok forrásaként funkcionáló, jogkövetkezmény megállapító, valóságos és teljes jogszabály. A törvény céltételezése a magyar tudományos munka folytonosságának biztosítása (1. §). A normaszöveg a Magyar Tudományos Akadémiát a magyar tudományos élet legfőbb szerveként jellemzi. A jogszabály évi 12 000 000 (azaz 12 millió) korona elszámolást nem kívánó évi rendes államsegélyt biztosít, melynek kezdő időpontja az 1923/1924-es költségvetési év (1. §). A joganyag rendelkezést tartalmaz az MTA állandó alkalmazottai közszolgálati jogi helyzetének rendezése vonatkozásában. Ez a személyi állomány Gyűjteményegyetem létszámába való felvételt jelenti (2. §). Ennek értelmezéséhez szükséges utalni a nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről szóló 1922. évi XIX. tc.-re, amely az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet alkotó nagy közgyűjteményeket az alábbiakban sorolja fel: Magyar Királyi Országos Levéltár; Magyar Nemzeti Múzeum (ekkor belefoglalva értelmezték az Országos Széchenyi Könyvtárat és más táarakat³⁹); Országos Magyar Szépművészeti Múzeum; Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtára (9. §). A gyűjteményegyetemi törvény alapján rendelte el a segélyezési törvény a személyi állomány besorolásának rendezését. Az MTA személyi állományával szemben áthelyezési megszorítás érvényesült a segélyezési törvényben más gyűjteményegyetemi intézetek vonatkozásában, ez csak MTA elnöki hozzájárulással volt lehetséges. Azonban a Gyűjteményegyetemtől egyezség alapján, a VKM miniszter engedélyével lehetséges új szolgálatvállalók beosztása az MTA-ra (2. §). A gyűjteményegyetemi törvény 4. §-át kell alkalmazni az elméleti minősítés terén, melynek alapján a kinevezés történik. Ilyen értelemben létezik tudományos tisztviselői kar; tudományos és műszaki segédszemélyzet; és közigazgatási személyzet. (A tudományos tisztviselői kar rendszerinti minősítése a bölcsészettudományi doktorátus; esetlegesen alkalmazható bármely egyetemi doktorátussal rendelkező személy, vagy mérnöki oklevél is megfelel. Tíz állás ezek hiányában is betölthető kiváló (szak)irodalmi vagy gyakorlati működés alapján. (4. § 3. pont). Gyakorlati minősítés a gyakorlati vizsga, amely könyvtárnoki, levéltárnoki, vagy múzeumi tisztviselői gyakorlati tanfolyam alapján lehetséges (6. §). A segélyezési törvény szabályozta az MTA és a Gyűjteményegyetem közötti pótlólagos teendők kérdéseit (3. §). Igen fontos a törvény általi bírói jogvédelem kérdésének rendezése. A magyar állam, a Gyűjteményegyetem, és az Akadémia közötti vitás kérdések (véltetően hatáskör-összeütközések és egyebek) vonatkozásában a m. kir.

³⁹ Érem- és régiségár, állattár, növényár, ásvány- és őslényár, néprajziak tára.

közigazgatási bíróság jogosult dönteni a magyar királyi közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről szóló 1907. évi LX. tc. alapján. Lehetséges jogorvoslattal élni a miniszter, vagy a miniszter bármely közege (alárendelt személy, vagy szerv, vagy annak munkatársa) döntése ellen, amely a Gyűjteményegyetem, vagy annak közegeinek hatáskörét sérti (hatáskör-sértés); valamely hatósági jogot törvényellenesen gyakorol, törvényt, vagy más törvényes szabályt sért (4. §). A panaszjog a Gyűjteményegyetem Tanácsának teljes ülését illeti meg, vagy ha ez utóbbi nem volt határozatképes, akkor az igazgatótanácsé e jog. A megtámadott érvénytelen jogszabály tekintetében a közigazgatási bíróságnak megsemmisítési joga van, de intézkedést nem hozhat, csupán akkor, ha az MTA az államsegélyt nem kapja meg. Ilyenkor a bíróság a minisztert az államsegélyezési törvény 1. §-a alapján kötelezi a minisztert az államsegély „kiszolgáltatására.” A szakirodalom helyesen mutat rá a „magasrendű közművelődési önkormányzati testként” (ez talán értelmezhető önkormányzattal rendelkező köztestületként) jellemzi. (Jogi személyiségéről nem nyilatkozik). A törvényhez fűzött miniszteri indokolás azt is kimondta, hogy „a Magyar Tudományos Akadémia – eltérően a többi hasonló európai intézettől – nem állami, nem fejedelmi, hanem *nemzeti* alapítás.”⁴⁰

A Magyar Tudományos Akadémia érdemeinek törvénybeiktatásáról és állami támogatásának felemeléséről szóló 1925. évi XLVI. tc.⁴¹ szintén egyfelől a tiszta deklaráció jellegzetességeit viseli magán, ám az MTA támogatása vonatkozásában rendelkezést tartalmaz. A törvény a magyar társadalom áldozatkészségéből létrejött MTA alapításának századik évfordulója alkalmából megemlékezik a tudományos társaság érdemeiről. A Magyar Tudományos Akadémia állami segélyezéséről (támogatásáról) szóló 1923. évi I. tc. 1. §-ában biztosított évi 12 000 000 (azaz 12 millió) korona elszámolást nem kívánó évi államsegélyt (mai értelemben vett állami támogatást) jövőbeni emelésének elhatározása mellett a centenáriumi alkalmából 3 000 000 000 (azaz 3 milliárd) korona (egyszeri) államsegélyt szavaz meg (1. §). Ez a szokásos támogatás kétszázötvenszerese. Ezt a bőkezűnek tűnő támogatást a korban fellépő hiperinfláció megjelenése csökkentette. A törvény végrehajtási záradékában írtak szerint a törvény végrehajtásával a Vallási- és Közoktatásügyi Minisztérium lett megbízva.

1949. évi XXVII. tv.⁴² Az 1949. december 15-én elfogadott törvény az 1948. évi XXXVIII. tv. A Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában elfogadott törvény hatályon kívül helyezése mellett tovább erősítette a szov-

⁴⁰ KÓNYA (20. lj.) 19.

⁴¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7657> (a többi gyűjteményben nem szerepel).

⁴² *Akadémiai Értesítő* 1950/1. 17-18.; KÓNYA (20. lj.) 307–308.

jet modell szerinti társadalmi átalakítást, és benne az MTA szerepének megváltozását. (A törvény maga is szovjet-orsz mintára készült egyébiránt). A preambulum szerint az ország összes erőit a szocialista társadalom építésének szolgálatába kell állítani. A törvény szerint minden lehetőséget meg kell adni arra, hogy az MTA az ország legfelsőbb tudományos intézményé fejlődhessen. Az akadémia feladata az emberiség tudományos eredményeinek tanulmányozása és továbbfejlesztése. A preambulum zárása tükrözi a kort, amelyben a szabályozás született: „A Magyar Tudományos Akadémiának tehát a tudomány minden erejét sorompóba kell állítania hazánk felvirágoztatására, és ezzel egyszersmind a haladó emberiség fejlődésének előmozdítására.”

Az Akadémia feladatai több szempontból csoportosíthatóak a törvény alapján. Irányítja a fennhatósága alá rendelt és az egyéb tudományos intézeteket (2. § (1) bek. d) pont); továbbá irányítja a tudományos és műszaki egyesületek tevékenységét (2. § (1) bek. j) pont), valamint kidolgozza a népgazdasági tervnek megfelelően az országos tudományos tervet (2. § (1) bek. a) pont).

Személyi oldalról nyilvántartja a tudományos munkát végző személyek adatait, és a tárgyi szükségletekre vonatkozó információkat is gyűjti (2. § (1) bek. b) pont), és a tudományos kutatásra alkalmas személyeket a tudományos kutatás szolgálatába állítja (2. § (1) bek. c) pont). Támogatja az egyéni tudományos kutatásokat (2. § (1) bek. e) pont).

Véleményt nyilvánít az egyetemi és főiskolai tanári és az állami tudományos intézetek vezető állásainak betöltése vonatkozásában (2. § (1) bek. g) pont). Véleményt nyilvánít a hatóságok számára tudományos vonatkozású kérdésekben (2. § (1) bek. f) pont).

Biztosítja a tudományos utánpótlást az egyetemi és főiskolai tanulmányokat követő továbbképzés megszervezésével (2. § (1) bek. h) pont); valamint biztosítja a tudományos élet igényei, és a tudományos könyv – és folyóirat-kiadás összeegyeztetését.

Fontos joga az MTA-nak, hogy ügyeiben az illetékes miniszterek meghallgatása (nyilván az MTA illetékes vezetőinek meghallgatása) után döntenek (2. § (2) bek.). Az MTA levelező és rendes tagjait külön akadémiai illetmény illeti meg, az erre vonatkozó rendelkezéseket a Minisztertanács állapítja meg (3. §). Az MTA működésének „törvényességét és alapszabályszerűségét” a Minisztertanács ellenőrizte (4. § (2) bek.), vagyis a korabeli kormány alá rendelt szervnek minősült. Az MTA Alapszabályát a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa (az államfői jogokat gyakorló szerv) hagyta jóvá; az Akadémia ügyrendjét pedig a főtitkár javaslata alapján az Elnökség állapította meg (4. § (1) bek.).

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. tv. az első olyan törvény, amely az MTA-ra vonatkozó kérdéseket átfogó jelleggel szabályoz-

za. Eredetileg (közlönyállapot szerint)⁴³ 33 szakaszból állt, és 1994. április 26-án lépett hatályba, kivéve az MTA központi költségvetésben elrendelt önálló fejezet jellegéről rendelkező 6. §-t, amely 1994. június 30-tól lépett hatályba (a költségvetés elfogadásának időpontjával történő hatálybaléptetés). Átfogó módosítására a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. tv. módosításáról szóló 2009. évi XX. tv. által (MTA tv. novella) került sor 2009. április 3-ával. Itt a törvény bemutatása során kézirat íráskor⁴⁴ hatályos szövegre térünk ki (a változásokra a dolgozat funkcionális részében utalunk ott, ahol szükséges), mely számozás szerint 24 szakaszból, valóságosan (a nagybetűs jelzésekkel elkülönített szakaszszámozás miatt) 27 szakaszt foglal magában.

A törvény szabályozza az MTA jogállását (1-2. §§); feladatait (3-4. §§); felépítését és irányítását (5-16. §§), az akadémiai intézményrendszert /az Akadémia intézményei (17-18. §§), valamint egyéb intézményei (19-19/A. §§)/, a foglalkoztatotti jogviszony (19/B. §§), az MTA gazdálkodását és vagyonát (20-24. §§).

1.3. Törvényerejű rendelet

A 20. század második felétől (1960-tól) az 1949. évi XXVII. törvényt szintén rövid terjedelmű törvényerejű rendeletek⁴⁵ váltották fel az MTA vonatko-

⁴³ <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99400040.TV>

⁴⁴ 2016. május 1. napja.

⁴⁵ A törvényerejű rendeleteket (tvr.) az 1989. évi XXXI. tv. hatálybalépése (1989. október 18.) előtt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa alkothatta (a törvényhozó testület utólagos jóváhagyási vagy elutasítási jogának fenntartása mellett) a (ritkán, általában évente egyszer ülésező) törvényhozás megkérdése nélkül. 2007-ben mintegy 400 ilyen jogszabály volt hatályban, ebből mintegy 375 nemzetközi szerződést emelt be a magyar jogba). Több alkotmánybíróági határozat is kimondta, hogy ezek a törvényerejű rendeletek a törvényekkel egyenrangúak, vö.: 186/B/1991/2. AB határozat; 20/1994. (IV. 16.) AB határozat. Már a törvényerejű rendeletekkel való kormányzás visszásságaira saját korában rámutatott a jogirodalom, hogy esetlegesen a tvr. Országgyűlés általi utólagos elutasítása nehézségeket okozott volna, ezért ilyesmire 1965-ig (és tudomásunk szerint utána sem) került sor egyetlen szocialista országban sem. Azaz nézetem szerint ez a törvényerejű rendeletekkel való kormányzás jogellenességének totális el- és beismerése. A fentebbi visszásságokat a jogirodalom már 1958-ban is felismerte: „Az országgyűlés jogalkotó hatalmának teljessége és korlátlanága a mai tételesjogi állapot szerint jogpolitikailag – de nem alkotmányellenesen- kívánivalót hagy maga után, mivel az alkotmány generális felhatalmazást adott a Népköztársaság Elnöki Tanácsának arra, hogy az országgyűlés ülésezésének időszakai között annak jogkörét – az alkotmánymódosítást kivéve – gyakorolja s ennek során a törvényeket hatályon kívül helyezze, illetve módosítsa.” Vagyis itt egy kivételes lehetőség vált állandó gyakorlattá. Az 1958-as álláspont: SZAMEL Lajos: *A jogforrások* (Budapest: KJK 1958) 29. A meghatározásra és az elutasítás körüli problémákra: PESCHKA Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás* (Budapest: Akadémiai 1983) 202–203. Az 1989 utáni helyzetre: JAKAB (19. lj.) 142. főszöveg és 488. lj., továbbá:

zásában.⁴⁶ Mindez szakítást jelentett a korábbi hagyományokkal. Ezek sok tekintetben az 1949. évi XXVII. törvény rendelkezéseit ismételték, esetleg időnként részletesebben szabályozták az egyes kérdéseket. Külön csak a fontosabb részletező (esetlegesen eltérő) szabályokra utalunk a funkcionális elemzések során. A szabályozás csekély mennyiségét az is indokolta, hogy az MTA sajátos szervezet volt, amely sajátos önszabályozás mentén működött. (Ezt elősegítette a jelentősebb tanácskozásokon jelenlévő pártközponti küldött). A kifejezetten az MTA-ról szóló törvényerejű rendeletek (és módosító törvényerejű rendelet) az alábbiak voltak:

- A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1960. évi 24. tvr.-e;⁴⁷
- A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1969. évi 41. tvr.-e;
- A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1979. évi 6. tvr.-e;
- A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1979. évi 6. tvr. módosításáról szóló 1986. évi 5. tvr.-e.

1.4. Kormányrendelet (Minisztertanácsi rendelet)

A kormányrendeletek kérdését 1945 előtt is vizsgálta a magyar jogtudomány.⁴⁸ Később a Minisztertanács (a korabeli kormány) saját alkotmányos

Koi Gyula: „Jogalkotásunk szabályozásának fordulópontjai. A kezdetektől a 2010. évi CXXX. törvényig” *Jog Állam Politika* 2011/3. 63–95. Koi Gyula: „Jogalkotásunk legújabb változásai az Alaptörvény és a Jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény tükrében” *Államtudományi Doktorandusz Közlemények* 2012/1. 1–26.

⁴⁶ A szakirodalom is kiemeli, hogy 1960-ra az MTA vonatkozásában is szokásba jött az Országgyűlés által alkotott törvény helyett a NET által alkotott törvényerejű rendeletekkel történő irányítás. KÓNYA (20. lj.) 30.

⁴⁷ A jogszabályok –a felsorolás sorrendjében- az alábbi forrásban találhatóak: KÓNYA (20. lj.) 332–333.; KÓNYA (20. lj.) 388–390.; KÓNYA (20. lj.) 429–431.; KÓNYA (20. lj.) 481–482.

⁴⁸ MOLNÁR Kálmán: *Kormányrendeletek* (Eger: Egri Érseki Líceumi Könyvnyomda 1911) 185. Az MTA-ra vonatkozó minisztertanácsi rendeletek, kormányrendeletek, minisztertanácsi határozatok, kormányhatározatok, és az MTA belső szabályai (a Kónya-kötet részbeni közlésén túl) az alábbi gyűjteményekből ismerhetők meg: *A Magyar Tudományos Akadémiára és intézményeire vonatkozó jogszabályok gyűjteménye 1–2* (Budapest: MTA Központi Hivatal Jogi Titkársága 1973) 1196. *A Magyar Tudományos Akadémiára és intézményeire vonatkozó jogszabályok gyűjteménye. Első kötet: Szervezeti, irányítási és gazdálkodási szabályok 1–2. rész. Második kötet: Munkaiügyi szabályok* (Budapest: MTA 1982) 867.; 434. *A Magyar Tudományos Akadémiára és intézményeire vonatkozó jogszabályok gyűjteménye 1981: A tudományos minősítés. A Magyar Tudományos Akadémia elnökségének határozatai, 3. kötet* (Budapest: MTA 1981) 285. *A Magyar Tudományos Akadémiára és intézményeire vonatkozó akadémiai utasítások 1957–1983.* (Budapest: MTA 1983) 527.

hatáskörében alkotott jogszabályt.⁴⁹ Az 1949. évi XX. törvénnyel elfogadott alkotmány rendelkezett a törvények és a kormányrendeletek végrehajtásának biztosításáról (35. § (1) bek. b) pont és 37. § (1) bek.), valamint arról, hogy a Minisztertanács (később a Kormány) rendeletet bocsát ki (35. § (2) bek.). A szakirodalom utal rá, hogy a törvények végrehajtása nemcsak a jogalkotást, hanem a közigazgatás végrehajtási jellegű működtetését is jelenti.⁵⁰ A minisztertanácsi rendelet akkor volt kibocsátható, ha a tervezett rendelkezésből az állampolgárokra közvetlenül jogok származnak, az az állampolgárokra közvetlenül kötelezettségeket ró, egyébként széles körben befolyással van az állampolgárok jogviszonyaira vagy széles körben való ismerete az állampolgárok jogai és jogos érdekei védelme szempontjából jelentős.⁵¹

A minisztertanácsi rendeletek és a kormányrendeletek kisebb gyakorisággal fordultak, fordulnak elő az MTA-ra vonatkozó szabályozásokban. Példálódzó jelleggel az alábbiak sorolhatóak fel:

- 1) A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 5/1962. (III.10.) számú rendelete A tartósan külföldi szolgálatot teljesítő dolgozó házastársának munkaviszonyáról;⁵²
- 2) A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 23/1970. (VII. 4.) számú rendelete A találmányok és egyéb hasznosítható műszaki megoldások külföldre juttatásának engedélyezéséről és nyilvánosságra hozataláról.

1.5. Miniszteri rendelet

A miniszteri rendelet⁵³ törvény (törvényerejű rendelet), vagy minisztertanácsi (kormány)rendeletben kapott felhatalmazás alapján (volt) kiadható.⁵⁴ Némely rendelettípusok (miniszterelnöki rendelet, kormány (minisztertanácsi) rendelet, miniszteri rendelet) – elméleti tételezés szerint – nincs hie-

⁴⁹ SZAMEL (45.lj.) 59–61.

⁵⁰ KAMPIS György: *Kodifikáció. Elmélet és gyakorlat* (Budapest: Unió 1994) 35. A törvény és a rendelet értékrationális és célracionális jellegére: TAMÁS András: *Legística. A jogalkotástan vázlatja* (Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó 2013) 209; 225–228.

⁵¹ SZAMEL (45. lj.) 61. idézi A jogszabályok közzétételéről és hatálybalépéséről szóló 1954. évi 26. tvr. 1. § (1) bekezdéséről.

⁵² A jogszabályok – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: MTA... *jogszabályok gyűjteménye* II. 1973 (48. lj.) 1015.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* 1/2. 1982 (48. lj.) 381–382.

⁵³ A rendeletalkotás általános elméleti kérdéseire: TAMÁS (27. lj.) 223–225.

⁵⁴ KAMPIS (50. lj.) 35.

rarchia.⁵⁵ A miniszteri rendeletek egy, vagy két (illetve több) minisztertől együttesen is eredhetnek (együttes rendeletek), azonban ez a tény a kötelező erőre és a jogszabályi hierarchiára nem hat ki.⁵⁶

- 1) A kulturális miniszter és pénzügyminiszter 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM számú együttes rendelete A könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) és az állományból történő törlésről szóló szabályzat kiadásáról;⁵⁷
- 2) A pénzügyminiszter 18/1977. (X. 27.) PM számú rendelete A költségvetési szervezetek házipénztári pénzkezeléséről.

1.6. Kormányhatározat (Minisztertanácsi határozat)

A kormányhatározat/minisztertanácsi határozat közös jellemzője, hogy olyan jogforrások, amelyek nem jogszabályok. A kormányhatározatok szabályozzák az általuk irányított szervek feladatait és saját működésüket.⁵⁸ A minisztertanácsi (kormány)határozat sajátossága az volt, hogy akkor adták ki, ha az állami vezetés irányvonalának sokoldalú, hosszabb időre szóló meghatározását tartalmazta, illetve, ha csak az állami szervekre és vállalatokra vonatkozik.⁵⁹ A kor sajátossága volt, hogy az úgynevezett 3000-es (titkos) kormányhatározatok szabályoztak számos kérdést,⁶⁰ ilyenek ma is vannak, ezeknek még a témája sem ismerhető meg, csak a darabszámuk.

⁵⁵ JAKAB (19. lj.) 176. Érdekes a megfigyelés, mely szerint a két világháború között az a miniszteri rendelet számított hierarchiában előbbre valónak, amelyet több miniszter közösen adott ki. Azaz minél magasabb volt a kiadó miniszterek száma, annál előkelőbb helyen volt a miniszteri rendelet a hierarchiában. Ezt ugyan sehol sem írták le, de az IM kodifikációs anyagai között találhatóak e gyakorlatra utalások (Tamás András szíves szóbeli közlése).

⁵⁶ SZAMEL (45. lj.) 64.

⁵⁷ A jogszabályok – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/2. 1982* (48. lj.) 741–766.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/2. 1982* (48. lj.) 551–570.

⁵⁸ KAMPIS (50. lj.) 39.

⁵⁹ SZAMEL (45. lj.) 61.

⁶⁰ A KSH közlemény 3000-es titkos kormányhatározatban való hatályon kívül helyezésének tilalmáról: JAKAB 2007 (19. lj.) 186. Egyébként a jogszabályszerkesztésről szóló 12/1987. (XII. 29.) IM rendelet 12–14. §§-ai szabályozták a kérdést 1000 és 10 000 közötti számozás formájában osztva fel a kormányhatározati szabályozást numerikus vonatkozásban. Az egyes számozásokhoz eltérő típusú kormányhatározatok járultak. A 3000-es határozatok jellemzője a szűk címzetti kör volt. Tamás András szíves szóbeli közlése szerint a 3000-es számozású határozatoknak egy csekély töredéke (nagyjából 1 ezreléke) rendelkezett valóban titkos tartalommal. Ennek fényében túlzás a 3000-es kormányhatározatok teljes körét titkos jellegűnek minősíteni.

- 1) A Minisztertanács 1012/1972. (IV.27.) számú határozata Az 1971–1985 közötti időszakra szóló országos távlati tudományos kutatási tervről;⁶¹
- 2) A Minisztertanács 1031/1973. (VIII.16.) számú határozata A Tudományos Minősítő Bizottság elnökének, titkárának és tagjainak felmentéséről, illetőleg kinevezéséről;
- 3) A Minisztertanács 1016/1978. (VI.10.) számú határozata A Tudománypolitikai Bizottság feladatköréről, hatásköréről és működéséről.

2. BELSŐ SZABÁLYOK

2.1. Alapszabályok és ügyrendek

Kónya Sándor helyesen mutat rá, hogy az MTA történetének első évszázadában a vonatkozó szabályok, és az ezekben keletkezett alapvető változások nem törvényben, hanem az új alapszabályban fogalmazódtak meg.⁶² Az alapszabály alapvető szabályozást, ez esetben az MTA működésének legalapvetőbb szabályait jelenti. A jogszabálynak nem minősülő jogforrások másik csoportjába tartozik (a korábbi állami irányítás egyéb jogi eszközei és a mai közjogi szervezetszabályozó eszközök) az alapszabály (továbbá a legfőbb szerv határozata, más szabályzatai), ezekkel a szakirodalom csak jelzésszerűen foglalkozik („belső jog” néven, azonban ez a belső jog-nemzetközi jog kategóriapár ismeretében nyilván kissé félrevezető megnevezés).⁶³ Magunk a *belső szervezeti jog* megnevezést érezzük szerencsésebbnek.

⁶¹ A jogszabályok – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 35–63.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 124–125.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/1. 1982* (48. lj.) 62–72.

⁶² KÓNYA (20. lj.) 7.

⁶³ KAMPIS (50. lj.) 44.

2.1.1. Alapszabályok

- 1) A Magyar Tudós Társaság Alaprajza / = Alapszabálya/ (1831);⁶⁴
- 2) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1858);
- 3) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1869);
- 4) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1936);
- 5) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1946);
- 6) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1949);
- 7) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1956);
- 8) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1960);
- 9) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1970);
- 10) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai és tudományos testületeinek ügyrendje (1982);
- 11) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai és testületi ügyrendje (1990);
- 12) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya és az akadémiai ügyrend (2009).

Az ügyrend a szervezet működési vázrajza, esetenként az alapszabályban írt szabályozás bővebb kifejtése (rosszabb esetben csak megismétlése).

2.1.2. Ügyrendek

- 1) A Magyar Tudós Társaság Rendszabásai / = Ügyrend/ (1831)⁶⁵ lásd továbbiakban 1831-es ügyrend néven;
- 2) A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1860);
- 3) A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1869);

⁶⁴Lásd továbbiakban 1831-es alapszabály néven (és a fentebb következőket is a meghozatal évszáma és az alapszabály kifejezés hozzátoldásával). Az egyéb dokumentumok esetében is hasonló nevezéktan alapján járunk el. A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásban találhatóak: KÓNYA (20. lj.) 63–72.; KÓNYA (20. lj.) 102–111.; KÓNYA (20. lj.) 133–141.; KÓNYA (20. lj.) 245–250.; KÓNYA (20. lj.) 300–306.; KÓNYA (20. lj.) 309–316.; KÓNYA (20. lj.) 317–331.; KÓNYA (20. lj.) 334–348.; KÓNYA (20. lj.) 391–407.; KÓNYA (20. lj.) 432–452.; KÓNYA (20. lj.) 483–512.; http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademiai_szabalyozasok/MTA_alapszabaly_ugyrend_090511.pdf (Eredeti szöveg, 2009. április 5-én és 2014. április 5-én, valamint 2015. január 1-jén és 2015. július 21-én módosult).

⁶⁵A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: KÓNYA (20. lj.) 73–82.; KÓNYA (20. lj.) 112–132.; KÓNYA (20. lj.) 142–175.; KÓNYA (20. lj.) 176–241.; KÓNYA (20. lj.) 245–250.; MTA *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 140–151.

- 4) A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1912);⁶⁶
- 5) A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1936);
(Az 1982-es, 1990-es, és 1994-es törvényhez kapcsolódó ügyrend az alapszabályokkal együtt jelent meg).
- 6) A Tudományos Minősítő Bizottság ügyrendje (1971);

Ismeretesek kutatóintézeti és kutatócsoporti ügyrendek⁶⁷ is az 1945 utáni korszakból, ezeket azonban külön nem vizsgáljuk.

2.2. MTA elnökségének határozatai

Az MTA elnökségi határozatok az MTA legfőbb szervének döntéseit jelentik.

2.2.1. MTA elnökségi határozatok:

- 1) Az MTA elnöksége 100/1964. számú határozata A kiemelkedő tudományos könyvek szerzőinek jutalmazásáról (Elnökség, 1964. december 18.);⁶⁸

⁶⁶ Könyvtári adatbázisok ebből a korszakból (azaz a címében és megjelenési évében is 1912-es ügyrend előzményei és későbbi szövegkiadásai – néhány kisebb változtatás kivételével alapvetően változatlan lenyomatként értelmezhetően – az alapszabály és az ügyrend alábbi kiadásait ismerik): *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1908* (Budapest: Franklin 1908) 170. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1909* (Budapest: Franklin 1909) 160. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1910* (Budapest: Franklin 1910) 162. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1911* (Budapest: Franklin 1911) 164. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1914* (Budapest: Franklin 1913) 168. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1915* (Budapest: Franklin 1914) 170. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1917* (Budapest: Franklin 1916) 174. Az 1915-ben 1916-ra kiadott szabályzat léte a sorozat többi tagja alapján feltételezhető, de példányt ebből nem ismerek. Ismert egy 1882-ben kiadott ügyrend is: *A Magyar Tudományos Akadémia ügyrendje* (Budapest: Franklin 1882) 65. Kónya idézi az 1879-es és 1889-es ügyrendet, bár ezeket szövegszerűen nem közli: KÓNYA (20. l.) 20–21.

⁶⁷ *A Magyar Tudományos Akadémia Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetének gazdasági és adminisztratív ügyrendje* (Budapest: MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézete 1966) 66. *MTA Kémiai-Szerkezeti Kutatólaboratóriuma ügyrendje* (Budapest: MTA Kémiai-Szerkezeti Kutatólaboratóriuma 1966) IV., 54. *MTA Régészeti Kutatócsoportjának ügyrendje* (Budapest: MTA Régészeti Kutatócsoport [1966]) I., 35, 25.

⁶⁸ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 154.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 155-157.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 157.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 162-164.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 214-216.

- 2) Az MTA elnöksége 65/1965. számú határozata A legfontosabb tudományágak elemzésének és értékelésének metodikájáról (Elnökség, 1965. november 9.);
- 3) Az MTA elnöksége 74/1965. számú határozata Az akadémiai testületi szervek szavazási módjáról (Elnökség, 1965. november 30.);
- 4) Az MTA elnöksége 86/1968. számú határozata A kritikai könyvismertetések megjelentetésének és színvonaluk emelésének elősegítéséről (1968. december 20.);
- 5) Az MTA elnökségének 7/1972. számú határozata A Tudományos Minősítő Bizottság munkájáról (Elnökség, 1972. február 29.).

2.3. Utasítások, irányelvek, szervezeti- és működési szabályzatok, köriratok

Az utasítások a címzett számára – de csak az ő számára – kötelezők.⁶⁹ Ez esetben belső adminisztráció eszközének tekinthető.⁷⁰ (Itt nem a miniszter által kiadott utasításról van szó).

2.3.1. Utasítások

- 1) A Magyar Tudós Társaság utasító határozatai (1836);⁷¹
- 2) A Magyar Tudós Társaság utasító határozatai (1845);
- 3) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 17/1954. MTA (A.K. 19.) számú utasítása A tudományos folyóiratok különlenyomatainak külföldre történő küldésének szabályozásáról;
- 4) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 7/1958. MTA (A.K. 7.) számú utasítása Az akadémiai intézetek szervezetéről és szervezeti szabályzatainak előkészítéséről;

⁶⁹ KAMPIS (50. lj.) 40–41.

⁷⁰ SZAMEL (45. lj.) 68.

⁷¹ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: KÖNYA (20. lj.) 82–88.; KÖNYA (20. lj.) 89–101.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* 1/2. 1982 (48. lj.) 389–390.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 292.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 362–381.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 63.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* II. 1973 (48. lj.) 1080–1087.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 64–117.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 118–120.; MTA... *akadémiai utasítások* 1983 (48. lj.) 300–304.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 260–261.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* II. 1982 (48. lj.) 424–434.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 863–868.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 457.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I/1. 1982 (48. lj.) 97–99.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I/1. 1982 (48. lj.) 216–222.

- 5) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 4/1959. MTA (A.K. 5.) számú utasítása Az iratok védelméről és selejtezéséről;
- 6) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 10/1964. (A.K. 12.) számú utasítása Az akadémiai könyv – és folyóiratkiadásról;
- 7) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1968. MTA (A.K. 5.) számú utasítása Az idegen nyelvtudás anyagi elismeréséről;
- 8) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1970. MTA-E[lnöki] (A.K. 13.) számú utasítása A tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről;
- 9) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1971. MTA-E[lnöki] (A.K. 4.) számú utasítása Az akadémiai személyi díj alapításáról;
- 10) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1980. MTA-E (A. K. 8.) számú utasítása A kandidátusi nyelvi vizsgákról;
- 11) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének és főtitkárának 46/1971. MTA (A.K. 20.) számú együttes utasítása A Magyar Tudományos Akadémia Központi Hivatala, továbbá a Testületi Titkárság Szervezeti és Működési Szabályzatának kiadásáról;
- 12) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének és főtitkárának 2/1976. (A.K. 7.) MTA számú együttes utasítása A tudományos fokozatot elért személyek és hozzátartozóik részére járó ellátások megállapításáról és folyósításáról;
- 13) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 2/1972. (A.K. 3.) MTA-F. számú utasítása A gyakorlatban közvetlenül alkalmazható akadémiai kutatási eredményekkel, újításokkal, és találmányokkal kapcsolatos eljárás szabályozásáról;
- 14) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 16/1972. (A.K. 18.) MTA-F. számú utasítása Ifjúsági Díj alapításáról;
- 15) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 4/1982. (A.K. 1.) MTA-F. számú utasítása A nem hivatásos (kiadó vállalaton kívüli) kiadói tevékenység útján készített akadémiai kiadványok előállításának és terjesztésének rendjéről;
- 16) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 9/1982. (A. K. 2.) MTA-F. számú utasítása A Magyar Tudományos Akadémia Központi Publikációs adatbankja létrehozásáról.

Az irányelv ajánlást ad a jogszabály végrehajtásának fő elveire és módszereire.⁷²

⁷² KAMPIS (50. lj.) 43.

2.3.2. Irányelvek

- 1) Irányelvek alkotások alapján történő tudományos minősítés során követendő eljárásra (1970);⁷³
- 2) Irányelvek a Bizonylati Szabályzat és a Bizonylat-gyűjtemény összeállításához az MTA felügyelete alatt működő intézményeknél;
- 3) Az MTA főtitkárának és a közalkalmazottak szakszervezete elnökségének közös irányelvei a munkahelyi demokrácia továbbfejlesztéséről (1980).

A szervezeti- és működési szabályzat a jogszerű működés és a szervezeti rend szabályozását célozza.

- 1) A Magyar Tudományos Akadémia szervezeti- és működési szabályzata (1962);⁷⁴
- 2) A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Testületi Titkárságának szervezeti- és működési szabályzata [A Magyar Tudományos Akadémia elnökének és főtitkárának 4/1971. (A.K. 20.) MTA számú együttes utasításának melléklete];
- 3) A Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottságának szervezeti – és működési szabályzata (1971);
- 4) A Magyar Tudományos Akadémia Központi Hivatala Szervezeti és Működési Szabályzata (1971);
- 5) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 5/1976. (A.K. 9.) MTA-F. számú utasítása Az akadémiai kutatóintézetek szervezeti és működési szabályzatáról.

A körirat általában (és természetesen az MTA esetében is) pénzügyi-költségvetési tárgyú körlevelet jelent (szerven belül). Korábban (az abszolutizmus idején is) körirati formában tágabb tárgykörben fogant utasítások is kiadhatóak voltak.

⁷³ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 152–153.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye II. 1973* (48. lj.) 747–754.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/2. 1982* (48. lj.) 438–442.

⁷⁴ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: *KÖNYA* (20. lj.) 349–387.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 133–140.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 182–185.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 261–292.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/1. 1982* (48. lj.) 195–197.

2.3.3. Körirat

- 1) Az MTA Terv – és Pénzügyi Főosztályának 202.462/1970. sz. Körirata A fogyóeszközökké átminősített kutatási eszközök könyvileges átadásának engedélyezése;⁷⁵
- 2) Az MTA Terv – és Pénzügyi Főosztályának 202.708/1970. sz. Körirata A Bizonylati Szabályzat és a Bizonylat-gyűjtemény elkészítéséről.

3. A VIZSGÁLANDÓ ALAPKÉRDÉSEK

3.1. Az MTA jogállása

Az MTA jogállásával való foglalkozás sem a közigazgatási szervezeti jogban, sem a szakigazgatások (tudományigazgatás) körében nem volt túlzottan bevett dolog 1945 előtt.

Magának a tudós testületnek a szándékait jól mutatja, hogy a Széchenyi által mondott híres, 1842. november 27-én a XI. nagygyűlésen tartott akadémiai beszédében „filológiai intézetként” állítja elénk a (/köz/alapítvány) MTA-t, 1848. március 20-án a társaság rendkívüli közgyűlésén kimondták, hogy az alapítók magánintézetéből országos intézmény rangjára kívánnak emelkedni, ily módon az MTA elválik (kikerül) az alapítók pártfogása (irányítása) alól.⁷⁶ Récsi tudós akadémiának (intézetnek) mondja az MTA-t.⁷⁷

⁷⁵ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye* II. 1973 (48. lj.) 804.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye* II. 1973 (48. lj.) 746–747.

⁷⁶ Széchenyi beszédének szövege: KUNSZABÓ Ferenc: És ég az oltár. *Széchenyi István életműve*. (Budapest: Hunnia 1992) 350–360. Az 1848-as eseményekre: SZENTGYÖRGYI Mária: *Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián 1831–1945* (Budapest: MTA 1973) 29–30. PAPP Gábor György: „1848–1849 és az Akadémia” in: *Épített örökség a magyar tudomány szolgálatában* (Budapest: MTA 2010) 15.

⁷⁷ Récsi Emil életművének jelentőségéről és tudományos nézeteiről: KOI Gyula: Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803–1885) Récsi Emil (1822–1864) Concha Győző (1846–1933) Magary Zoltán (1888–1945) (Budapest: NKE 2013) 47–72. KOI Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése* (Budapest: NKE 2014) 141–171. KOI Gyula: „Récsi Emil, az első magyar közigazgatási jogtudós: előtanulmány életművéről és közigazgatás-tudományi munkássága jelentőségéről” *Közigazgatási Szemle* 2008/3–4. 159–164. KOI Gyula: „Récsi Emil (1822–1864)” in: HAMZA Gábor – SIKLÓSI Iván (szerk.): *Magyar jogtudósok V.* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2015) 47–59. A legkorábbi közigazgatási jogi hazai tankönyv szerzője, Récsi Emil intézetek a tudományok és ismeretek gyarapítása cím körében, tudós akadémiák, társaságok, és egyesületek alcímen említi a Magyar Tudományos Akadémiát. RÉCSI Emil: *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra* III. (Pest: Heckenast 1854) 343–346.

Egész pontosan így fogalmaz: „A tudományok s ismeretek gyarapítására alakított intézetek közt első helyet foglalnak el a tudós akadémiák, tudós társaságok és egyesületek, milyenek a birodalom koronaországaiiban nagyobb számmal állanak fenn.”⁷⁸ (Ezek közül az 1847. május 14-én alapított bécsi cs. k. Tudományok Akadémiáját⁷⁹ és a pesti Magyar Tudós Társaságot vagy Magyar Akadémiát említi).⁸⁰ Alapvetően a két tudós társaság alapszabályait ismerteti. Az MTA tudományos társulat volt Balogh Jenő szerint is.⁸¹ Glatz Ferenc a húszas évek tudománypolitikáját jellemezve az MTA országos autonómiáját emeli ki, említve azt a korábban jelzett tényt, hogy nem uralkodói akarattól jött létre 1825-ben, hanem közadakozásból, saját vagyona van, és sajátos nemzeti reprezentációs jellege van. Teljes tudományos autonómiáját még az 1922-ben tudományos reform sem csökkentette.⁸² Az 1923. évi I. tc., mint már említettük, „magasrendű közművelődési önkormányzati test” kifejezéssel jellemzi az MTA-t. Fazekas Marianna az MTA köztestületi jellegét történelmi tradíciónak nevezi, amelyet az 1993-as Ptk. módosítás állított vissza, a köztestületek körében említve az Akadémiát (65. § (2) bek.).⁸³ A kérdés nehézségét jelzi, hogy nem világos, hogy egyáltalán maga a köztestület mikor jelenik meg a magyar (vagy külföldi) jogokban. Az 1945 előtti közigazgatási jog legmegbízhatóbb kézikönyve szerint Ereky István kutatásai alapján elmondható, hogy a közintézet és a köztestület között ugyanaz a különbség, mint az alapítvány és az egyesületek között.⁸⁴ Magyary a továbbiakban rámutat arra, hogy a köztestületnek nem lehet célja a közhatalom gyakorlása, mert annak már előbb megvoltak a szervei, hanem a köztestület akkor jön létre, ha az állam a szervezkedés célját olyan közcélnek ismeri el, amelyet ennek hiányában az állam, vagy a város (község) valósítaná meg. A köztestületek számának erős növekedését az 1920–1940-es évekre teszi. A hazai köztestületeket áttekinti, ezek közül a szellemi élet köztestületeit említi, de példákat nem hoz.⁸⁵

Az MTA köztestületi jellegére vonatkozó revelatív hazai forrásra nem lehet egykönnyen rátalálni, de a titok nyitja (a közjogi) jogi személy elmé-

⁷⁸ RÉCSI (77. lj.) 343.

⁷⁹ RÉCSI (77. lj.) 344–345.

⁸⁰ RÉCSI (77. lj.) 345–346.

⁸¹ BALOGH (34. lj.) 475.

⁸² GLATZ Ferenc: *Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal* (Budapest: Kossuth 2016) 203.

⁸³ FAZEKAS Marianna: *A köztestületek szabályozásának egyes kérdései* (Budapest: Rejtjel 2008) 34. Arról, hogy a köztestület fogalma kikopott a jogtudományból (és a köztudatból) az 1949 és 1989 közötti időszakban: TÖLGYESSY (26. lj.) 32.

⁸⁴ MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás* (Budapest: Egyetemi Nyomda 1942) 216. Az Ereky-féle forrást nem nevesíti, de vélhetően a Magyary-művet követően elemzett opusról van szó.

⁸⁵ MAGYARY (84. lj.) 218–220.

letekben rejlik.⁸⁶ Mégpedig az egyik legjelentősebb életművet felmutató, a közigazgatás-tudományok közigazgatási jogi iskolájának legkitűnőbb reprezentánsa, Erek István jogi személyekkel foglalkozó hosszas (öt részből álló) cikksorozatának egyik 1928-as darabja adja meg a félreérthetetlen feleletet.⁸⁷ A szellemi élet körében szerinte két valóságos köztestületet ismer a magyar jog: a Magyar Tudományos Akadémiát, valamint az Országos magyar gyűjteményegyetemet.⁸⁸ Érvélese szerint az MTA a magyar tudományos és irodalmi élet legfőbb központi szerve. Az MTA nem törvényi parancsra vagy állami pénzen, hanem szabad alapítás útján, társadalmi áldozatkészség útján jött létre. Az alapítók céljait az állam elfogadta. (Ehhez hozzátehetjük, hogy ettől az állami elfogadástól számítható a (köz)alapítványi formától a köztestületi jelleg felé történő elmozdulás, melyet, mint fentebb olvashatjuk, 1848-ban mondtak ki.) A köztestület tudomány- és nyelvművelő feladatait a (tételes) jog közigazgatási feladatnak ismerte el, amelyet az MTA nélkül az államnak kellene megoldania. Erre a köztestületi forma a legalkalmasabb.⁸⁹ Mindez a törvényi szabályozás példáin keresztül is bizonyítható.⁹⁰ Ezzel világossá vált, hogy a magyar jog az MTA-t alapvetően köztestületnek tekintette gyakorlatilag kezdettől fogva (akkor is, ha ez a műszó éppen nem is volt még alkalmazásban, de az elv csak nehezen vitatható, lásd az 1848-cal kapcsolatban írtakat is).

Az 1949. évi XXVII. tv. körében fontos kérdés az MTA, amely a törvény szerint az MTA „a Magyar Népköztársaság legfelsőbb tudományos intézmé-

⁸⁶ A köztestületeket negligálja a jogi személyekkel foglalkozó talán legjobb monográfia is: MOOR Gyula: *A jogi személyek elmélete* (Budapest: MTA Jogtudományi Bizottság 1931) 5–379.

⁸⁷ EREKY István: „A jogi személyek II. A köztestületek” *Városi Szemle* 1928/5. 773–827.

⁸⁸ EREKY (87. l.) 782–783.

⁸⁹ EREKY (87. l.) 783–784.

⁹⁰ Erek ilyenek látja, hogy 1) minden nyomdávállalat kötelezpéldányt szolgáltat („*in natura* adózni köteles”) az MTA Könyvtárának (A nyomdatermek tudományos célokra szóló kötelezpéldányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. évi XLI. tc. kiegészítéséről szóló 1922. évi XX. tc. 1. § 2. pont); 2) Az MTA alkalmazottai (a főtítká, az osztályelnökök és a főkönyvtárnok kivételével) az Országos magyar gyűjteményegyetem létszámába tartoznak, besorolásuk a vonatkozó törvény szerint történik meg (A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. tc. 2. §); 3) Az MTA összes alkalmazottait (a kivételeken túl) a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, és az állam fizeti (A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. tc. 3. §; Nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetéről szóló 1922. évi XIX. tc. 3–5. §§); 4) Az MTA és/vagy az állam, illetve a gyűjteményegyetem közti jogvitában az akadémia a sérelmes [vagy annak vélt – K.Gy.] határozatot panasszal támadhatja meg a közigazgatási bíróság előtt. A bíróság a sérelmezett határozatot megsemmisítheti [kasszatórius jogkör], illetve abban az esetben, ha a miniszter az MTA-t megillető államsegély kifizetését a törvény ellenére megtagadná, meg is változtathatja [reformatórius jogkör] (A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. tc. 4. §); 5) Az MTA 3 tagot választhat az Országgyűlés felsőházába (Az országgyűlés felsőházáról szóló 1922. évi XXVI. tc. 19. §). EREKY (87. l.) 784.

nye, és tervszerűen irányítja a legfelsőbb fokon az elméleti és alkalmazott tudományok művelését (1. §), vagyis általános irányító szerepet deklarálnak a törvény. (Azaz – a korabeli terminológiára utalva – nem államigazgatási szerv, de szükséges előzetesen megjegyezni, hogy az irányítás tekintetében részben az államigazgatási szervek jellegzetességét hordozza, azaz paraetatikus vagy paraadminisztratív szerv-jellegű). A szakirodalom az MTA kettős jellegét támasztja alá az 1949 és 1989 közötti időszakban. Az akadémiák jogállását illetően a szovjet jogirodalom – jogdogmatikai erőtlensége okán – eléggé ellentmondó volt. Az álláspontok egy része kifejezetten állami szervnek tekintette, a Minisztertanács mellett működő speciális szervek között (Lepeskin és munkatársai). Az uralkodóbbnak tűnő álláspont szerint (Petrov és Lunyev) az akadémia tudományos intézmény, amely feladatait közvetlenül megvalósítja, míg az államigazgatási szervek ezeket a folyamatokat csak irányítják (Petrov). Míg Lunyev arra mutat rá, hogy az Akadémia aktusai nem jogforrások. Megállapította a korabeli hazai államigazgatási jogi irodalom is, hogy a szovjet államjogi és államigazgatási jogi irodalom legnagyobb része nem említi a Szovjet Tudományos Akadémiát az állami szervek között. A bolgár szerzők szerint az akadémia kifejezetten államigazgatási szerv. A lengyel szabály szerint is az akadémia a legfelsőbb állami hatóságnak minősült a feladatkörében. Az akadémiák szabályozásának kérdését a „népi demokratikus” országok egy része törvényekkel társadalmi szervként kezelő országok (Szovjetunió, Románia) az akadémiák közgyűlési alapszabályait tekintik csupán forrásnak (és nincs törvényi szabályozás). Az MTA önmagát országos főhatóságként (1962-es SzMSz 13. § (3) bek. a) pont) és országos hatáskörű szervekkel egy tekintet alá eső szervként (1962-es SzMSz 7. § (3) bek.). Lőrincz Lajos szerint zavaróan hat, hogy sem a tvr., sem az akadémiai alapszabályok nem nevezik országos főhatóságnak. A magyar szerzők közül is egyesek állami szervként, mégpedig tudományos szolgáltatást nyújtó intézetként jellemezték az MTA-t (Ádám Antal), míg Kovács István szerint szakmai önkormányzati társadalmi szerv, amely jogszabály alapján – részben történelmi hagyományok alapján – államigazgatási feladatokat is ellát.⁹¹

Részben már a Lőrincz előtti irodalom (kevésbé cizellálatlan, ám kritika-mentesen) alapvetően az MTA kettős jellegére hívta fel a figyelmet (tudományos testület, intézményei tekintetében pedig tudományos szakigazgatási szerv),⁹² azaz ebben eltért az egyébként 1949 és 1990 között uralkodó szovjet modelltől, részben az MTA sajátos történelmi fejlődéséből eredően, és

⁹¹ LŐRINCZ Lajos: *A tudományos kutatások állami irányítása* (Budapest: Akadémiai 1969) 147–152.

⁹² Id. MARTONYI János: „A tudományos ügyek igazgatása” in SZAMEL Lajos (szerk.): *Magyar államigazgatási jog különös rész* (Budapest: Tankönyvkiadó 1966) 337–340.

ugyanakkor nem tekinthető az 1945 előtti fejlődés folytatásának sem (például azért sem, mert az MTA vagyonának jelentékeny részét elvették, „államosították”). Ugyanakkor a függetlenség igen korlátozott volt ebben az időszakban, ha belegondolunk, hogy az Akadémia felügyeletét a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány látta el.⁹³

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. tv. 1. § egyértelműen fogalmaz a jogállást illetően: „A Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: Akadémia) önkormányzati elven alapuló, jogi személyként működő köztestület, amely a tudomány művelésével, támogatásával és képviselésével kapcsolatos országos közfeladatokat lát el.” Azonban Fazekas Marianna rámutat a köztestület-koncepció szempontjából rendszeridegen tulajdonságokra is: az egyetlen olyan köztestület, amely önálló költségvetési fejezet, és gazdálkodására is a költségvetési szervek gazdálkodása az irányadó („köztestületi költségvetési szerv”). Az MTA felett – elmentében a többi köztestülettel – nem érvényesül az állami felügyelet. Az MTA jogállása nem értelmezhető azon tény említése nélkül, hogy jelentős szerepe van az MTA kutatóhálózatának (kutatóközpontok és kutatóintézetek), melyeknek elődintézményei már az első világháború előtt, illetve a két világháború közötti időszakban jöttek létre (1899-ben a mai MTA Csillagászati Kutatóintézet jogelődje, vagy példának okáért 1926-ban az Államtudományi Kutatóintézet). 1949-től számos intézetet újjászerveztek, majd az MTA felügyeleti jogot is kapott az intézetek felett (1955). Jelenleg 10 kutatóközpontba tömörülten 40 intézet, illetve kutatóközponton kívül 5 intézet található. A kutatóközpontok magukban foglalják a társadalomtudományok és a természettudományok széles spektrumát. A két utóbbi elnevezést viselő kutatóközponton kívül létezik külön agrártudományi, biológiai, bölcsészettudományi, energiatudományi, fizikai, közgazdaságtudományi, valamint ökológiai kutatóközpont. Kutatóközpontba nem sorolt kutatóintézetek vizsgálják az atommagkutató, a kísérletes orvostudomány, a matematika, a nyelvtudomány, és a számítástudomány (számítógép-tudomány) kérdéseit.⁹⁴

⁹³ 1962-es SzMSz 2. § (1) bek., KÖNYA (20. lj.) 350.

⁹⁴ A jogállási sajátosságokra: FAZEKAS (83. lj.) 35. Az intézethálózat kialakulására: PÉTERI Zoltán: *Jogtudományi Intézet* (Budapest: MTA 2000) 3–6 és 1994. évi XL. tv. 17–18. §§.

3.2. Az akadémikusok típusa (tipológiája), választási és kizárási szabályok

A kezdetben előlülőnek⁹⁵ nevezett elnök és a másodelülőlőnek nevezett másodelnök (alelnök)⁹⁶ választása röviden volt szabályozva az 1831-es alapszabály IV. fejezetében, mely A társaság pártfogója és előlülője címet viselte⁹⁷ (és ehhez hasonlóan rendelkezett az 1831-es ügyrend 24. pontja).⁹⁸ Az igazgató tagok közül (alapszabály: „az igazgató testből”; ügyrend: az igazgató tanácsból) évente (alapszabály: „minden esztendőben”) előlülőt és másodelülőt kellett választani (az 1831-es ügyrend III., Választás című fejezete 24. pont szerint: „kinevezni”, de a szöveg világosan utal a választásra) szabad vokssokkal. Szabad vokson itt azt kell érteni nézetem szerint, hogy nincs ún. kötött mandátum, mint például a korabeli megyei követutatisás esetében az országgyűlésen, vagy mai példával nincs pártfegyelem, tehát nem politikai vezetői utasításra, vagy „pártutatisásra” történik a szavazat leadása, azaz a szavazattal (vokssal) bármely jelölt szabad döntés (szabad belátás) alapján támogatható. Szavazategyenlőség esetén („ha kétőnek egyenlő számú voks jutna”) a pártfogó (azaz a védnök) szavazata döntött („a dolgot a pártfogó fogja elhatározni”). A pártfogó Habsburg József (1776–1847) főherceg nádor volt 1830-tól 1847-ben bekövetkezett haláláig. (A nádor ma a miniszterelnöknek felel meg).

Ezek a szabályok 1831 és 1858 között olyan módon kerültek alkalmazásra, hogy az első előlülőt egészen haláláig minden évben megválasztották. Az első másodelülőlő esetében ez 1831 és 1848 között történt meg évente.⁹⁹

Az igazgató tagok választásáról az 1831-es alapszabály V. fejezete (A társaság egyéb tagjai fejezet Igazgató tagok alcíme),¹⁰⁰ valamint az 1831-es ügyrend III. fejezete 23. pontja¹⁰¹ rendelkezik. Az alapszabály szerint az igazgató tagokat az ország négy rendjéből (vagyis hagyományosan a főne-

⁹⁵ Az első előlülő, gróf Teleki József (1830–1855) volt, utóda gróf Dessewffy Emil (1855–1866), aki 1855 és 1866 között tevékenykedett. 1855-től az 1858-as új Alapszabály megjelenéséig előlülő, az említett szabályozás 11. § szerint elnök volt a címe, ez a későbbiek során nem módosult.

⁹⁶ Az első másodelülőlő, gróf Széchenyi István (1830–1850) volt, utóda báró Eötvös József (1855–1866), aki 1855 és 1866 között tevékenykedett. 1855-től az 1858-as új Alapszabály megjelenéséig másodelülőlő, az említett szabályozás 11. § szerint alelnök, míg utóda, gróf Lónyay Menyhért (1866–1871) 1866 és 1869 között az 1869-es Alapszabály megjelenéséig alelnök, e reguláció 12. §-a szerint pedig másodelnök volt a címe. Csak az 1949-es Alapszabály 7. § b) pont hozta vissza az alelnök kifejezést, mikor is két alelnök választását írta elő.

⁹⁷ KÖNYA (20. lj.) 66.

⁹⁸ KÖNYA (20. lj.) 76.

⁹⁹ A legkorábbi választási szabályok alkalmazására ld.: KÖNYA (20. lj.) 11.

¹⁰⁰ KÖNYA (20. lj.) 67.

¹⁰¹ KÖNYA (20. lj.) 76.

messég, a köznemesség, a papság, és a polgárság) köréből kellett választani. (A papsággal kapcsolatosan megjegyzendő, hogy a vallástudomány ekkor ki volt véve az MTA által művelt „minden tudomány” köréből A tudományok osztályai címet viselő III. alapszabályi fejezetből kitűnően).¹⁰² Az alapszabály és az ügyrend szerint az elhunyt („megholt”) vagy lemondott („akármilyen módon kilépett”) igazgató tag helyébe maguk az igazgató tagok közül az alább ismertetett módon választanak tagot. Első körben a jelöltek közül a szavazatok 50%-át kellett megszerezni. Ha ez nem történt meg, az új szavazásnál az első körben két legtöbb szavazatot elnyert két jelölt közül az nyert, aki egyszerű többséget szerzett („[É]s aki kettes (!) közül a másikat eggyel [egy szavazattal] is meghaladta, tagnak legyen [el]ismerve”).¹⁰³ A tiszteletbeli,¹⁰⁴ a rendes,¹⁰⁵ és a levelező tagokat¹⁰⁶ is az igazgató tagokra irányadó fentebb ismertetett módon, és az ügyrendből kitűnően titkos szavazással („titkos voksolással”) kellett megválasztani.¹⁰⁷ A tiszteletbeli tagokat a tiszteletbeli és a rendes tagok választották,¹⁰⁸ a rendes tagokat szintén ez a személyi kör.¹⁰⁹ A levelező tagokra nézve nem tartalmazott egyik szabályozás sem rendelkezést, hogy kik által választhatóak meg. Ekkoriban nem volt kitétel, hogy a rendes tagok a levelező tagok sorából választhatóak.

A címből kitűnően (formailag) utasítás, tartalmilag az alaprajz (alapszabály) és a rendszabás (ügyrend) kiegészítése volt az 1837-es megjelenésű, az 1836-os *Magyar Tudós Társasági Névkönyvben* közzétett, Kónya szerint 1836-os, de hatályában 1835 végéig terjedő időbeli hatályú, A M.T. Társaság utasító határozatai tagokra, munkálkodásokra, s némely egyebekre nézve 1835 végéig elnevezésű szabályozás (továbbiakban: 1836-os utasítás). Ez a dokumentum hozta be az írásos tagajánlás intézményét.¹¹⁰ Az írásos ajánlást legalább (azaz minimum) 8 napig ki kellett „a társaság termében” függeszteni, mielőtt a jelölt („azon tudós”) titkos választására sor kerül-

¹⁰² KÓNYA (20. l.) 66.

¹⁰³ 1831-es Alapszabály V. cikkely Igazgató tagok alcím, KÓNYA (20. l.) 67.; 1831-es ügyrend 32-es pont, KÓNYA (20. l.) 77.

¹⁰⁴ 1831-es Alapszabály V. cikkely Tiszteletbeli tagok alcím, KÓNYA (20. l.) 67.; 1831-es ügyrend 25-ös pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹⁰⁵ 1831-es Alapszabály V. cikkely Rendes tagok alcím, ld.: KÓNYA (20. l.) 68.; 1831-es ügyrend 26-os pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹⁰⁶ 1831-es Alapszabály V. cikkely Levelező tagok alcím, ld.: KÓNYA (20. l.) 69.; 1831-es ügyrend 27-es pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹⁰⁷ 1831-es ügyrend 32-es pont, KÓNYA (20. l.) 77.

¹⁰⁸ 1831-es ügyrend 25-ös pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹⁰⁹ 1831-es ügyrend 26-os pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹¹⁰ „Hogy valaki tiszteletli, rendes, vagy levelező taggá választathassék, szükség mindenekelett a társaságnak valamely szavazható [= választható] tagja által érdemei és tehetségei előadása mellett írásban ajánlhatnia [...]” 1836-os utasítás 1. pont, KÓNYA (20. l.) 82.

het (azaz ez a szabályzat is hangsúlyozta a titkos választást).¹¹¹ A szabályzat számolt a választás megsemmisülésével (azaz helyesebben semmisségével). Ha a választott tag értesítése („tudósíttatása”) időpontjától (azaz a megválasztásáról való tudomásszerzéstől) számított fél éven keresztül nem felel, vagy a tagságot nem vállalja („az őt illető kötelességeket fel nem akarja vállalni”), akkor áll be a tagság semmisségének (és ezzel együtt elenyészésének) esete. A szabályozás külön nem mondja ki, de a szövegezésből vélelmezhető, hogy a féléves határidő (mai polgári eljárásjogi kifejezéssel) anyagi jogi és szubjektív határidő,¹¹² azaz írásos közlés esetén a küldemény címzetthez történő megérkezésének napjától számít (indul) a féléves határidő, és a határidő a tudomásul vétellel, vagy tudomásra jutással nyílik meg. Ez a szabályozás hozta be az akadémiai székfoglaló intézményét is, mikor is az új rendes tag az illetékes osztályban eredeti értekezése felolvasásával „fog[lal] első megjelenésekor széket”.¹¹³

Az 1846-os névkönyvben 1847-ben megjelent, de 1845-ből való utasítás (A M.T.T. utasító határozatai belső dolgaira nézve a XVI. nagygyűlésig bezárólag; továbbiakban: 1845-ös utasítás) is tartalmaz a választásra nézve rendelkezést. Először mondta ki, hogy rendes tag csak a levelező tagok sorából választható.¹¹⁴ A székfoglaló szabályai azzal egészülnek ki, hogy a tiszteleti, rendes, és levelező tagok az általa művelt tudományokhoz tartozó értekező vagy „szépmű”¹¹⁵ (azaz irodalmi alkotás) előadásával foglal széket. Ezt megelőzően az üléseken nem jelenhet meg, és neki az [akadémiai tagságról szóló] oklevél nem adható ki.¹¹⁶

Meglehetősen képszerű és élénk festésű az 1831-es ügyrend azon regulációja, amely a taggá választásra vonatkozó kérelmeknek szegi útját: „A taggá választatást azonban, még a legérdemesbnek is, tehetségei megismertetésétől és a társaság megbírálatától kell várni, esedező levéllel és kérelemmel keresni, vagy éppen utána esengeni nem csak nem szabad, sőt különösen mindenkorra tiltatik.”¹¹⁷

¹¹¹ 1836-os utasítás 2. pont, KÓNYA (20. lj.) uo.

¹¹² Az eljárásjogi határidők esetében elegendő a postára adás ténye is, az objektív határidő pedig valamely esemény beálltához kötődik. Az anyagi jogi és eljárásjogi, valamint az objektív és a szubjektív határidőkre ld.: Kiss Daisy: *A polgári per titkai. Kérdések és válaszok a Polgári perrendtartás Általános Részéből* (Budapest: HVG-Orac 2006) 320–323.

¹¹³ 1836-os utasítás 3. pont, KÓNYA (20. lj.) 82.

¹¹⁴ 1845-ös utasítás 3. pont, KÓNYA (20. lj.) 91.

¹¹⁵ A széppróza, a költészet, a szónoklat is a nyelv- és irodalomtudomány mellett az I. Nyelvtudományi Osztályon belül a „széptudományok” azaz szép(mű)tan, vagy esztétika része volt. A tudományok felsorolását ld.: 1845-ös utasítás 1. pont, KÓNYA (20. lj.) 89.

¹¹⁶ 1845-ös utasítás 5. pont, KÓNYA (20. lj.) 91.

¹¹⁷ 1831-es ügyrend, 21. pont, ld.: KÓNYA (20. lj.) 75. Ezt a pontot (a magyar tudós Társaság [!] tagja cím viseléséről szóló előző, 20. ponttal együtt a normaszöveg 20. pontjához fűzött lábjegyzet szerint „a királyi megerősítésből eredett,” azaz az udvar fűzte a szabályzathoz.

Ismert 1854-es szakirodalmi elemzésből az a tézis, mely szerint „első és második előlülőt az igazgatótanács választ, a választás a felség megerősítése alá felterjesztendő” (Récsi Emil).¹¹⁸ Ez sem az 1831-es alapszabály, sem az 1836-os, sem az 1845-ös utasítás nem pontosan ezekkel a szavakkal mondja ki.

Az 1858-as alapszabály – a korra is tekintettel – számtalan döntéshez kívánta meg Magyarország cs. k. generálkormányzója (azaz Habsburg-Tescheni Albert főherceg, Magyarország főkormányzója [1851–1859]) jóváhagyását. Ilyen volt az igazgatótanácsi tagok választása,¹¹⁹ a belföldi tiszteleti tagok kinevezése (a szavazati joggal rendelkező „szavazatos”) akadémiai tagok egyszerű többségű javaslatára [„ajánlatára”),¹²⁰ továbbá a rendes és a levelező tagok kinevezése (a szavazati joggal rendelkező „szavazatos”) akadémiai tagok egyszerű többségű javaslatára [„ajánlatára”).¹²¹ A generálkormányzónak megerősítési joga volt a külső levelező (és tiszteleti) tagok esetében, akik csak külföldiek („nem magyarok”) lehettek.¹²² Az igazgató tagok, tiszteleti tagok, és rendes tagok a titoknokot és a jegyzőt a rendes tagok sorából választják, itt szintén a megerősítési jog esete állott fenn.¹²³ Ebben a szabályozásban a székfoglalás határideje egy évre emelkedett (a külső tagoknál ilyen követelmény nem volt), az osztályba tartozó dolgozat felolvasása (amely történhetett személyesen, vagy a meg nem jelenés esetén beküldésével), ennek meg nem történte esetén a választás semmis („megsemmisülvén”).¹²⁴ Az ebben a szabályozásban – korábbiakban említettekre is figyelemmel – megjelenő és megszilárduló elnöki és alelnöki titulus esetében figyelhető meg, hogy háromévente (vagy megüresedés esetén) három-három igazgató tanácsi tag jelölhető („hozható ajánlatba”), a kinevezés ő császári-királyi apostoli felségének (azaz Ferenc Józsefnek) volt fenntartva.¹²⁵ Az alapszabály tervezetében szerepelt, hogy a rendes tagok a levelező tagok soraiból választandóak, de ez nem került be a szabályozásba.¹²⁶

Az 1860-as ügyrend említést tesz a levelező tagok ún. értesítési szavazatáról, mely az összes akadémiai ülésen (összes ülés, osztályülés, bizott-

¹¹⁸ RÉCSI 1854–1855 III. (77. lj.) 345–346. Érdekesség, hogy 1853-ban a pesti rendőrigazgató felszólította az Akadémia elnökségét, hogy a megalkotandó új rendszabásokat németül terjeszték elő. PAPP (76. lj.) 16.

¹¹⁹ 1858-as alapszabály 25. §, KÓNYA (20. lj.) 105.

¹²⁰ 1858-as alapszabály 27. §, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²¹ 1858-as alapszabály 28–29. §§, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²² 1858-as alapszabály 30. §, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²³ 1858-as alapszabály 31. §, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²⁴ 1858-as alapszabály 32. §, KÓNYA (20. lj.) 107.

¹²⁵ 1858-as alapszabály 26. §, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²⁶ KÓNYA (20. lj.) 15.

mányi ülés) megilleti őket a „székjog” azaz az ülésen való részvételi jog mellett.¹²⁷

Az 1869-es alapszabály tovább cizellálta a választási szabályokat. (Ebben az időszakban az alapszabály-alkotásban Deák Ferenc is részt vett.) Megjelent a belső tag és a külső tag elnevezés. Belső tag az, aki a magyar tudományosságot „akár hathatós pártfogás, akár irodalmi munkálkodás” által mozdította elő. A külső tagok azok, akik a tudományt nem magyar nyelven művelik.¹²⁸ A tiszteleti tagoknak az Akadémia mindennemű ülésében „székek és szavazatuk volt,”¹²⁹ akárcsak a rendes tagoknak.¹³⁰ A levelező tagok helyzete azonban az 1860-as ügyrendhez képest is módosult, mivel székük (azaz részvételi, megjelenési joguk) az MTA minden típusú ülésében volt, de (immár jelző nélküli) szavazatuk csak az osztályülésen.¹³¹ A külső tagoknak csak a székjogáról rendelkezik a szabályozás, ebből következőleg szavazati joguk nem volt.¹³² A tagválasztásra nézve általános regulációval találkozhatunk. Eszerint minden tagot az illetékes („illető”) osztályülés jelenlévő tagjainak titkos, kétharmados szótöbbségű ajánlását („ajánlatát”) követően a nagygyűlés szintén titkos szavazással, [véltetően a jelenlévők] kétharmadának szavazatával („kétharmadnyi többséggel”) választ meg.¹³³

Az 1879-es ügyrend a bizottsági tagválasztásra tartalmazott szabályokat. A bizottságok tagjait az illető osztály a nagygyűlési értekezleten az illető tudományszakkal foglalkozó akadémiai tagok sorából három évre választotta. A bizottság elnökét és előadóját is ilyen időszakra választották, illetve olyan szakembereket, akik nem voltak az MTA tagjai („segédtagok”).¹³⁴ 1889-re önálló fejezet szabályozta a tagválasztást.¹³⁵

A következő, választási témájú forrás az 1908-as ügyrend V. pont alatt tartalmazta Tagválasztás címen a szabályokat. A tagválasztás alapja az ajánlás (azaz ekkor még nem a tagajánlás szó szerepel). A tagajánlás minden akadémiai tag joga (jogosultsága) több konjunktív feltétel támasztása

¹²⁷ 1860-as ügyrend 5. pont, KÖNYA (20. lj.) 114.

¹²⁸ 1869-es alapszabály 13. §, KÖNYA (20. lj.) 134., Deák és alapszabályok kapcsolatára: MAGYARY Géza: „A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar jogtudomány” in: *A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada. Az alapítás századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszéd és előadások.* (Budapest: MTA 1926) 55–80., ld. különösen a 69. oldalon írtakat.

¹²⁹ 1869-es alapszabály 14. §, KÖNYA (20. lj.) 135.

¹³⁰ 1869-es alapszabály 15. §, KÖNYA (20. lj.) 135.

¹³¹ 1869-es alapszabály 16. §, KÖNYA (20. lj.) 135.

¹³² 1869-es alapszabály 17. §, KÖNYA (20. lj.) 135.

¹³³ A szabályozás eredeti szövege a jelenlévők szavazásának vonatkozásában kissé inkonzisztens: „Minden tagot, az illető osztálynak, titkos szavazat után (!), a jelenlévő tagok kétharmad szótöbbségével tett ajánlata alapján, a nagygyűlés szintén titkos szavazással és kétharmadnyi többséggel választ.” 1869-es alapszabály 19. §, KÖNYA (20. lj.) 135.

¹³⁴ KÖNYA (20. lj.) 20–21.

¹³⁵ KÖNYA (20. lj.) 21.

mellett. Csak az ajánló saját alosztályában¹³⁶ és csak az ajánló saját tudományágával („tudománykörével”) foglalkozó tudósokat („szakférfiakat”) lehetett ajánlani, és egy-egy tag csak annyi jelöltet ajánlhat, ahány üres hely van („ahány hely az illető alosztályban üresedésben van”). Az ajánlást írásos formában, februárig végéig kellett a főtitkári hivatalhoz. A határidő jogvesztő (prekluzív) volt („E határidőn túl azon évre ajánlások el nem fogadtatnak.”). A tagajánlásokat a főtitkár kinyomtatja és az összes tagnak megküldi osztályok és alosztályok szerinti csoportosításban. Ez a szabály azért jelentős, mert innentől a tagajánlások a nyomtatott forma miatt szélesebb körben dokumentáltak. A nagygyűlés első napján titkos szavazás osztályonként folyik, a legalább [a megjelentek] szavazatának kétharmadnyi szótöbbségét elnyerteket, mint az osztály ajánlottjait, az Akadémia elé terjesztik. A nagygyűlés második napján az osztályok [szavazási] jelentéseit, azaz az osztályok által ajánlottak névsorát az Akadémia elé terjeszti. A tagok választása a tagjelöltek közül az Akadémia tiszteleti és rendes tagjai által titkos szavazással és kétharmad szótöbbséggel történik. Ezen vélhetően a jelenlévők kétharmadát kell érteni. Rendkívül érdekes, hogy a szavazás szempontjából az osztályok sorrendje („egymásutánja”) sorsolás („sorshúzás”) útján kerül megállapításra, osztályonként előbb a rendes, majd a levelező, majd a külső tagokról történik a szavazás¹³⁷ golyózás¹³⁸ által.

Az 1936-os alapszabály szerint az elnököt az elegyes ülés a tiszteleti, rendes, és igazgatósági tagok szavazatával, egyszerű szótöbbséggel, a belső tagok sorából három évre választja. A választás az államfő jóváhagyása („megerősítése”) alá bocsátandó. Az elnök három év elteltével újraválasztható.¹³⁹

Az 1936-os ügyrendben a tagválasztás szabályai szó szerint megegyeztek az 1912-es ügyrend szabályaival.¹⁴⁰

Az 1946-os alapszabály a belső és külső tagok választását emeli ki csupán, egyébként szellemiségében, megfogalmazásaiban a korábbi korok jegeit hordozza magán. (Tény ugyanakkor, hogy a tagválasztásokat politikai elképzelések és az igazolási eljárások során hozott határozatokban foglaltak determinálhatták). A belső és külső tagok választására az illető osztály aján-

¹³⁶ Ekkoriban az osztályokat A és B jelű alosztályokra osztották, ld. részletesen a III.4. számú strukturális alpontnál.

¹³⁷ 1908-as ügyrend 11. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1908...* (66. lj.) 21. (ezt Kónya nem közölte); szövegazonosan: 1912-es ügyrend 11. §, KÓNYA (20. lj.) 178.

¹³⁸ Ez azt jelentette, hogy az igenlő szavazat esetén fehér, a nemleges esetén fekete golyót kellett az urnába dobni. (Hasonlóan az angol *clubok* gyakorlatához). Nevezik ezt a típust még „tiszta” szavazásnak is.

¹³⁹ 1936-os alapszabály 40. §, KÓNYA (20. lj.) 248.

¹⁴⁰ 1936-os ügyrend 11. §, KÓNYA (20. lj.) 254–255.

lása („ajánlata”) alapján titkos szavazással a jelenlévő tagok¹⁴¹kétharmad szótöbbségű javaslatát követően közülük a nagygyűlés titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel választ tagokat.¹⁴² A székfoglalás és az oklevéltudás szabályai változatlanok.¹⁴³ A külső tagok számára – a más osztálybeli zárt üléseket kivéve –, a szabályozás fenntartja a „székjogot” („székek van”).

Az 1949-es alapszabály magáról a választásról keveset ír, de az akadémikusok (részben korábbiaktól eltérő) típusai körében tesz választásra történő utalásokat. Tiszteleti, belső és külső (külföldi) tagok felosztás ismerhető meg a szabályozásból. A belső tagok magyar tudósok, akik rendes, levelező, vagy tanácskozó tagok lehetnek. A magyar nép érdekében külföldön tevékenykedő magyar tudósok akár belső, akár külső taggá is választhatóak voltak.¹⁴⁴ A tiszteleti tagok a tudomány pártolása vagy művelése terén különös érdemeket szerzett személyek közül választandóak.¹⁴⁵ A tiszteleti, rendes, levelező és tanácskozó tagoknak más osztályok zárt üléseit kivéve minden ülésen részvételi és szavazati joguk van.¹⁴⁶ A rendes tagokat általában az érdemesebb levelező tagok közül kell választani. Kivételesen különös tudományos érdem elismeréséül oly személyt is lehet rendes tagul választani, aki nem levelező tag.¹⁴⁷ A levelező tagok a kiváló munkásságot kifejtő tudósok lehetnek. Kötelességük a tudomány művelése és az Akadémia által rájuk bízott teendők elvégzése.¹⁴⁸ Az MTA korábban megválasztott, de az újjáalakulás során újra nem választott tagjai (hacsak az átmeneti rendelkezésekből más nem következik) tanácskozó tagokká váltak (tanácskozó taggá minősítették őket vissza, bár a szabályozás ezt kifejezetten nem rögzíti). Ezen tagok címüket csak a „tanácskozó” megjelöléssel használhatták. Szavazati joguk nem volt, ahogy szervezeti és vagyoni kérdésekben felszólalási joguk sem, ellenben tudományos kérdésekben felszólalhattak. Létszámkereten belül bármikor megválaszthatóak voltak rendes vagy levelező tagnak.¹⁴⁹ Minden tiszteleti, belső, és külső tag megválasztására a közgyűlésnek javaslatot tehetett az elnökség és az illetékes osztály. Az illetékes osztályoknak társadalmi szervek is tehetek javaslatot tagjelölésre. A tagokat a közgyűlés egyszerű szótöbbséggel választja, s a választást az elnökség hagyja jóvá.¹⁵⁰

¹⁴¹ A „jelenlévő tagok” forrásszerű kifejezés.

¹⁴² 1946-os alapszabály 19. §, KÖNYA (20. lj.) 301.

¹⁴³ 1946-os alapszabály 20. §, KÖNYA (20. lj.) 301.

¹⁴⁴ 1949-es alapszabály 8. §, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁵ 1949-es alapszabály 10. §, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁶ 1949-es alapszabály 10-13.§§, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁷ 1949-es alapszabály 11. §, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁸ 1949-es alapszabály 12. §, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁹ 1949-es alapszabály 13. §, KÖNYA (20. lj.) 310–311.

¹⁵⁰ 1949-es alapszabály 15. §, KÖNYA (20. lj.) 311.

Az 1949-es alapszabály az igazgatótanács helyett (szovjet mintára) elnökséget (*prezídium*) hozott létre (V. fejezet), amely az elnökből, két alnökből, a főtitkárból és az osztályelnökökből, továbbá öt elnökségi tagból állt. Az elnökség tagja csak tiszteleti vagy rendes tag lehetett.¹⁵¹ Új elemként létrejöttek az osztályvezetőségek (VI. fejezet), amelyeket az osztályelnök, az osztálytitkár, és 3-8 vezetőségi tag.¹⁵² A választásról ebben a körben csupán annyit említ a szabályozás, hogy az osztályvezetőség tagjait 3 év tartamára választják. Az osztályvezetőségbe levelező tagok is választhatóak.¹⁵³ Az összes ülés tisztségviselő-választási jogát a nagygyűlés vette át. A korábbi (1949 előtti) nagygyűlés tagválasztási joga a közgyűlést illette meg.¹⁵⁴ Az új típusú nagygyűlés keretei között történt („általában”) az Elnökség és az osztályvezetőség tagjainak megválasztása és az új tagok választása.¹⁵⁵ Ennek részben ellentmondani látszik a közgyűlés hatásköréről szóló szabály, amely az elnökség (az elnök, két alnök, a főtitkár és az öt elnökségi tag) választásáról rendelkezett, előírva öttagú jelölőbizottság kiküldését.¹⁵⁶

Az 1956-os alapszabály szerint az illetékes osztályok javaslatára az elnökség tesz előterjesztést a közgyűlésnek. Az osztály a javaslatot két vagy több tagjának ajánlása alapján teszi meg.¹⁵⁷ Az 1949-es alapszabály azon tétele, hogy tagválasztásra állami és társadalmi szervek is tehetnek javaslatokat, fennmaradt.¹⁵⁸ Megjegyzi – a korábbi szabályozások döntő részéhez hasonlóan –, hogy rendes tagnak a kiemelkedő tudományos eredményt elért levelező tag választható. Kivételesen kiemelkedő tudományos eredményt elért nem levelező tag is választható rendes taggá.¹⁵⁹ Levelező taggá kiváló tudományos eredményeik alapján a tudományok doktori választhatóak.¹⁶⁰

Az 1960-as alapszabály regulációja alapvetően azonos az 1956-os alapszabályéval.¹⁶¹ Az alapszabály újdonság csupán az elnök, az alnök, a főtitkár, a főtitkár-helyettesek, valamint az elnökségi tagok választását,¹⁶² valamint az új tagok választását¹⁶³ a közgyűlés hatáskörébe utalja.

¹⁵¹ 1949-es alapszabály 21. §, KÓNYA (20. lj.) 312.

¹⁵² 1949-es alapszabály 27. §, KÓNYA (20. lj.) 312.

¹⁵³ 1949-es alapszabály 28. §, KÓNYA (20. lj.) 312.

¹⁵⁴ Részben tévesen: KÓNYA (20. lj.) 27.

¹⁵⁵ 1949-es alapszabály 31. §, KÓNYA (20. lj.) 313.

¹⁵⁶ 1949-es alapszabály 33. § a) pont, KÓNYA (20. lj.) 313.

¹⁵⁷ 1956-os alapszabály 9. § (3) bek., KÓNYA (20. lj.) 319.

¹⁵⁸ 1956-os alapszabály 9. § (4) bek., KÓNYA (20. lj.) 320.

¹⁵⁹ 1956-os alapszabály 10. § (3) bek., KÓNYA (20. lj.) 320.

¹⁶⁰ 1956-os alapszabály 10. § (4) bek., KÓNYA (20. lj.) 320.

¹⁶¹ 1960-as alapszabály 8. § (3) bek., KÓNYA (20. lj.) 336.

¹⁶² 1960-as alapszabály 16. § e) pont, KÓNYA (20. lj.) 338.

¹⁶³ 1960-as alapszabály 16. § f) pont, KÓNYA (20. lj.) 338.

Az MTA 1962-es SzMSz-e 15. § (7) bek. e) pontja megismétli az alapszabály az elnök, az alelnök, a főtitkár, a főtitkár-helyettesek, valamint az elnökségi tagok választására,¹⁶⁴ és az új tagok választására¹⁶⁵ vonatkozó szabályokat, és kitér az első személyi kör esetében a felmentésre is.¹⁶⁶

Az 1970-es alapszabály az 1956-os alapszabály szövegét ismétli.¹⁶⁷

Az 1982-es alapszabály és ügyrend a korábbi szabályok részleteit a 6. §. a 2., 2/A., 2/B. pontjai, alpontjai és 10. pontja jellemzi. A 6.§ a levelező tagok és a rendes tagok választásának korábbi alapszabályait ismétli.¹⁶⁸ Új hazai tagokra javaslatot öt évenként két alkalommal tesz. Ha egyéb körülmények nem indokolják, ezt a szabályt a külföldi tagok választására is alkalmazni kell.¹⁶⁹ Alapszabályszerű ajánlásnak az minősül, amelyet a *Magyar Tudomány* című folyóiratban közzétettek.¹⁷⁰ Előzetesen közzé nem tett ajánlás nélkül az osztályülés az ügyben nem szavazhat.¹⁷¹ Abban a nagyon kivételes esetben, ha a jelölt teljesítményének elbírálásra több osztály azonos mértékben jogosult, akkor a jelölés interdiszciplináris előkészítéséről beszélhetünk (titkos szavazás). Ezt alkalmi osztályközi (interdiszciplináris) bizottság végzi.¹⁷² A székfoglalóra és az oklevélre vonatkozó szabályok változatlanok.¹⁷³

A testületek határozatképessége körében a testületi szerveket illetően a nyílt szavazás és a jelenlévők egyszerű szótöbbségi szavazása az általános.¹⁷⁴ A testületi szervek bármely kérdésben titkos szavazást határozhatnak el.¹⁷⁵ Az ügyrend a személyi kérdésekben, így az elnök, az alelnök, és az elnökségi tagok választása,¹⁷⁶ továbbá a tagjelölés kérdésében is titkos szavazást ír elő.¹⁷⁷

A titkos szavazás módja lehet szavazócédulán megvalósított (igen, nem és tartózkodom feliratú szavazócédulák); vagy listás szavazás, mikor egyetlen szavazócédulán az igen, nem, vagy tartózkodom rovatba + jel elhelyezésével lehet szavazni. A listán nem szereplő személy is felírható az ere-

¹⁶⁴ 1962-es SzMSz 15. § (7) bek. e) pont első fordulat, KÓNYA (20. lj.) 358.

¹⁶⁵ 1962-es SzMSz 15. § (7) bek. f) pont, KÓNYA (20. lj.) 358.

¹⁶⁶ 1962-es SzMSz 15. § (7) bek. e) pont második fordulat, KÓNYA (20. lj.) 358.

¹⁶⁷ 1970-es alapszabály 6. § (1)–(3) bek., KÓNYA (20. lj.) 392.

¹⁶⁸ 1982-es alapszabály és ügyrend 6. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁶⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 2. pont, KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁷⁰ 1982-es alapszabály és ügyrend 2/A. pont 1. alpont, KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁷¹ 1982-es alapszabály és ügyrend 2/A. pont 2. alpont, KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁷² 1982-es alapszabály és ügyrend 2/B. pont 1–4. alpontok, KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁷³ 1982-es alapszabály és ügyrend 6. §. (6) bek., KÓNYA (20. lj.) 436.

¹⁷⁴ 1982-es alapszabály és ügyrend 27. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 447.

¹⁷⁵ 1982-es alapszabály és ügyrend 27. § (5) bek., KÓNYA (20. lj.) 447.

¹⁷⁶ 1982-es alapszabály és ügyrend 27. § (4) bek., KÓNYA (20. lj.) 447.

¹⁷⁷ 1982-es alapszabály és ügyrend 10. pont 2. alpont, KÓNYA (20. lj.) 447.

detileg felírt nevek alatt, és az igen rovatba tehető a + jel.¹⁷⁸ Érvénytelen a szavazat, amikor nem állapítható meg, hogy az adott személy vonatkozásában nem lehet megállapítani, hogy igen, nem, vagy tartózkodom szavazatot jelent-e.¹⁷⁹

Az 1990-es alapszabály és ügyrend szabályai sokban hasonlítanak a korábbi szabályozásra. Itt csak az újdonságjelleggel bíró szabályokat említjük. Az elnökség általában háromévente, lehetőség szerint az akadémiai ciklus második évében terjeszt elő javaslatot új tagok választására.¹⁸⁰ A magyar és külföldi (kettős) állampolgárságú személyeket a levelező tagságra történő választhatóság tekintetében magyar állampolgárnak kell tekinteni.¹⁸¹ A levelező tagokat illetően új jogintézmény a jelöltek sorrendjére vonatkozó szabályozás, amely a tudományos osztályban létrejött szavazatarány nagyságrendjéhez kötődik.¹⁸² Az elnökség állást foglal minden jelölt ügyében. Az elnökség az osztály által meghatározott sorrendet csak akadémiai érdekből változtathatja meg. Ehhez szükséges az osztály egyetértése, és a változtatást a közgyűlési előterjesztésben meg kell indokolni.¹⁸³ A sorrend megváltoztatásáról az osztály titkos szavazással dönt.¹⁸⁴ A rendes tagságra történő ajánlás, jelölés, és javaslattétel vonatkozásában a levelező tagokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.¹⁸⁵ A jelöléshez legalább két rendes tag kellően megindokolt, előzetesen közzétett ajánlása szükséges.¹⁸⁶ A tudományos osztály kizárólagos hatásköre az osztály elnökének és az elnökhelyettesének megválasztása,¹⁸⁷ továbbá a levelező, rendes, tiszteleti és külső tagságra jelölés,¹⁸⁸ és a tanácskozási jogú tagok megválasztása.¹⁸⁹ Az elnökség tagja lett a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1983. évi 24. tvr. 10. § (4) bek. értelmében a Tudományos Minősítő Bizottság elnöke is.¹⁹⁰

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény szerint a Közgyűlés nem valamennyi tagjának van a választások során szavazati joga. Az akadémiai tagok megválasztásában csak az MTA hazai tagjai vehetnek részt, és a doktori eljárásokban (MTA doktora cím megszerzése)

¹⁷⁸ 1982-es alapszabály és ügyrend 10. pont 4. alpont, KÓNIA (20. lj.) 447.

¹⁷⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 10. pont 5. alpont, KÓNIA (20. lj.) 447.

¹⁸⁰ 1990-es alapszabály és ügyrend 1. pont 1. alpont, KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸¹ 1990-es alapszabály és ügyrend 2. pont, KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸² 1990-es alapszabály és ügyrend 5. pont 2. alpont, KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸³ 1990-es alapszabály és ügyrend 8. § (4) bek., KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸⁴ 1990-es alapszabály és ügyrend 6. pont 2. alpont, KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸⁵ 1990-es alapszabály és ügyrend 7. pont, KÓNIA (20. lj.) 487.

¹⁸⁶ 1990-es alapszabály és ügyrend 9. §, KÓNIA (20. lj.) 487.

¹⁸⁷ 1990-es alapszabály és ügyrend 32. § (4) bek. a) pont, KÓNIA (20. lj.) 499.

¹⁸⁸ 1990-es alapszabály és ügyrend 32. § (4) bek. b) pont, KÓNIA (20. lj.) 499.

¹⁸⁹ 1990-es alapszabály és ügyrend 32. § (4) bek. d) pont, KÓNIA (20. lj.) 499.

¹⁹⁰ 1990-es alapszabály és ügyrend 30. §, KÓNIA (20. lj.) 497.

csak a hazai akadémikusok és az MTA doktora címmel rendelkező nem akadémikus közgyűlési tagok szavazhatnak.¹⁹¹ Kizárólag az osztályülésre tartozik a tudományos osztály elnökének és elnökhelyettesének megválasztása.¹⁹² Az akadémiai tagok választása háromévenként történik.¹⁹³ Az osztályok hazai akadémikusai titkos szavazással rangsorolják a tagjelölteket. Erről a rangsorról döntő szavazást nem lehet megismételni, de ha két vagy több jelölt szavazatszámja azonos, az e jelöltek közötti rangsorról újra kell szavazni. A rangsorról döntő szavazás szabályait az osztályok ügyrendje tartalmazza. A közös akadémiai jelölőlistára azok a tagjelöltek kerülnek rá, akik az osztályokon a szavazatok több mint felét megszerezték.¹⁹⁴

A tagságra való méltatlanná válás (kizárás) szabályait az MTA sokáig nem alakította ki. Az egyes akadémikusok 1919-es szerepét felülvizsgáló tevékenysége során a tagválasztás analógiáját alkalmazták, így a kizáráshoz kétharmados szótöbbség volt szükséges. A kizárás szabályozása ezt követően sem került be az alapszabályba.¹⁹⁵

Az 1946-os alapszabály volt az első, amelyik rendezte a kérdést. Az illető osztály titkos szavazás útján, a jelenlévők kétharmados szótöbbségű javaslatával az összes ülés titkos szavazással s egyszerű szótöbbséggel kizárhatta az Akadémia tagjai sorából azt, akinek erkölcsi vagy állampolgári feddhetetlensége súlyos csorbát szenvedett.¹⁹⁶

Az 1949-es alapszabály szerint az Elnökség saját kezdeményezéséből, vagy az illetékes osztály jelenlévő tagjainak szótöbbséggel hozott határozata alapján kizárhatja az Akadémia tagjai sorából azt a tagot, aki a népi demokrácia érdekeit veszélyezteti vagy egyébként oly magatartást tanúsít, amely a magyar tudomány legfelsőbb intézményének tagságára méltatlanná teszi. Az elnökség határozata ellen a közgyűléshez lehetett fellebbezni.¹⁹⁷

Ezt követően 1960-tól már nem kizárásként szabályozták a kérdést, hanem az akadémiai tagsággal járó kötelezettségek súlyos vagy ismételt megszegése esetén fegyelmi eljárást kellett lefolytatni.¹⁹⁸

Az 1979-es szabályozás alapján a fegyelmi eljárás részletes szabályait az ügyrend állapította meg. Nem lehetett eljárást indítani, ha az eljárás alapjául szolgáló magatartás tanúsításától számítva 3 év eltelt. A fegyelmi eljárást fel kellett függeszteni, ha időtartama alatt büntetőeljárás is indult. Háromfős fegyelmi bizottság járt el, amely írásbeli feddést; akadémiai tiszt-

¹⁹¹ 1994. évi XL. tv. 9. § (4) bek.

¹⁹² 2009-es alapszabály 39. § (4) bek. a) pont.

¹⁹³ 2009-es alapszabály 13. § (1) bek.

¹⁹⁴ 2009-es alapszabály 13. § (3) bek.

¹⁹⁵ KÖNYA (20. lj.) 18–19.

¹⁹⁶ 1946-os alapszabály 21. §, KÖNYA (20. lj.) 301.

¹⁹⁷ 1949-es alapszabály 17. §, KÖNYA (20. lj.) 311.

¹⁹⁸ 1960-as alapszabály 13. §, KÖNYA (20. lj.) 337.

ség viselésének felfüggesztése, szavazati jog felfüggesztése, vagy akadémiai illetmény megvonásában kifejezésre jutó rosszállás (ezek egyenként vagy együttesen is kiszabhatók); akadémiai tagság felfüggesztése, vagy kizárás.¹⁹⁹ A testületi szervek szavazhattak a tagok kizárásáról vagy az elnökségi tagok visszahívásáról.²⁰⁰

Az 1990-es alapszabály és ügyrend szerint a tiszteleti tagsági cím is visszavonható volt,²⁰¹ ha a tudományos osztály ezt a Tudományetikai Bizottságnál kezdeményezte. A fegyelmi szabályok változtak. Nem volt fegyelmi eljárás indítható, ha a magatartás tanúsítása óta tíz, ismertté válása óta egy év eltelt. A fegyelmi vétség körében külön is kiemelték a tudományetika általánosan ismert szabályainak megszegését. Az eljáró szerv is a Tudományetikai Bizottság elnöke által kijelölt háromtagú, egy elnökből és két tagból álló fegyelmi bizottság lett. Ez a bizottság folytatja le a bizonyítást, és lehetőséget ad az eljárás alá vont személynek (a szöveg a „felelősségre vont személy” kifejezést tartalmazza) a szóbeli vagy írásbeli védekezés előadására. A fegyelmi eljárást egy hónapon belül be kell fejezni. Ez bonyolult ügy vagy bizonyítási nehézség esetén újabb egy hónappal meghosszabbítható. Kiszabható szóbeli vagy írásbeli feddés; egyes tagsági jogok felfüggesztése legfeljebb egy évre; súlyos fegyelmi vétség esetén a fegyelmi tanács javaslatot tehet az akadémikusok sorából való kizárásra.²⁰²

Jelenleg az MTA Közgyűlése 4/2013. (V. 6.) számú határozata szabályozza az akadémikusválasztás eljárási szabályait (Avesz.).²⁰³ Tagjelöltté az válik, aki legalább három ajánlást szerez.²⁰⁴ Külső tagra külső tag is tehet ajánlást, de legalább két hazai tagnak is ajánlania kell.²⁰⁵ A tagjelölő osztálygyűlés titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel (több mint 50% igen szavazattal) dönt. A jelölteket rangsorolják is. A sorrendet az igen szavazatok csökkenő száma, az igen szavazatok egyenlősége esetén a nem szavazatok csökkenő számának alapulvételével kell meghatározni. Ha a sorrend így sem dönthető el, új szavazást kell elrendelni.²⁰⁶

¹⁹⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 3. pont, KÓNIA (20. lj.) 437.

²⁰⁰ 1982-es alapszabály és ügyrend 27. § (4) bek., KÓNIA (20. lj.) 447.

²⁰¹ 1990-es alapszabály és ügyrend 14. pont, KÓNIA (20. lj.) 489.

²⁰² 1990-es alapszabály és ügyrend 26-27. §§ és 27. pont, KÓNIA (20. lj.) 494-495.

²⁰³ http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/2016_evi_akademikusvalasztas_elj_szab.pdf

²⁰⁴ Avesz. 4. § (1) bek.

²⁰⁵ Avesz. 4. § (2) bek.

²⁰⁶ Avesz. 5. § (5) bek.

3.3. Az akadémikusok létszáma, tudományági megoszlásra vonatkozó szabályok

Az 1831-es alapszabály (alaprajz) – korábban is jelzettek szerint – az ország négy rendjéből az előlülővel együtt 25 igazgató tagot választott „a honi literatúrát kedvelő hazafiak közül” az ország minden részeiből.²⁰⁷ A tiszteletbeli tagok (akik választhatóak voltak az igazgató tagok közül is) létszáma 24 fő volt.²⁰⁸ A rendes tagok száma 42 volt, azaz osztályonként 7-7 tudós.²⁰⁹ A rendes tagok közül 18-nak Pesten vagy Budán, vagy a környékén kellett laknia, 24 lehetett a vidéki tagok száma, azaz osztályonként 3-3 fővárosi, és 4-4 vidéki tag volt választható.²¹⁰ A levelező tagok száma nem volt rögzítve („számok határozatlan”).²¹¹

Az 1869-es osztályösszevonás (lásd a következő pontot) folytán az I. Osztálynak 6 tiszteleti és 12 rendes, a II. és III. Osztálynak külön-külön 9 tiszteleti és 24 rendes tagja lehetett, azaz a korábbi 24 fő tiszteleti és 42 rendes tag esetében a tiszteleti tagok száma változatlan maradt (de megoszlásuk változott, a Nyelv- és Széptudományi Osztályban csupán 6-an voltak), míg a rendes tagok számát 42-ről 60-ra emelték. A levelező tagok számáról nem született döntés.²¹²

A levelező tagok száma 1888-ban került meghatározásra. A levelező tagok számát 156 főben maximálták, az I. Osztály 36 fő, a II–III. Osztály 60-60 fő levelező tagot választhatott.²¹³

1936-ban Az I. Osztálynak 8 tiszteleti, 16 rendes, és 40 levelező tagja; a II. és a III. Osztálynak 9-9 tiszteleti, 24-24 rendes, és 60-60 levelező tagja volt. Ez összesen 250 fő.²¹⁴

Az 1946-os osztálystruktúra-változás (lásd a következő pontot) folytán valamennyi osztálynak 20-20 rendes és levelező tagja lehetett (160 fő). Amíg ez a létszám „el nem éretik”, addig az évente megüresedő levelező tagsági helyek felét lehetett betölteni (a törtszám figyelmen kívül hagyásával).²¹⁵

²⁰⁷ 1831-es alapszabály V. cikkely Igazgató tagok alcím, KÓNYA (20. lj.) 67.

²⁰⁸ 1831-es alapszabály V. cikkely Tiszteleti tagok alcím, KÓNYA (20. lj.) 67.

²⁰⁹ 1831-es alapszabály V. cikkely Rendes tagok alcím, KÓNYA (20. lj.) 68.

²¹⁰ 1831-es ügyrend 26. pont, KÓNYA (20. lj.) 76.

²¹¹ 1831-es alapszabály V. cikkely Levelező tagok alcím, KÓNYA (20. lj.) 69.

²¹² A számítások alapja: 1869-es alapszabály 21. §, KÓNYA (20. lj.) 136.

²¹³ KÓNYA (20. lj.) 18.

²¹⁴ 1936-os alapszabály 22. §, KÓNYA (20. lj.) 246.

²¹⁵ 1946-os alapszabály 22. §, KÓNYA (20. lj.) 302.

Az 1949-es esztendőre egy nem könnyen áttekinthető struktúra keletkezett, ahol:

- I. Osztály: r.t.: 11 fő l.t.: 11 fő
- II. Osztály: r.t.: 12 fő l.t.: 11 fő
- III. Osztály: r.t.: 14 fő l.t.: 13 fő
- IV. Osztály: r.t.: 6 fő l.t.: 8 fő
- V. Osztály: r.t.: 10 fő l.t.: 13 fő
- VI. Osztály: r.t.: 6 fő l.t.: 13 fő.²¹⁶

Azaz 59 fő rendes tag és 69 fő levelező tag, összesen 128 fő,²¹⁷ ahol legnagyobb létszámú a Matematikai és Természettudományi (III.) Osztály, összességében 21%-os, tagsági formánként 23,7% (rendes tag) és 18,8% (levelező tag) részarányal. Míg a legkisebb létszámú a Biológiai és Agrártudományok (IV.) Osztály, összességében 10,9%, tagsági formánként 10,1% (rendes tag) és 11,6% (levelező tag) részarányal. Cizelláltabb számítások a pontosabb tudományági megoszlás ismeretében tehetőek. Kónya Sándor rámutat, hogy az új alapszabályok lényegesen csökkentették a tagok számát. 1949 őszén az Akadémiának 257 tagja volt, ehhez képest 131 tag volt az új létszám (a 3 tiszteleti taggal együtt). A régi tagok többsége (122 fő) tanácskozási jogú taggá lett visszaminősítve (a többiekétől megvonták a tagságot, azaz kizárásra került sor). Mind ők, mind a tanácskozó tagok a tudomány perifériájára kerültek.²¹⁸ Kifejezett további szabályozás az akadémikusok létszámára nem volt 1982-ig. 1982-től a 75 évesnél fiatalabb akadémikusok létszámát 200 főben maximálták. A 75 év feletti akadémikusokat illetően vállalásaik tekintetében saját elhatározásuk az irányadó.²¹⁹

1990-től ez annyiban módosult, hogy a 70 évesnél fiatalabb akadémikusok száma lehet egyidejűleg 200.²²⁰ Ez a jelenleg hatályos szabályozás is.²²¹ 1994 óta ez a reguláció kiegészült azzal, hogy a hazai akadémikusok teljes létszáma nem haladhatja meg a 365 főt.²²²

²¹⁶ 1949-es alapszabály 20. §, KÓNYA (20. lj.) 311.

²¹⁷ Nem számítva a 3 tiszteleti tagot, mert tudományos osztályhoz tartozásuk nem ismert a rendelkezésre álló adatok alapján.

²¹⁸ KÓNYA (20. lj.) 27.

²¹⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 6. § (8) bek., KÓNYA (20. lj.) 436.

²²⁰ 1990-es alapszabály és ügyrend 12. § (1) bek., KÓNYA (20. lj.) 488.

²²¹ 1994. évi XL. tv. 9. § (3) bek. (hatályba lépéskor).

²²² 1994. évi XL. tv. 6. § (3) bek. (jelenleg).

3.4. Az osztályok szerepe, hatáskörei, számuk, tudományági felosztásuk

Az 1831-es alapszabály abból indul ki, hogy a társaság valamennyi tudománnyal foglalkozik („gondja és munkálkodása minden tudományra kiterjed”), de a vallástudománnyal (teológiával) ekkor nem szándékoztak foglalkozni („nem számlálván mégis a vallás tudományát), és ebből kiindulva hat osztályt állítottak fel:

- 1) Nyelvtudományi Osztály (I. Osztály);
- 2) Filozófiai Osztály (II. Osztály);
- 3) Történetírási Osztály (III. Osztály);
- 4) Mathesis (= Matematikai) Osztály (IV. Osztály);
- 5) Törvénytudományi (= Jogtudományi) Osztály (V. Osztály);
- 6) Természettudományi Osztály (VI. Osztály).²²³

Négy osztály (I., II., III., V. osztályok) társadalomtudománnyal, két osztály természettudománnyal és segédtudományaival (IV. és VI. osztályok) foglalkozott.

Az 1845-ös utasítás (utasító határozat) rögzítette először, hogy melyik osztályhoz milyen tudományterületek tartoznak. Az V. Törvénytudományi Osztályon belüli tudományok részben következtelen sorrendben lettek felsorolva (részben azért, mert egyes területek változóban voltak).²²⁴ A vélhető eredeti logikát követve idetartozott az „országstudomány” és annak története, amelyhez magyarázólag hozzá kell tennünk, hogy egyébként az alkotmánytant és a közigazgatástant foglalta magában, és a szintén megemlített kamarai tudomány (*Kameral- und Polizeiwissenschaft*) elnevezés miatt kapta a politika nevet később (bár a mai politikatudományhoz alig volt köze, a rendszethez részben, inkább a nem jogi alapon művelt közigazgatás-tudományhoz állt közelebb, ez él tovább 1948-ig közigazgatástanként). Később államtudományként említik.²²⁵ Itt lett felsorolva a közgazdaságtan, melynek részeként értelmezték a pénzügytudományt és a közrendészetet (később ez rendészeti/belügyi igazgatás lett), a közgazdaságtan segédtudománya a kamarai tudományok és a statisztika. (A természettudományok között is felsorolják ugyanakkor a gazdasági tudományt, ez a mezőgazdasággal (agráriummal) lehet azonos talán). Ezután említették a törvények elméletét (a törvény szó ekkoriban nemcsak a jogszabályok egyik fajtáját jelentette a magyarban, hanem magát a jogot), ez ma jogelméletként, jogbölcseletként, jogfilozófiaként értelmezendő. Ehhez áll közelebb a felsorolás végén említ-

²²³ 1831-es alapszabály III. cikkely A tudományok osztályai cím, KÓNVA (20. lj.) 66.

²²⁴ 1845-ös utasítás Első fejezet, KÓNVA (20. lj.) 90.

²²⁵ 1860-as ügyrend Első fejezet, KÓNVA (20. lj.) 113.

tett törvények története és a jogtudomány (= jogtudomány) története, ma jogtörténet néven ismeretes. A nemzetek joga a latin *ius gentium* szó szerinti fordítása, ma nemzetközi (köz)jog. A polgári jognak csak az elméletét értik ide teljes terjedelemben (a bányatörvénnyel, a váltótörvénnyel, sőt, a mai büntetőjogot jelentő fenyítő törvénnyel együtt), de kizárják a gyakorlati tudományokat (törvénykezés és ügyészi tárgyalás: azaz a mai eljárásjogokat (perjogokat) és a törvénykezési szervezeti jogot). Az egyházi jog után a törvényisme „segédeszközéként” említik az oklevéltant, a pecséttant és a nemzedékrend-tant (ezen vélhetően a genealógia értendő). Részben a hazai jog nevű tárgy egyetemi oktatásban való (korábbi) differenciálatlansága érződik a felsoroláson, részben az egyes jogágak ekkoriban nyerik el mai képüket (erről tanúskodik a büntetőjog inferior helye, illetve a közigazgatási jog oktatása is csak az 1850-es évek elején kezdődik meg nálunk). A közjog (alkotmányjog) nincs említve.

1858-ban csekély mértékben változott néhány elnevezés és az osztályok számozásának sorrendje:

- 1) Nyelv- és Széptudományok Osztálya (I. Osztály);
- 2) Filozófiai Osztály (II. Osztály);
- 3) Törvénytudományi (= Jogtudományi) Osztály (III. Osztály);
- 4) Történettudományi Osztály (IV. Osztály);
- 5) Matematikai Osztály (V. Osztály);
- 6) Természeti tudományok Osztály (VI. Osztály).²²⁶

Az I. osztály elnevezése kiegészítésre került a széptudományokkal (melyet az 1845-ös utasítás felsorolt az osztály által művelendő két fő tudomány-szak egyikeként). A III. osztályhoz tartozott a korábbi V. osztály. A IV. osztály lett a korábbi III. osztály, amely a történetírás helyett a történettudomány nevet kapta. Az V. és VI. Osztály egymáshoz történő számozásbeli közelkerülésével is kifejezte a természettudomány és segédtudományai összetartozását.

1869-re a hat osztályt három osztályba vonták össze.

- 1) Nyelv- és Széptudományi Osztály (I. Osztály);
- 2) Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály);
- 3) Matematikai és Természettudományok Osztálya (III. Osztály).²²⁷

Már az 1869-es ügyrend tartalmazta a tudományterületek szétválasztását az új osztálystruktúrában belül az elnevezéseknek megfelelően A-B részekre (alosztályokra). Ennek 1891-től lett jobban jelentősége, mikor – vélhe-

²²⁶ 1858-as alapszabály 12. §, KÖNYV (20. l.) 103.

²²⁷ 1869-es alapszabály 21. §, KÖNYV (20. l.) 136.; 1869-es ügyrend Első fejezet, KÖNYV (20. l.) 142–143.

tően erről az alapról kiindulva – alosztályokat szerveztek (osztályonként 2-2 alosztály): Nyelvtudományi (I.) Osztályon belül: A) Nyelvtudományi Alosztály; B) Széptudományi Alosztály; Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok (II.) Osztályon belül: A) Filozófiai és Társadalomtudományi Alosztály; B) Történelmi Tudományok Alosztálya; Matematikai és Természettudományok (III.) Osztályon belül: A) Matematikai és Fizikai Tudományok Alosztálya; B) Természettudományok Alosztálya. Az ügyrend kimondta, hogy a rendes és levelező tagok fele részben az A., fele részben a B. Alosztályba választatnak.²²⁸

1946-ban az osztályok száma négy maradt, de módosult tartalommal, jelezve a tudományok (főként a természettudományok) differenciálódását:

- 1) Nyelv- és Széptudományi Osztály (I. Osztály);
- 2) Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály);
- 3) Matematikai, Fizikai, Kémiai, és Műszaki Tudományok Osztálya (III. Osztály);
- 4) Biológiai és Orvosi Tudományok Osztálya (IV. Osztály)²²⁹

1949-re az osztályok száma hatra változott:

- 1) Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály);
- 2) Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály);
- 3) Matematikai és Természettudományok Osztálya (III. Osztály);
- 4) Biológiai és Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály);
- 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály);
- 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osztály).²³⁰

A Nyelv- és Széptudományi Osztály Széptudományi Alosztályának megszűnése miatt, mivel az új struktúrában nem tudományos, hanem tisztán művészeti tevékenységük miatt nem volt lehetséges, ezért az Ideiglenes Intézőbizottság az ilyen tagok tagsági jogviszonyát megszüntette.²³¹

1960-ra az osztályszerkezetben némi módosulás következett be, a III. Osztály neve Matematikai és Fizikai Tudományok Osztályára változott, és VII. Osztályként megjelent a Kémiai Tudományok Osztálya.²³²

1970-re már tízre emelkedik az osztályok száma:

²²⁸ KÓNYA (20. lj.) 21. Szövegszerűen az 1909-es és az 1912-es ügyrend I. cikkely, KÓNYA (20. lj.) 176.

²²⁹ 1946-os alapszabály 22. §, KÓNYA (20. lj.) 302.

²³⁰ 1949-es alapszabály 19. §, KÓNYA (20. lj.) 311.

²³¹ 1949-es alapszabály 49. §, KÓNYA (20. lj.) 316.

²³² 1960-as alapszabály 28. §, KÓNYA (20. lj.) 342.

- 1) Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály);
- 2) Filozófiai- és Történettudományok Osztálya (II. Osztály);
- 3) Matematikai és Fizikai Tudományok Osztálya (III. Osztály);
- 4) Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály);
- 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály);
- 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osztály);
- 7) Kémiai Tudományok Osztálya (VII. Osztály);
- 8) Biológiai Tudományok Osztálya (VIII. Osztály);
- 9) Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya (IX. Osztály);
- 10) Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya (X. Osztály).²³³

A társadalomtudományokkal foglalkozó osztály Filozófiai és Történettudományok Osztály elnevezésre módosult, és kivált a kezdetekkor már Törvénytudományi Osztály néven létező Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya. Szétvált az Agrártudományok és a Biológiai Tudományok Osztálya. Megjelent új elemként a Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya (X. Osztály). Ez a tagozódás a hatályos szabályozásig változatlan maradt.²³⁴ A jelenlegi szabályozás annyiban hozott változást, hogy 1995-től a Fizikai Tudományok Osztálya XI. Osztály néven önállósodott. Így a Matematikai Tudományok Osztálya lett a III. Osztály neve. A X. Osztály nevéből (de nem tartalmából) kikerült a bányászati tudomány.²³⁵

3.5. A bizottságok szerepe, hatáskörei, számuk, tudományági felosztásuk

A „bővebb átvizsgálásokat kívánó ügyeket” az 1858-as alapszabály utalta „bizottmányok” (későbbi szövegezesekben: bizottságok) elé.²³⁶ A szabályozás állandó bizottmányokat²³⁷ és ideiglenes bizottmányokat²³⁸ ismert. Az első körre a folyó munkákkal vagy [könyv]kiadásokkal való foglalkozás jutott, a másodikra a bizonyos munkák, pályairatok, fontosabb indítványok megvizsgálásával minden alkalommal külön-külön bíztak meg.

Az 1860-as ügyrend az állandó bizottmányokat meg is nevezte, szám szerint négyet:

²³³ 1970-es alapszabály 23. §, KÓNIA (20. lj.) 398.

²³⁴ 1979-es alapszabály 17. §, KÓNIA (20. lj.) 443., 1990-es alapszabály és ügyrend 33. §, KÓNIA (20. lj.) 499–500.

²³⁵ 2009-es alapszabály 38. § (2) bek.

²³⁶ 1858-as alapszabály 48. §, KÓNIA (20. lj.) 109.

²³⁷ 1858-as alapszabály 48. § a) pont, KÓNIA (20. lj.) 109.

²³⁸ 1858-as alapszabály 48. § b) pont, KÓNIA (20. lj.) 109.

- 1) Történelmi Bizottmány;
- 2) Archeológiai Bizottmány;
- 3) Statisztikai Bizottmány;
- 4) Matematikai és Természettudományi Bizottmány.²³⁹

Ezek hatásköre gyűjtőtevékenység;²⁴⁰ kiadói tevékenység;²⁴¹ levelezésbe bocsátkozás;²⁴² megkeresés;²⁴³ ismertetés;²⁴⁴ viszonyba bocsátkozás;²⁴⁵ tudomásszerzés;²⁴⁶ leírás.²⁴⁷ Két társadalomtudományi és két természettudományi bizottságot találunk (a matematikai statisztika a matematikához áll közel).

1869-ben, immár állandó bizottságok néven, számuk ötre emelkedett. Új entitásként jelent meg a Nyelvtudományi Bizottság,²⁴⁸ az osztály működéésében „egységes, összevágó, következetes vezérlés és felügyelés és eszmecserék” megvalósítása. Egyebek mellett nyelvtani, szótári, és irodalmi munkákról alkalmi előterjesztések tétele.²⁴⁹ A Statisztikai Bizottság elnevezése Statisztikai és Nemzetgazdasági Bizottságra változott.²⁵⁰

1908-ra az állandó bizottságok száma 11-re emelkedett.

- 1) Nyelvtudományi Bizottság;
- 2) Irodalomtörténeti Bizottság;
- 3) Klasszika-filológiai Bizottság;
- 4) Történelmi Bizottság;
- 5) Archeológiai Bizottság;
- 6) Statisztikai Bizottság;
- 7) Nemzetgazdasági Bizottság;
- 8) Matematikai és Természettudományi Bizottság;
- 9) Szótári Bizottság;
- 10) Könyvkiadó Bizottság;
- 11) Könyvtári Bizottság.²⁵¹

²³⁹ 1860-as ügyrend IV. cikkely, KÓNYA (20. lj.) 118-122.

²⁴⁰ Történelmi kútfők összegyűjtése.

²⁴¹ Történelmi forráskiadás, statisztikai közlemények közreadása.

²⁴² Magánkönyvtárak, levéltárak, magángyűjtők levélben történő megkeresése.

²⁴³ Kormány, vagy a hatóságok megkeresése régészeti vizsgálatok ügyében.

²⁴⁴ Eredmények ismertetése, közzététele.

²⁴⁵ Építészeti emlékek tulajdonosai (egyházi hatóság, község, földbirtokos).

²⁴⁶ Pl. régiségek létezéséről.

²⁴⁷ Természettudományi jelenségek, vidékek leírása (fauna, flóra).

²⁴⁸ 1869-es ügyrend 37. pont a) alpont, KÓNYA (20. lj.) 149.

²⁴⁹ 1869-es ügyrend 40. pont a) alpont, KÓNYA (20. lj.) 150.

²⁵⁰ 1869-es ügyrend 37. pont d) alpont, KÓNYA (20. lj.) 149.

²⁵¹ 1908-as ügyrend 50.§, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1908...* (66. lj.) 32.

Ez a felsorolás részben a természettudományok ekkor csökkenő befolyását vagy a bölcsészeti és társadalomtudományi bizottságok proliferációját mutatja. A Szótári Bizottság, a Könyvkiadó Bizottság (1879-től), valamint a Könyvtári Bizottság valamennyi osztály hasznára volt természetesen. A Szótári Bizottság feladata a Magyar Nyelv Nagyszótárának előkészítése volt.

Némileg később, 1912-ben, a Hadtörténeti Bizottság létrehozatalával a bizottságok száma 12-re nőtt.²⁵² (Már 1882-ben volt egy Hadtudományi Bizottság, a Klasszika-filológiai Bizottság is ekkorra jött létre).²⁵³

1936-ra a 12 állandó bizottsághoz 8 új csatlakozott:

- 1) Nyelvművelő Bizottság;
- 2) Filozófiai Bizottság;
- 3) Jogtudományi Bizottság;
- 4) Néptudományi Bizottság;
- 5) Képzőművészeti Bizottság;
- 6) Keleti Bizottság;
- 7) Pénzügyi és Építési Bizottság;
- 8) Széchenyi Bizottság.²⁵⁴

E bizottságok feladataival nem egészítették ki az ügyrendet, így azok elemzése sajnálatosan nem lehetséges.

A korábban szépen burjánzó bizottsági rendszer 1945 után a szabályozásokban eltűnik, és a bizottságok alakítása csak mint lehetőség merül fel (az elnökség, az osztályvezetőség valamely konkrét tudományos kérdések megvizsgálása vagy más meghatározott feladat elvégzés céljából bizottság állítható fel). Rendszeres feladatok ellátására állandó bizottság is felállítható. Ezeket a szabályozás nem sorolja fel.²⁵⁵

Az 1956-os szabályozás az 1949-es elvi alapjain áll, de behozza a bizottság mellé a komplex bizottság²⁵⁶ fogalmát (ma bizonyára interdiszciplináris bizottságnak hívnák). A bizottság és a komplex bizottság feladatai a korábbi vizsgálódó forráskutató – ismertető tevékenység felől a vitatkozás felé mozdult el (a tudományterület elvi és gyakorlati kérdéseinek megvitatása, vitaülés, tanácskozás, felolvasó ülés, kongresszus, tudományos ülés szervezése), emellett beszámoltatja az aspiránsokat és az ösztöndíjasokat, és javaslatokat tesz a tudományterület kérdései vonatkozásában.²⁵⁷ Ezen az

²⁵² 1912-es ügyrend 43. §, KÓNYA (20. lj.) 184.

²⁵³ KÓNYA (20. lj.) 21.

²⁵⁴ 1936-os ügyrend 43. §, KÓNYA (20. lj.) 259.

²⁵⁵ 1949-es alapszabály 39. §, KÓNYA (20. lj.) 314.

²⁵⁶ 1956-os alapszabály 37. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 328.

²⁵⁷ 1956-os alapszabály 38. § bek., KÓNYA (20. lj.) 328.

elvi állásponton sem az 1960-as,²⁵⁸ sem az 1970-es alapszabály sem változtatott.²⁵⁹

Az 1982-es alapszabály csupán fogalmakat cizellál: a jelző nélküli bizottság állandó bizottság, míg egyes tudományos kérdések megvizsgálására vagy meghatározott feladatok elvégzésére alkalmi bizottság hozandó létre. A komplex bizottság új neve osztályközi komplex bizottság (vagy kollégium), amelyet egy adott osztály alá kell rendelni, de irányítását és felügyeletét az érdekelt bizottságoknak együtt kell ellátni.²⁶⁰

Az 1990-es alapszabály szerint a közgyűlés állandó bizottságai²⁶¹ a Tudományetikai Bizottság²⁶² és a Felügyelő Bizottság.²⁶³ A tudományos osztályok bizottságai továbbra sem kerültek felsorolásra, feladataik között újdonság, az osztály határozatainak előkészítésében és az osztályügyrend megalkotásában való részvétel, továbbá hogy folyamatosan figyelemmel kísérik a tudományterülethez tartozó kutatóhelyek tevékenységét, ezek alapján kezdeményezik „elemzésre érett” kérdések megvitatását.²⁶⁴ Véleményeznek pályázatokat, kinevezésekre, díjak odaítélésére vonatkozó javaslatokat.²⁶⁵ Az 1994-es reguláció nem változtatott alapvetően a bizottságokat illetően.²⁶⁶

3.6. A közgyűlés létszáma, összetétele és hatáskörei

1946 előtt közgyűlés olyan értelemben, mint az Akadémia legfőbb szerve, nem létezett (az igazgatótanács jellege ettől eltérő volt). Az akadémiai tiszteleti, rendes, és levelező tagok voltak jogosultak részt venni. Ilyenformán az új szabályozás szerint hatáskörébe tartozott:

- 1) Az elnök, a két alelnök, a főtitkár, és az öt elnökségi tag megválasztása;
- 2) Új tagok választása;
- 3) Alapszabályok módosítása;
- 4) A tudományos terv és költségvetés megállapítása;
- 5) Pályadíjak kitűzése és odaítélése;

²⁵⁸ 1960-as alapszabály 37–38. §§, KÓNYA (20. lj.) 345.

²⁵⁹ 1970-es alapszabály 28–29. §§, KÓNYA (20. lj.) 401.

²⁶⁰ 1982-es alapszabály 20. §, KÓNYA (20. lj.) 444.

²⁶¹ 1990-es alapszabály 24. §, KÓNYA (20. lj.) 494.

²⁶² 1990-es alapszabály és ügyrend 25. §, KÓNYA (20. lj.) 494.

²⁶³ 1990-es alapszabály és ügyrend 28. §, KÓNYA (20. lj.) 496.

²⁶⁴ 1990-es alapszabály és ügyrend 44. § (1) – (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 503.

²⁶⁵ 1990-es alapszabály és ügyrend 44. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 503.

²⁶⁶ 2009-es alapszabály 40. §.

- 6) Az Akadémia ügyrendjének megállapítása;
- 7) Pályázati ügyrend megállapítása;
- 8) Egyéb tudományos kérdések.²⁶⁷

A közgyűlés határozatképes, ha azon a szavazattal bíró tagok fele jelen van. Határozatképtelenség esetén 15 napon belül új közgyűlés hívandó egybe.²⁶⁸

A Közgyűlés létszámát a tiszteleti, rendes, és levelező tagok adták, de a levelező tagoknak nem volt szavazati joga.²⁶⁹

1956-ban annyi változás következett be, hogy a külső tagok tanácskozási és indítványozási joggal vehettek részt (tehát nem szavazati joggal) a közgyűlésen.²⁷⁰ Belekerült a szabályozásba három új feladat:

- 1) Az Akadémia egész működésére vonatkozó fő elvek meghatározása és tudománypolitikai célok kitűzése;
- 2) Az Akadémia munkájára vonatkozó elnökségi beszámoló megvitatása;
- 3) Az országos tudományos terv fő irányelveinek meghatározása.²⁷¹

Az 1960-as alapszabály nem változtatott a szabályozás fő elvein, csupán két új elem került megfogalmazásra:

- 1) Új elemet jelentett, hogy az elnökség és az osztályvezetőség tagjainak akkor is van szavazati joguk, ha levelező tagok;²⁷²
- 2) Az elnökség kizáró határozata elleni fellebbezés elbírálása.²⁷³

Az 1970-es alapszabály csupán néhány új elemet iktatott be:

- 1) A főtitkári beszámoló megvitatása;²⁷⁴
- 2) Javaslat a főtitkár kinevezésére;²⁷⁵
- 3) Határozathozatal az elnökség által a közgyűlés elé terjesztett ügyekben;²⁷⁶
- 4) Emellett a szabályozás a létszámot illetően csupán a rendes és levelező tagok részvételi (tagságból folyó) kötelezettségéről ír.²⁷⁷

²⁶⁷ 1949-es alapszabály 33. §, KÓNYA (20. lj.) 313.

²⁶⁸ 1949-es alapszabály 34. §, KÓNYA (20. lj.) 313.

²⁶⁹ 1949-es alapszabály 32. §, KÓNYA (20. lj.) 313.

²⁷⁰ 1956-os alapszabály 15. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 321.

²⁷¹ 1956-os alapszabály 16. §, KÓNYA (20. lj.) 321.

²⁷² 1960-as alapszabály 15. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 338.

²⁷³ 1960-as alapszabály 16. § g) pont, KÓNYA (20. lj.) 338.

²⁷⁴ 1970-es alapszabály 14. § c) pont, KÓNYA (20. lj.) 395.

²⁷⁵ 1970-es alapszabály 14. § g) pont, KÓNYA (20. lj.) 395.

²⁷⁶ 1970-es alapszabály 14. § j) pont, KÓNYA (20. lj.) 395.

²⁷⁷ 1970-es alapszabály 13. § (1) bek., KÓNYA (20. lj.) 395.

Az 1982-es alapszabály és ügyrend annyi kiegészítést tett, hogy az elnök, alelnök, és elnökségi tagok választására nemcsak öt évenként, hanem ciklus közben is sor kerülhet.²⁷⁸ Emellett a szabályozás a létszámot illetően a korábbiakhoz hasonlóan csupán a rendes és levelező tagok részvételi (tagságból folyó) kötelezettségéről ír.²⁷⁹

Az 1990-es alapszabály és ügyrend a korábbi szabályozást javarészt változatlanul hagyta. Csupán három új feladat került megfogalmazásra:

- 1) A Tudományetikai Bizottság és a Felügyelő Bizottság megalakítása;²⁸⁰
- 2) Tudományos osztály létesítése, más osztállyal való összevonása, megszüntetése;²⁸¹
- 3) Akadémiai területi bizottság létesítése, megszüntetése.²⁸²

A résztvevők létszáma vonatkozásában az akadémikusokat említi a szabályozás, akiknek szavazati joguk van.²⁸³

Változás történt azonban a nem akadémiai tagok részvétele kérdésében. Ugyanis a közgyűlés rendes és rendkívüli ülésein tanácskozási joggal nem akadémikusok is részt vehettek:

- 1) Az akadémiai kutatóintézetek és intézmények vezetői;²⁸⁴
- 2) A hazai egyetemek képviselői;²⁸⁵
- 3) A kutatásszervezésben és igazgatásában résztvevő államhatalmi és államigazgatási szervek, intézmények képviselői;²⁸⁶
- 4) Az akadémiai hivatal vezető beosztású tisztviselői.²⁸⁷

Az 1994. évi XL. tv. sok tekintetben újraszabályozta a közgyűlésre vonatkozó kérdéseket. A Glatz Ferenc elnöksége idején megvalósult új szabályozás értelmében az Akadémia Közgyűlését a hazai akadémikusok, valamint a nem akadémikus képviselők alkotják. Utóbbiak az Alapszabályban meghatározott módon közvetlen és titkos választással nyerik el tagságukat. Számuk kezdetben legfeljebb 200 fő.²⁸⁸ A nem akadémikus képviselőket („doktorképviselőket”) az MTA köztestületi tagjai közül választják, számuk jelenleg korlátlan (15 000 körüli). A Magyarországon szerzett vagy

²⁷⁸ 1982-es alapszabály és ügyrend 12. § e) pont, KÓNIA (20. lj.) 439.

²⁷⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 11. § (1) bek. 2. mondat, KÓNIA (20. lj.) 439.

²⁸⁰ 1990-es alapszabály és ügyrend 18. § (2) bek. g) pont, KÓNIA (20. lj.) 491.

²⁸¹ 1990-es alapszabály és ügyrend 18. § (2) bek. h) pont, KÓNIA (20. lj.) 491.

²⁸² 1990-es alapszabály és ügyrend 18. § (2) bek. i) pont, KÓNIA (20. lj.) 491.

²⁸³ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (1) bek., KÓNIA (20. lj.) 491.

²⁸⁴ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (2) bek. a) pont, KÓNIA (20. lj.) 491.

²⁸⁵ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (2) bek. b) pont, KÓNIA (20. lj.) 491.

²⁸⁶ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (2) bek. c) pont, KÓNIA (20. lj.) 491.

²⁸⁷ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (2) bek. d) pont, KÓNIA (20. lj.) 491.

²⁸⁸ 1994. évi XL. tv. 9. § (1) bek.

honosított tudományos fokozattal rendelkező személyek közül azok válnak a köztestület nem akadémikus tagjává, akik tudományos tevékenységükkel a magyar tudomány feladatainak megoldásában részt vesznek, és az Akadémia szakterületük szerint illetékes tudományos osztályának bejelentik, hogy a köztestület tagjai kívánnak lenni. A jelentkezőt az Akadémia az osztály javaslata alapján felveszi a központi köztestületi nyilvántartásba.²⁸⁹ A nem Magyarországon szerzett tudományos fokozattal rendelkező külföldön élő személyek az Alapszabály rendelkezései szerint válhatnak a köztestület külső tagjává.²⁹⁰ Jelenlegi számuk mintegy 1000 fő. Ezt a rendszert a Pálinkás József elnöksége alatti reformok cizellálták készre. A köztestületi tagok és a nem akadémikus képviselők lehetnek PhD fokozattal vagy DSC címmel rendelkezők egyaránt. A döntéshozatalban a doktorképviselők súlya jelentősnek mondható.

A Közgyűlés a köztestület legfőbb döntéshozó testülete, amely

- 1) Elfogadja az Akadémia működésével kapcsolatos stratégiai elveket, és az Akadémia szervezetéről és működéséről szabályzatot alkot: az Alapszabályt;²⁹¹
- 2) Elfogadja az Akadémia vagyongazdálkodásával kapcsolatos szabályokat, és dönt az Akadémia tulajdonában lévő ingatlanok elidegenítésének, megterhelésének, alapítványba vagy gazdasági társaságba nem pénzbeli hozzájárulásként való bevitelének, valamint használatba adásának elveiről;²⁹²
- 3) Megvitatja és elfogadja az Országgyűlés számára készülő beszámoló koncepcióját;²⁹³
- 4) Szakmai testületek előterjesztése alapján véleményt nyilvánít a hazai tudomány és a társadalom alapvető fontosságú kérdéseiről;²⁹⁴
- 5) Az Akadémia elnökének előterjesztése alapján jóváhagyja a következő évi akadémiai költségvetés irányelveit;²⁹⁵
- 6) A Felügyelő Testület jelentése alapján jóváhagyja az előző évről szóló éves költségvetési beszámolót;²⁹⁶
- 7) Megválasztja az elnököt, az alelnököket, a főtitkárt és a főtitkárhelyettest, valamint az e törvényben és az Alapszabályban meghatározott más tisztségviselőket;²⁹⁷

²⁸⁹ 1994. évi XL. tv. 7. § (1) bek.

²⁹⁰ 1994. évi XL. tv. 7. § (2) bek.

²⁹¹ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. a) pont.

²⁹² 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. b) pont.

²⁹³ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. c) pont.

²⁹⁴ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. d) pont.

²⁹⁵ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. e) pont.

²⁹⁶ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. f) pont.

²⁹⁷ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. g) pont.

- 8) Megválasztja az Akadémia Vagyonkezelő Testületének, Doktori Tanácsának, Felügyelő Testületének, Könyv- és Folyóirat – kiadó Bizottságának és Tudományetikai Bizottságának a tagjait;²⁹⁸
- 9) Megválasztja az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsának (a továbbiakban: AKT) és az Akadémia Elnökségének a Közgyűlés által választandó tagjait;²⁹⁹
- 10) A külön jogszabály szerinti alapítói jogkörében dönt költségvetési szervek és a Támogatott Kutatócsoportok Irodája (a továbbiakban: TKI) megalapításáról, átszervezéséről, átsorolásáról, megszüntetéséről.³⁰⁰

3.7. A minősítési eljárásokra vonatkozó főbb szabályok

Csupán a tudományok doktora (DSc) fokozat és az MTA doktora (DSc) cím szabályozását vizsgáljuk szélesebb körben (mivel az MTA által szovjet mintára adományozott kandidátusi (CSc) fokozatot 1993-tól³⁰¹ az egyetemek által odaítélhető PhD fokozat váltotta fel, melynek kapcsolódása az MTA-hoz nincsen, bár PhD fokozat hiányában sem a DSc cím, illetőleg DSc cím nélküli esetén az MTA levelező tagsága sem nyerhető el). A CSc fokozat 1950-től voltak adható.³⁰² A DSc fokozatot 1951-től adományozták.³⁰³ A tudományok doktora fokozat (továbbiakban: doktori fokozat) megszerzésének feltétele volt, hogy a társadalmi haladás, a szocialista társadalom érdekében kifejtett rendszeres és eredményes tudományos tevékenységért tudományos fokozat volt adományozható.³⁰⁴ A doktori fokozat elnyerésének alapja a tudományágazat továbbfejlődését eredményező olyan átfogó tudományos feladat megoldása, amely összhangban áll a társadalmi fejlődés követelményével.³⁰⁵ A doktori fokozat elnyerésének feltétele volt a fentiekén kívül:

²⁹⁸ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. h) pont.

²⁹⁹ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. i) pont.

³⁰⁰ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. j) pont.

³⁰¹ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. tv. 87/F. §.

³⁰² Az új rendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerése tárgyában alkotott 1950. évi 44. tvr.

³⁰³ A tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában alkotott 1951. évi 26. tvr.

³⁰⁴ A tudományos fokozatról és a tudományos minősítésről szóló 1970. évi 9. tvr. 1. §.

³⁰⁵ 1970. évi 9. tvr. 5. § (1) bek.

- 1) A kandidátusi fokozat megszerzése;³⁰⁶
- 2) Az adott tudományágazat alkotó művelése a kandidátusi fokozat megszerzését követően legalább három éven át;³⁰⁷
- 3) Közreműködés a tudományos közéletben;³⁰⁸
- 4) A tudományos feladat megoldását tartalmazó értekezés elkészítése és megvédése.³⁰⁹

Az értekezést és a címért való folyamodványt a Tudományos Minősítő Bizottságnak (TMB) címzetten az egyetemi kar dékánjához kellett benyújtani.³¹⁰ Ezt követően került sor a bírálatra.

Nem volt adományozható tudományos fokozat olyan értekezés alapján, amelynek témája nem jelentős, vagy nem tartalmaz új tudományos eredményt,³¹¹ illetve annak, aki a szocialista erkölcs szabályai ellen súlyosan vétett.³¹² 1981-ben közzétettek erkölcsi-politikai követelményeket is: „A marxista-leninista világnézet, ennek tudományos kutatómunkában való tükröződése, a szocialista állam törvényeinek, a szocialista együttélés szabályainak megtartása, a következetesen tudományos állásfoglalás követelmény a doktori fokozatra pályázókkal szemben.”³¹³ Az 1983-as szabályozás azonos volt a korábbiakkal (a tvr.-ben marxista ideológiai sallang nélkül).³¹⁴

Ma az MTA doktora címet az Akadémia annak ítélheti oda, aki

- 1) Tudományos fokozattal rendelkezik;³¹⁵
- 2) Az általa művelt tudományterületen a tudományos fokozat megszerzése óta is eredeti tudományos eredményekkel gyarapította;³¹⁶
- 3) Tudományterületén mértékadó hazai és nemzetközi tudományos körök előtt ismert és elismert, kiemelkedő tudományos kutatói munkásságot fejt ki;
- 4) Tudományos eredményeit doktori műben foglalja össze.³¹⁷

³⁰⁶ 1970. évi 9. tvr. 5. § (2) bek. a) pont. Ez alól az 1951. évi 26. tvr. 5. § (1) bek. kivételes méltánylást érdemlő esetben felmentést adott.

³⁰⁷ 1970. évi 9. tvr. 5. § (2) bek. b) pont.

³⁰⁸ 1970. évi 9. tvr. 5. § (2) bek. c) pont.

³⁰⁹ 1970. évi 9. tvr. 5. § (2) bek. d) pont.

³¹⁰ 1951. évi 26. tvr. 5. § (2) bek.

³¹¹ 1970. évi 9. tvr. 9. § (1) bek.

³¹² 1970. évi 9. tvr. 9. § (2) bek.

³¹³ „A »tudományok doktora« fokozat megszerzésével kapcsolatos követelmények” in *MTA... jogszabályok gyűjteménye* III. 1981 (48. lj.) 78.

³¹⁴ A tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1983. évi 24. tvr. 6. §.

³¹⁵ 2009-es alapszabály 24. § (1) bek. a) pont.

³¹⁶ 2009-es alapszabály 24. § (1) bek. b) pont.

³¹⁷ 2009-es alapszabály 24. § (1) bek. c) pont.

3.8. Az anyagi juttatások mértéke az akadémikusoknak és minősítetteknek

Gróf Széchenyi István és az alapító társak a költségvetésre vonatkozó részben 12 rendes tag számára egyenként évi 400 forint összegű fizetést javasoltak, de a valóság másként alakult.³¹⁸

Kezdetben az előlüelő (elnök), az igazgató tagok és a tiszteleti tagok fizetése „méltóságai fénye, jutalmok e nemzeti ügynek szolgálhatás”.³¹⁹ A rendes tagok számára az első alapszabály „bizonyos esztendei fizetést” helyezett kilátásba.³²⁰ Az ügyrend szerint is a rendes tag „munkáihoz illő fizetést húzott” (ennek összege nincs jelezve).³²¹ A tiszteletbeli és rendes tagok élhettek a könyveikért járó javadalmazásból („szabad kiadott munkák által keresni jutalmat”).³²² A levelező tagokról nem szól a szabályozás, de rájuk (is) vonatkozhatott az a kitétel, hogy „Az írásban benyújtott dolgozatok helyben hagyatván, kinyomtattnak, szerzőiknek pedig érdemlett jutalom jár.”³²³ A magyar nyelven írt (pálya)munkák, jutalomkérdésekre érkezett feleletek („kérdéseket fejtő értekezések”) jutalmukat hivatalos fizetőeszközben („folyó pénzben”), vagy emlékpénzben kapták meg, melyet a társaság veretett.³²⁴ A tiszteletbeli és a rendes tagok nem felelhettek pénzzel járó kérdésekre.³²⁵ Kónya Sándor szerint kezdetben (1830-tól) 3 levelező és 3 vidéki tag kapott fizetést, de ennek mértékére nincs adat.³²⁶

Kónya másik művében utal rá, hogy később, a megalakulás után (de még 1845 előtt), az Akadémia Igazgatótanácsa úgy határozott, hogy a hat akadémiai osztály egy helybeli rendes tagja és egy vidéki rendes tagja, azaz 12 akadémiai rendes tag kap fizetést, a helybeliek (budaiak és pestiek) évi 500, a vidéki rendes tagok évi 300 forint összeget.³²⁷ Az 1845-ös ügyrend csupán a fizetés halál esetére történő kiadását rögzítette.³²⁸ Ugyanekkor a

³¹⁸ KÓNYA István: „Az akadémikusok fizetéséről, tiszteletdíjáról” *Magyar Tudomány* 1996/5. 626–628., ld. különösen a 626. oldalon írtakat.

³¹⁹ 1831-es ügyrend 34. pont, KÓNYA (20. lj.) 77.

³²⁰ 1831-es Alapszabály V. cikkely Rendes tagok alcím, ld.: KÓNYA (20. lj.) 68.

³²¹ 1831-es ügyrend 35. pont, KÓNYA (20. lj.) 77.

³²² 1831-es ügyrend 38. pont, KÓNYA (20. lj.) 77.

³²³ 1831-es ügyrend 39. pont, KÓNYA (20. lj.) 77.

³²⁴ 1831-es ügyrend 37. pont, KÓNYA (20. lj.) 77.

³²⁵ 1831-es ügyrend 38. pont, KÓNYA (20. lj.) 77.

³²⁶ KÓNYA (20. lj.) 11.

³²⁷ KÓNYA (318. lj.) 626. Maga a döntés, vagy annak belső szabályba foglalása nem volt fellelhető.

³²⁸ 1845-ös ügyrend 17. pont, KÓNYA (20. lj.) 92.

fővárosban elhalt, szerényebb körülmények között lévő tagok illő eltemetetéséről is gondoskodtak 1845-től.³²⁹

Az 1848-as reformtervek között szerepelt a nemzetgyűlési országos segílyre apellálva, hogy a rendes tagok 1500 pengő forint évi fizetést kapjanak („mint most a jobban fizetett egyetemi tanárok”), a „reménylett pénzsegély” beérkeztéig valamennyi fővárosi rendes tag évi 500, valamennyi vidéki rendes tag évi 300 pengőforintot kapjon.³³⁰ Ez az elképzelés is a jámbor óhaj szintjén maradt csupán.

Az 1858-as alapszabály a vezetőséggel kapcsolatos *nobile officium* szabályozást fenntartotta (ideértve az alelnököt is).³³¹ A rendes tagok pedig az akadémiai pénzalap erejéhez képest „vonnak (!) munkáikért fizetéseket”. A rendes tagok három osztályba voltak sorozva, egy hatoduk (7 fő) 800 forintot („legmagasb évdíjfok”), két hatoduk (14 fő) 500 forintot („közép évdíjfok”), három hatoduk (21 fő) 300 forintot („alsóbb évdíjfok”). Azonban hogy valóságosan hány fő húzott évdíjat, az a generálkormányzó döntése volt az igazgatótanács javaslatára, aki szintén ezen javaslat alapján döntött arról, hogy név szerint mely rendes tagok mely évdíjfokba tartozzanak. A többi rendes tagnak munkáikért (meg nem határozott mértékű) tiszteletdíj volt megállapítható.³³² E kérdésben a pontos viszonyokat csak levéltári kutatás tudná tisztázni. (Tehát azt, hogy ebben a rövidke időszakban valóságosan történtek-e évdíj-kifizetések).

A szabályzatokból kitűnően már 1869-ben sem volt az anyagi juttatások tekintetében a legjobb a helyzet. Az 1869-es alapszabály már úgy fogalmazott, hogy „A rendes tagok, mihelyt a pénztár ereje engedi, mindnyájan, addig pedig a régibbség szerint következők, az igazgatótanács által meghatározott számmal, évi fizetést húznak.”³³³ Vagyis ez azt jelentette, hogy az anciennitás elve alapján egyes legrégebb óta jelenlévő rendes tagok kaptak javadalmazást (a szám és a mérték nem ismert). Az akadémiai megbízásból végzett munkálatok és az Akadémia nyomtatványai közé felvett dolgozatok díjaztattak.³³⁴ 1871-re tovább romlott a helyzet, ekkor csupán négy

³²⁹ 1845-ös ügyrend 16. pont, KÓNYA (20. lj.) 92. A megfogalmazás a mai fül számára meglehetősen nyersen hangzik, bár a szabályozás nyilvánvalóan jó szándékú és jelentékeny: „Ha valamely Budapesten (!) lakó vagy tartózkodó tag oly szegénységben halna el, melynél fogva tisztességes eltakaríttatása (!) sem lenne eszközölhető, efelől értesítvén, az elnök gondoskodni fog.”

³³⁰ KÓNYA (318. lj.) 627.

³³¹ 1858-as alapszabály 37. §, KÓNYA (20. lj.) 107.

³³² 1858-as alapszabály 38. §, KÓNYA (20. lj.) 107–108. Némileg röviden: KÓNYA (318. lj.) 627.

³³³ 1869-es alapszabály 59. §, KÓNYA (20. lj.) 141. Említőtleg: KÓNYA (318. lj.) 627.

³³⁴ 1869-es alapszabály 60. §, KÓNYA (20. lj.) 141.

fizetett tag volt, 525, illetve 325 ft-os tiszteletdíjjal³³⁵ (5% illetve 8,5%-os növekmény több mint negyedszázad alatt). 1890-re a fizetett tagok száma két főre apadt.³³⁶ Vélhetően a rossz anyagi viszonyok miatt az 1909-es, illetve az 1912-es ügyrend tiszteletdíjakat állapított meg. Az elhunyt tagok felett tartott akadémiai emlékbeszédek tiszteletdíja (terjedelemtől függetlenül) 100 korona, de a monografikus méltatás értekezésnek tekintendő, így nem az összes ülés, hanem az osztályülés napirendjére tartozik.³³⁷ Az Akadémiai Értesítőben megjelenő publikációk (ismertetések, bírálatok, jelentések, nekrológok, előadások kivonatai) díjazása laponként 4 korona. (A lap szó ma két oldalt jelent, azaz két oldal egy lap, de tudomásom szerint a korban a lap jelentette az oldalt, terjedelemjelzésnél is lap volt feltüntetve).³³⁸ Az osztályok értekezés sorozataiban és az osztályértesítőben megjelent dolgozatok díjazásának kulcsát minden osztály saját szükségleteihez mérten állapítja meg, de egy-egy értekezés tiszteletdíja a 300 koronát nem haladhatta meg.³³⁹

Az 1909-es alapszabály szerint „A rendes tagok, ha a pénztár ereje engedi, a régibbség szerint következők, az igazgatótanács által meghatározott számmal, évi fizetést húznak.”³⁴⁰ Ez az exkuzáció az 1946-os alapszabályban is szó szerint ugyanígy van (és a korszakban ez a helyzet változatlan).³⁴¹ Azaz az eddig évi díjazásban részesülő akadémikusok sem kaptak ilyesfajta juttatást, és 1949 utánig nem is került sor a kérdés rendezésére. A pengőrendszerben 1936-ra az emlékbeszédek díja 100 pengő,³⁴² az Akadémiai Értesítőben megjelent anyagok ellenértéke laponként 4 pengő,³⁴³ az értekezések sorozatban megjelenő publikációk díja legfeljebb 300 pengő értékre változott,³⁴⁴ egyéb önálló munkáknál az illetékes osztályok és bizottságok esetről-esetre állapítják meg a díjazást.³⁴⁵

³³⁵ KÓNYA (318. lj.) 627.

³³⁶ KÓNYA (318. lj.) uo.

³³⁷ 1909-es ügyrend 77. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1909...* (66. lj.) 47.; 1912-es ügyrend 77. §, KÓNYA (20. lj.) 192-193.

³³⁸ 1909-es ügyrend 78. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1909...* (66. lj.) 47-48.; 1912-es ügyrend 78. §, KÓNYA (20. lj.) 193.

³³⁹ 1909-es ügyrend 79. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1909...* (66. lj.) 48.; 1912-es ügyrend 79. §, KÓNYA (20. lj.) 193.

³⁴⁰ 1909-es alapszabály 59. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1909...* (66. lj.) 13.; utal a szabályozás szövegére: KÓNYA (20. lj.) 18. (az 1909-es alapszabály a kötetben szövegszerűen nincsen közzétéve).

³⁴¹ 1946-os alapszabály 54. §, KÓNYA (20. lj.) 305.

³⁴² 1936-os ügyrend 80. §, KÓNYA (20. lj.) 268.

³⁴³ 1936-os ügyrend 81. §, KÓNYA (20. lj.) 268.

³⁴⁴ 1936-os ügyrend 82. §, KÓNYA (20. lj.) 268.

³⁴⁵ 1936-os ügyrend 83. §, KÓNYA (20. lj.) 269.

Az 1949. évi XXVII. tv., az új korszak akadémiai törvénye előírta, hogy az Akadémia rendes és levelező tagjai külön illetményben részesüljenek.³⁴⁶ Az összegszerűségről egy pénzügyminiszteri döntés szólt: a rendes tagok havi illetménye 2300 forint, a levelező tagok havi illetménye 1800 forint volt.³⁴⁷ Az 1951-es általános ár- és bérrendezés lehetővé tett egy egy-szeri 15%-os illetményemelést,³⁴⁸ a tiszteletdíj összegének nyugdíjon felüli folyósítását egy 1954-es MT határozat rögzítette. (1954-ben már tiszteletdíj az elnevezés.) Így a két összeg havi 2645, illetve 2070 forintra emelkedett. A tudományok doktorai az 1954-es szabályozás szerint (szintén nyugdíjon felül is) havi 920 ft, a tudomány kandidátusai havi 472 ft illetménykiegészítésre voltak jogosultak.³⁴⁹ 1949 és 1987 között ez az összeg változatlan maradt.

A későbbi időszakban az 1956-os, az 1960-as, és az 1970-es alapszabály tesz említést arról, hogy az Akadémia rendes és levelező tagjai ebben a minőségükben külön akadémiai illetményben részesülnek.³⁵⁰ (A törvény szerint ez 1949-től volt így, erre szabályzatszerű utalás a belső normák között nincsen, mert az normahierarchiailag nem szükséges.)³⁵¹ A hazai tagok vonatkozásában akadémiai tiszteletdíjat említ az 1982-es szabályozás.³⁵²

1987. április 30-ával megszűnt a rendes és a levelező tagok tiszteletdíja, helyét a nyugalmazott akadémikusok esetében (a tagság formájától függetlenül) a különféle nyugellátások összegének havi 6000 forintos emelése vet-

³⁴⁶ „Az Akadémia rendes és levelező tagjai ebben a minőségükben külön akadémiai illetményben részesülnek, az erre vonatkozó részletes rendelkezéseket a minisztertanács állapítja meg.” 1949. évi XXVII. tv. 3. §., KÖNYA (318. lj.) 627.

³⁴⁷ KÖNYA (318. lj.) 627.

³⁴⁸ KÖNYA (318. lj.) uo.

³⁴⁹ „A [dolgozók egységes társadalombiztosítási nyugdíjáról szóló] 1951. évi 30. számú törvényerejű rendelet szerint járó nyugdíjon felül kell folyósítani az Akadémia rendes tagjának havi 2645 ft-ot, levelező tagjának havi 2070 ft-ot, a tudományok doktorának havi 920 ft-ot, a tudományok kandidátusa fokozatokkal (!) rendelkezők részére havi 472 ft-ot, a Magyar Tudomány Akadémiától élvezett tiszteletdíj, illetve illetménykiegészítés összegét.” A Minisztertanács 1014/1954. (III.6.) számú határozata a tudományos dolgozók és hozzátartozóik nyugellátásáról 2. §. „A tudományos fokozatot elért személy nyugállományba vonulását követően – a társadalombiztosítási jogszabályok alapján megállapított nyugellátáson felül – az Akadémiától folyósított tiszteletdíj, illetve illetménykiegészítés összege élete végéig megilleti.” 10/1976. (V.8.) MT számú rendelet a tudományos fokozatot elért személyek és hozzátartozóik részére járó ellátások megállapításáról 2. §. (Az 1. § a rendelet hatályát az MTA rendes és levelező tagjaira, a tudományok doktoraira és a tudományok kandidátusaira, valamint ezek felsorolt hozzátartozóira egyaránt kiterjeszti).

³⁵⁰ 1956-os alapszabály 13. § (2) bek., KÖNYA (20. lj.) 320.; 1960-as alapszabály 12. § (2) bek., KÖNYA (20. lj.) 337.; 1970-es alapszabály 10. § (2) bek., KÖNYA (20. lj.) 394.

³⁵¹ Újólal visszautalva a korábbi méltatlan helyzetre: „A pénztár ereje ezt [a juttatások nyújtását] 1949-ig nem engedte meg.” KÖNYA (20. lj.) 18.

³⁵² 1982-es alapszabály 6. § (5) bek. 2. mondat, KÖNYA (20. lj.) 436.

te át.³⁵³ Az 1987-es változásokat Kónya úgy összegzi, hogy a rendes tagok fizetését a miniszter, a levelező tagokét az államtitkár „fizetéséhez” (illetményéhez) igazították. Ez az aktív tagok esetében azt jelentette, hogy az új akadémiai illetmény, illetve a munkahely szerinti személyi bérezés között választhattak. Az utóbbi választása esetén a személyi illetményt az akadémiai tiszteletdíjjal megemelték. Kónya is rögzíti (a jogszabály megnevezése, idézése, és az összeg jelzése nélkül), hogy a nyugállományú akadémikusok nyugdíját megemelték, a tiszteletdíjat pedig megszüntették.³⁵⁴

Az 1990-es reguláció szerint „Az akadémikusok személyi járandóságainak, különösen személyi alapbérének, jutalmának, illetve nyugellátásának megállapítására a Minisztertanács által meghatározott szabályokat kell alkalmazni”.³⁵⁵

Az 1994. évi XL. tv. az átmeneti rendelkezések körében a 30. § (1) bekezdésben kerül szabályozásra a tiszteletdíjról a következő: „A hazai akadémikusok tudományos teljesítményét az Akadémia havi tiszteletdíj folyósításával is elismeri. A tiszteletdíj a hazai akadémikust élete végéig megilleti, elhalálása esetén annak meghatározott mértékét hozzátartozói ellátásként (özvegyi és árvaellátásként) kell folyósítani.”³⁵⁶ Hasonló rendelkezés vonatkozik az MTA doktoraira is: „Az MTA doktora címmel rendelkező személynek tiszteletdíj adható.”³⁵⁷

A 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvény A/1 fizetési fokozat rendes tag esetében 8, levelező tag esetében 6 szorzószámmal számított összegének megfelelő tiszteletdíj jár (2. § (1) bek.). Ez 1995-ben 68 000, illetőleg 51 000 ft volt havonta.

Mindezekről a kérdésekről napjainkban is a többször módosított 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet rendelkezik. E szerint az akadémikusnak tudományos alkotómunkájára, tudományos teljesítményére tekintettel havi tiszteletdíj jár, mely a rendes tagok esetében (bruttó) 455 000 forint, levelező tagok esetében (bruttó) 353 900 forint havonta.³⁵⁸ (2006 óta változatlan.) A tiszteletdíjat az Akadémia elnöke állapítja meg hivatalból.³⁵⁹ Az MTA doktora cím birtokosainak esetében e tiszteletdíj összege havi (bruttó) 90 000 forint.³⁶⁰

³⁵³ A Minisztertanács 13/1987. (V.4.) számú rendelete az akadémikusok és hozzátartozóik nyugdíjával kapcsolatos egyes kérdésekről.

³⁵⁴ KÓNYA (318. lj.) 627–628.

³⁵⁵ 1990-es alapszabály 11. § (4) bek., KÓNYA (20. lj.) 488.

³⁵⁶ 1994. évi XL. tv. 30. § (1) bek.

³⁵⁷ 1994. évi XL. tv. 27. § (4) bek. 1. mondat.

³⁵⁸ 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet 2. § (1) bek., az 1995-ös összegekre: KÓNYA (318. lj.) 628.

³⁵⁹ 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet 2. § (2) bek.

³⁶⁰ 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet 13. § (1) bek., második mondat.

A szövegezésből kitűnően a havi tiszteletdíj mind az MTA hazai tagjai, mind az MTA doktori esetében tehát juttatás (járandóság), nem pedig (esetlegesen visszavonható) járadék, melynek jog- és ténybeli alapját a tudományos teljesítmény (a kiemelkedő tudományos életmű) adja.

4. ÖSSZEGZÉS

A Magyar Tudományos Akadémiára vonatkozó jogszabályi környezet és belső szabályok vizsgálata megmutatta, hogy ezek a regulációk nem függetleníthetők az egyes történeti koroktól, melyben születtek. Az MTA tulajdonképpen példa nélkül áll a tudományos akadémiák között abban, hogy nem uralkodói, hanem közadakozásból történő nemzeti alapítással jött létre, mint a magyar szellemi és anyagi kultúra szinte minden nagy intézménye (Országos Széchényi Könyvtár, Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum), ezek felállítását döntően magyar arisztokrata famíliáknak, kisebb mértékben gazdag polgároknak és a literátus értelmiségnek köszönhetjük. A jogtudomány általában csak a jogszabályokat szokta vizsgálni, és ritkán van példa egy-egy szervezet belső szabályainak elemzésére. Különösen ritka ez közel 190 évnyi időtávot illetően.

Alkotmányi (alaptörvényi) szinten is érzékelhető mind az 1949-es alkotmány 1989. évi módosításával létrejött szövegben, mind a 2011-es alaptörvényben olvasható a köztársasági elnök megerősítési joga az MTA (és az MMA) elnökével kapcsolatosan, illetve az alaptörvény védi az MTA és MMA tudományos és művészeti szabadságát.

A törvények szintjén érdekes, hogy a létesítő törvényen (1827) túlmenően több tiszta deklaráció, azaz normatartalom nélküli pozitív irányultságú törvényhozási érzényilatkozat (emléktörvény) is vonatkozik az MTA-ra (az alapítók neveinek rögzítése [1827], a gróf Festetich-féle adomány [1827], a királyi koronázási ajándék (tiszteletdíj) egy részének uralkodó által az MTA-nak történő juttatása [1830], és a további adakozásokat rögzítő törvény [1840], valamint az MTA emlékének megőrkítése [1925]). Az 1923-as segélyezési törvény ugyan tényleges jogi norma, viszont az évi államszegély biztosításán, és annak deklarálásán túl, hogy az MTA a magyar tudományos élet legfőbb szerve, csupán néhány közszolgálati jogi speciális szabályt deklarált. Az 1949-es törvény az Akadémiát a szovjet modell szerinti társadalom építésének szolgálatába állította. Bármilyen furcsa is, valójában az 1994-es akadémiai törvény volt az első, mely átfogó jelleggel szabályozta az MTA-t.

1960 és 1989 között az MTA jogállását nyúl farknyi törvényerejű rendeletekkel gondolták szabályozni. Az egyéb jogszabályok (minisztertanácsi rendelet, miniszteri rendelet, minisztertanácsi határozat) még ezekhez képest is eszközjellegűnek minősíthetők.

Az MTA-ra vonatkozó belső szabályok típusai változatosak: alapszabályok, ügyrendek, elnökségi határozatok, utasítások, irányelvek, szervezeti- és működési szabályzatok, köriratok. Az első két szabálycsoport esetében kimerítő, a többi esetben a legjelentősebb, illetőleg a legtípikusabb szabályok példálódzó felsorolását kíséreltük meg. Ezek közül az általunk vizsgált kérdések megoldásában az alapszabályok, az ügyrendek, és kisebb mértékben az utasítások normatartalmának vizsgálata volt segítségünkre.

Az MTA jogállását illetően korántsem tűnt elsőre egyértelmű minden elem a korábban megismert elsődleges források és a másodlagos irodalom döntő része alapján. Forrásszerű kifejezéssel nevezték általánosságban tudós társaságnak; tudós akadémiának (intézetnek), azaz tudományos intézménynek (Récsi Emil), tudományos társulatnak (Balogh Jenő); a magyar tudományos élet legfőbb szervének és közművelődési önkormányzati testnek (1923-as segélyezési törvény). Jelen tudásunk szerint a köztestületekkel 1945 előtt hazánkban Ereky István és Magyary Zoltán is foglalkozott a közigazgatási jogtudósok közül. A korabeli, valamint a mai köztestületekkel foglalkozó irodalom alapján nem tűnt egyértelműen kimondhatónak, hogy az MTA kifejezett (törvényben meghatározott) köztestület lett volna (főként nem a mai specifikumokkal). Ez az álláspontom azonban megváltozott.

Nézetem szerint irányadónak tekintendő Ereky István 1928-as álláspontja, aki a korabeli hatályos törvények alapján bizonyítja, hogy az MTA köztestületi jellegét az alapítók, és általuk a magyar társadalom áldozatkészségével megvalósult alapítás a tudomány, az irodalom, és a művészet művelőit fogta össze egy közös szervezetbe, mely közigazgatási feladatokat ellátva, közigazgatási feladatokat ellátva köztestületté szervesült (ezt 1848-ban egyértelműen ki is mondták).

Ezek mellett mindenesetre tény, hogy az abszolutizmust és 1919-et kivéve (mikor is a bolsevikok az MTA-t feloszlatták), továbbá az 1949–1989 közötti korszakot nem tekintetbe véve köztestület volt. 1949 és 1989 között az irányadó Szovjetunió jogrendszerén belül is vitatták a tudományos akadémia helyét (tudományos testület, vagy államigazgatási szerv, vagy mindkettő). Más szocialista („népi demokratikus”) államokban is megoszlottak az álláspontok. A magyar helyzet sem volt egyértelmű, de a jogszabályokból következően az MTA tudományos testületnek volt tekinthető, mely intézményei tekintetében tudományos szakigazgatási szerv volt. 1994-től a köztestületi jellegét az akadémiai törvény vitathatatlanul deklarálta.

A választás és kizárás kérdése igen bonyolult, ez teszi ki a tanulmány mintegy egyötöd részét. Általánosságban elmondható, hogy az MTA belső szabályozása ez meglehetősen időtálló regulációnak bizonyult, egyes megfogalmazások még 1946-ra sem változtak meg. A titkosság követelménye csorbíthatatlanul végig vonult a szabályozások egészén. A választási kérdé-

seket meglehetősen részletesen szabályozták már kezdettől fogva. Érdeklőség, hogy 1908-ban az osztályok szavazási sorrendjéről sorsolással, a tagokról golyózás módszerével szavaztak. Az 1982-es szabályozás példaszzerű technikai részletességgel szabályozta a listás szavazást. Napjainkra a rangsorolós jelölés és szavazás vált tipikussá. A kizárás kérdését sokáig nem is kellett szabályozni, csupán az 1919-es események után vetődött fel a szükségessége, mikor is a tagválasztás analógiáját alkalmazták (azaz ekkor kétharmados szótöbbség volt szükséges a kizáráshoz, de a jogintézmény ekkor nem került be az alapszabályba, csupán 1946-ban). Itt az osztály kétharmados szótöbbségű javaslatával az összes ülés titkos, egyszerű többségű szavazással döntött. 1960-tól fegyelmi eljárás váltotta fel a kizárást, és a legsúlyosabb fegyelmi büntetéssé vált a jogintézmény. 1990-től a tiszteleti tagsági cím is visszavonhatóvá vált.

Az akadémikusok létszámkérdésének problémája, valamint az osztályok és bizottságok száma, elnevezése, összetétele is igen szerterágazó kérdéskör. Kezdetben csak az igazgató, tiszteleti, és rendes tagok számát szabályozták, a levelező tagok száma nem volt meghatározva (1831). 1888-ra a levelező tagok számát 156 főben határozták meg. Ekkorra 265 fő volt az MTA tagok száma. Ez a Horthy-korszakban 250 fő, a koalíciós időszakban 160 fő, a szocializmusban 128 fő, azaz csökkenő tendenciát mutat. A szocialista korszak végén a 75 év alatti akadémikusok száma nem érte el a 200 főt. 1994-től a 70 év alatti akadémikusok száma lehet 200 fő, a hazai akadémikusok teljes létszáma nem haladhatja meg a 365 főt. A tudományági megoszlást illetően 1831-ben négy társadalomtudományi és két természettudományi; 1869-ben két társadalomtudományi és egy természettudományi osztály volt (1891-től két-két alosztállyal osztályonként). 1946-ra két társadalomtudományi és két természettudományi osztály volt. 1949-re két társadalomtudományi, de már öt természettudományi (műszaki) osztály lett. 1970-re a társadalomtudományi osztályok száma háromra, míg a természettudományi osztályok száma hétre emelkedett. Innentől nyomasztó a nem társadalomtudományok fölénye. 1995-re alakult ki a mai tizenegy osztályból álló rendszer, ahol három társadalomtudományi osztály mellett hét természettudományi osztály található. A bizottsági rendszer 1858-tól jelent meg. Az 1860-as négy állandó bizottság 1912-ig tizenkettőre, 1936-ig húszra emelkedett. 1945 után a bizottság alakítása lehetőségként merült fel, de részletesen nem szabályozták a kérdést. Megjelentek a komplex bizottságok (1956), majd állandó és alkalmi bizottságokról szoltak, az abszolutizmus korszakához hasonlóan (1982). Kötelező bizottságként jelent meg a Tudományetikai Bizottság, valamint a Felügyeleti Bizottság (1990).

Az előlülő (az elnök), az igazgató tagok és tiszteleti tagok nem kaptak juttatást (1831), csupán három rendes és levelező tag kapott fizetést. Az egyes munkákat megfizetni törekedtek, a könyveikért járó javadalmazásból

élhettek a tagok. Pénzdíjas pályamunkákat csak a levelező tagok nyújthattak be. 1830 után és 1845 előtt 12 tag kapott fizetést. (1845-re datálódik az arra rászoruló akadémikusok illő eltemetésének szokása, a mai akadémiai parcellák díszsírhelyeire való jogosultság részleges előzménye.) 1858-ra a főkormányzó három „fizetési fokozatot” állapított meg a rendes tagok részére, de ezt nem volt kötelező adni. Dönthetett a rendes tagok számára tiszteletdíj kifizetéséről is, de egyik gyakorlatról sincsenek adataink. 1869-től csak a régi tagok egy kisebbsége kapott illetményt. (1871-ben 4, 1890-ben csupán 2 fő.) 1908 és 1949 között pedig semelyik tagnak sem volt mód jutatatásokat nyújtani. Az 1949-es törvényi rendelkezés alapján 1951-ben a levelező és rendes tagok mindegyike havi tiszteletdíjat kapott. Ezt csupán 1951-ben emelték 15%-kal, 1987-ig változatlan maradt. Ezt követően több alapszabály is rendelkezett a külön akadémiai illetmény juttatásának tényéről (1956, 1960, 1970). 1951-től a tudományok doktorai és a tudományok kandidátusai is kaptak tiszteletdíjat. 1994-től a hazai rendes és levelező tagoknak különböző mértékű tiszteletdíj jár.

A szerteágazó tematika összefoglalása is rámutat a problematika igen összetett, sokrétegű jellegére.

Kérdéskör/ Időszak	MTA jogállása	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megoszlás	Akadémiai szervek: Közgyművelési/Bizottság	Juttatás
Reformkor (1825–1848)	(Köz)alapítvány, 1848-tól köztestület	Elöljáró/másodelőjáró: az igazgatótanács tagjai közül évente, szabad voksokkal, egyszerű többséggel, szavazategyenlőség esetén a pártfogó/védnök (a nádonispán) szavazata dönt (1831). Az igazgatótanács választ királyi megerősítéssel Igazgató tagok: Az ország négy rendjéből választandók. Az első körben minimum 50%-os többség. Ennek hiányában a két legtöbb szavazatot elért jelölt közül egyszerű többséggel. T. r. és l. tagok: ugyanilyen módon és titkos szavazással választandók. Nem volt kitétel, hogy r. tag csak a l. tagok közül választandó (1831). Írásos tagajánlási forma (1836). Rendes tag csak a levelező tagok közül választható (1845).	Összesen 91 fő + meghatározatlan számú l. tag. Ig. tag 25 fő; t. tag 24 fő; r. tag 42 fő. A l. tagok száma meghatározatlan. A rendes tagok közül 18-nak Pesten vagy Budán, vagy a környékén kellett lakniuk, 24 lehetett a vidéki tagok száma, azaz oszállyonként 3-3 fővárosi, és 4-4 vidéki tag volt választható (1831). Négy társadalomtudományi és két természet-tudományi és természettudományi segéttudományi oszály.	Oszállyok: 1)Nyelvudományi Oszály (I. Oszály); 2)Filozófiai Oszály (II. Oszály); 3)Történetírási Oszály (III. Oszály); 4)Mathesis (= Matematikai) Oszály (IV. Oszály); 5)Törvénytudományi (= Jogtudományi) Oszály (V. Oszály); 6)Természettudományi Oszály (VI. Oszály).	Elöljáró (elnök), az igazgató tagok és a tiszleleti tagok fizetése „mélósá-gaik fényre, jutalmok e nemzeti ügy-nek szolgálhatás. 3 r. és 3 l. tag kapott kezdetben fizetést (1830). A rendes tag „munkáitól illő fizetést húzotti, „-r. tagok élhettek a könyveikért járó javadalmazásból (per analogiam a l. tagok is). Pénzdíjas pályamunkákra, jutalomkérdésekre csak a l. tagok felelhettek. 1830 után, de 1845 előtt oszállyonként egy helyi és egy vidéki r. tag (összesen 12 fő) kapott évi 500 ill. 300 ft-ot. (1848-ban a fenti elképezlést valamennyi fővárosi és vidéki tagra ki kívánják terjeszteni, de ez terv maradt csupán).
Abszolútizmus (1849–1866)	Köztestület (korlátozott önállósággal)	Elöljáró/másodelőjáró: Három-három ig. tag jelölhető háromévente, vagy úresedés esetén. Az igazgatótanács választ, királyi megerősítéssel (1854), majd az elnök/alelnök választása főkörmányzói megerősítéssel, de a kinevezés a király joga (1858). Ig. tagok és belföldi t. tagok: szavazati joggal rendelkező tagok egyszerű többségi javaslatára a főkörmányzó nevezi ki. Külső l. és t. tagok: csak külföldi (nem magyar) lehet, a főkörmányzónak megerősítési joga van. Titoknok, jegyző: csak r. tagok közül, főkörmányzói megerősítéssel. A l. tagoknak érte-sítési szavazata van (1860).	A számok nem változtak.	Oszállyok: 1) Nyelv-és Széptudományok Oszálya (I. Oszály); 2) Filozófiai Oszály (II. Oszály); 3) Törvénytudományi (= Jogtudományi) Oszály (III. Oszály); 4) Történettudományi Oszály (IV. Oszály); 5) Matematikai Oszály (V. Oszály); 6) Természeti Tudományok Oszálya (VI. Oszály) /1858/. Bizottságok: Állandó és ideiglenes bizottmányok (1858) 1)Történelmi Bizottmány; 2)Archeológiai Bizottmány; 3)Statisztikai Bizottmány; 4)Matematikai és Természettudományi Bizottmány (1860)	Rendes tagok közül a pénzalap erejéhez képest max. 7 fő 800 forintot („legmagasb évdíjfiok”), 14 fő 500 forintot („közép évdíjfiok”), 21 fő 300 forintot („alsóbb évdíjfiok”), ennek hiányában a rendes tagoknak munkáik alapján tiszteletdíj utí adható főkörmányzó döntés alapján (lehetett kevesebb személynék is juttatni), a valós szám ismeretlen.

Kérdéskör/ Időszak	MTA jogállása (1919-ben nem működött)	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megoszlás	Akadémiai szervek: Közgүйvülés/Osztály/ Bizottság	Juttatás
K i e g y e z é s (1867-1919)	Köztestület (1919-ben nem működött)	R. és t. tagok: mindentajta ülésen részvételi joguk („székük”, „székjoguk) és szavazati joguk van. L. tagok: teljes körű részvételi jog, de (jelző nélküli, vagyis normál, azaz ügyrendi és ügydöntő) szavazati jog csak osztályülésein (1869). Bevezetik az írásos tagajánlás vonatkozásában, hogy csak az ajánlóval azonos tudományágban tevékenykedő ajánlható, és annyi személy, ahány üresedés van). Osztályülésein titkos szavazással a megjelöltek szavazatának kétharmadát elnyernek váltnak ajánlottá. A jelenlévő r. és l. tagok szavaznak titkosan az ajánlottakról, kétharmad elnyerése szükséges. Az osztályok szavazási sorrendjéről sorsolással, a tagokról golyózás módszerével szavaznak (1908). A kizárás kérdése sokáig nem jelent meg. A tagválasztás analógiáját alkalmazzák kezdetben, így (jelenléti) kétharmados szótöbbség szükséges (1919).	I. o. 6 t. tag 12 r. tag; II. – III. o. 9-9 t. tag, 24-24 r. tag. A rendes tagok számát 42-ről 60-ra emelték. Az l. tagok száma nem rögzített (1869). A levelező tagok száma 156 fő. Összesen 265 fő (1888). Két társadalomtudományi és egy természettudományi osztály (1869). A társadalomtudományi 4, a természettudományi 2 alosztállyal (1891).	<p>Osztályok:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Nyelv- és Széptudományi Osztály (I. Osztály); 2) Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály); 3) Matematikai és Természettudományok Osztálya (III. Osztály) /1869/ <p>Nyelvtudományi (I.) Osztályon belüli: A) Nyelvtudományi Alosztály; B) Széptudományi Alosztály; Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok (II.) Osztályon belüli: A) Filozófiai és Társadalomtudományi Alosztály; B) Történelmi Tudományok Alosztálya; Matematikai és Természettudományok (III.) Osztályon belüli: A) Matematikai és Fizikai Tudományok Alosztálya; B) Természettudományok Alosztálya (1891)</p> <p>A tiszteleti és rendes tagok osztályok szerinti megoszlási aránya változott /Nyelv – és Széptudományi Oszt. csupán 6 fő/ (1869).</p> <p>Bizottságok:</p> <p>Az ötödik állandó bizottság a Nyelvtudományi Bizottság (1869)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Nyelvtudományi Bizottság 2) Irodalomtörténeti Bizottság 3) Klasszika-filológiai Bizottság 4) Történelmi Bizottság; 5) Archeológiai Bizottság; 6) Statisztikai Bizottság; 7) Nemzetgazdasági Bizottság 8) Matematikai és Természettudományi Bizottság 9) Szótári Bizottság 10) Könyvkiadó Bizottság 11) Könyvtári Bizottság (1908) 12) Hadtörténeti Bizottság (1912) 	<p>A rendes tagok, mihelyt a pénztár ereje engedi, mindnyájan, addig pedig a régibbség szerint következők, az igazgatónács által meghatározott számmal, évi fizetési húznak (1869) 1871-ben 4 fő (525 ft a fővárosi, 325 ft évdíj a vidéki tagoknak), 1890-re ez a szám csupán 2 fő.</p> <p>A rendes tagok, ha a pénztár ereje engedi, a régibbség szerint következők, az igazgatónács által meghatározott számmal, évi fizetést húznak (azaz innenlő kezdve a tagok nem kaptak juttatást) /1909/, ezt 1946-ban is így rögzíti az alapszabály.</p>

Kéréslejtör/ldősztok	MTA jogállás	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megosztás	Akadémiai szervek: Közgvtítés/Osztály/Bizottság	Juttatás
Horthy – korszak (1920–1944)	Köztestület	Elnök: Az elegendes ülés t., r., ig. tagok (titkos) szavazatával, a belső tagok sorából egyszerű szótöbbséggel 3 évre választják (egyszer újabb 3 évre újaválasztható. A választás az államfő jóváhagyása („megerősítése”) alá bocsátandó (1936). A tagválasztás szabályai az 1908-assal azonosak.	Összesen 250 fő. I.o. 8 t. tag, 16 r. tag, 40 l. tag; II-III.o. 9-9 t. tag; 24–24 r. tag, 60-60 l. tag.	Nyolc új bizottság a 12 állandó bizottság mellett: 1) Nyelvművelő Bizottság; 2) Filozófiai Bizottság; 3) Jogtudományi Bizottság; 4) Néptudományi Bizottság; 5) Képzőművészeti Bizottság; 6) Keleti Bizottság; 7) Pénzügyi és Építési Bizottság; 8) Széchenyi Bizottság (1936)	Tagoknak nincs juttatás
„K o a l í c i - ös” ldősztok (1945-1948)	Köztestület	Alapvetően a korábbi szabályozások jellemzők. A belső és külső tagokat az illetékes osztály ajánlására titkos szavazattal a jelenlévő tagok (forrászerű!) kétharmad többségű javaslatára a nagygyűlés titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel választja. A kizárás ekkor kerül be az alapszabályba: az osztály titkos szavazással, a jelenlevők kétharmados többségével javasolja, az összes ülés titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel zárhatja ki az érintettet (1946).	Összesen 160 fő. Négy osztály, osztályonként 20 rendes és 20 levelező tag. Két társadalomtudományi, és két természettudományi osztály (1946).	Köztöbbségtítés 1) Az elnök, a két alelnök, a főtöbbségtítés, és az öt elnökségi tag megválasztása; 2) Új tagok választása; 3) Alapszabályok módosítása; 4) A tudományos terv és költségvetés megállapítása; 5) Pályadöntök kítöbbségtítés és odaitöbbségtítés; 6) Az Akadémia ügyrendjének megállapítása 1946 elöti köztöbbségtítés olyan értelemben, mint az Akadémia legföbbségtítés szerve, nem léteztet. Az akadémiai tiszteleti, rendes, és levelező tagok voltak, jogosultak részt venni. Legföbbségtítés feladatok: Osztályok: 1) Nyelv- és Széptudományi Osztály (I. Osztály); 2) Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztály (II. Osztály); 3) Matematikai, Fizikai, Kémiai, és Műszaki Tudományok Osztály (III. Osztály); 4) Biológiai és Orvosi Tudományok Osztály (IV. Osztály)	Tagoknak nincs juttatás
				Bizottság: A bizottságok alakítása csak mint lehetőség merül fel.	

Kérdéskör/ Időszak	MTA fogállása	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megoszlás	Akadémiai szerek: Közgүйlés/Osztály/ Bizottság	Juttatás
<p>Szocializmus (1949-1989)</p>	<p>Tudományos terület, intézményi tekintetében szakigazgatási szerv (korlátozott önállóság)</p>	<p>A tagokat a közgүйlés egyszerű szótöbbséggel választja, s a választást az elnökség hagyja jóvá. Társadalmi szerv is javasolhat tagot. (1949). Tanácskozó tagok: Korábbi visszaminősített tagok, akiknek nincs szavazati joguk, szervezeti és vagyoni kérdésekben felszólalási joguk sincs, de bármikor I. vagy II. osztály taggá választhatók. A népi demokrácia érdekeit veszélyeztető, vagy más módon méltatlan magatartás esetén vagy az elnökség saját kezdeményezésére, vagy az osztály jelenlévő tagjainak egyszerű többsége által kizárható az érintett (1949). Rendes taggá kivételesen kiemelkedő tudományos eredményt elért nem levelező tag is választható (1956). Az új tagok és a vezetőik választása a közgүйlés hatásköre. Kizárás helyett fegyelmi eljárás bevezetése, azon belül a legsúlyosabb fegyelmi büntetés a kizárás (1960). A fegyelmi eljárást részletesen 1979-től szabályozták. Új hazai tagokra ötvenként két alkalommal lehet javaslatot tenni. Ha a jelölt teljesítményének elbírálására több tudományos osztály jogosult, akkor alkalmi osztályközi (interdiszciplináris) bizottság jár el /ütikos szavazás/. Vezetőválasztásokon titkos szavazás jelenik meg általános előírásként. A szavazás szavazóedülán történik, ott nem szereplő személy kézzel is rávezethető (1982).</p>	<p>Összesen 128 fő: I.o. II r. tag, II I. tag; II.o. 12 r. tag, II I. tag; III. o. 14 r. tag, 13 I. tag; IV. o. 6 r. tag; 8 I. tag; V. o. 10 fő r. tag, 13 fő I. tag; VI. osztály 6 fő r. tag, 13 fő I. tag. 59 fő rendszer tag, 69 fő levelező tag. Két társadalomtudományi, és négy természettudományi-műszaki osztály (1949). A természettudományi osztályok száma ötre emelkedik (1960). Később három társadalomtudományi és hét természettudományi-műszaki-agrárostály (1970). A továbbiakban csak létszámkorlátok vannak. A 75 év alatti akadémikusok száma max. 200 fő (1982).</p>	<p>Osztályok: 1) Nyelv-és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály); 2) Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály); 3) Matematikai és Természettudományok Osztálya (III. Osztály); 4) Biológiai és Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály); 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály); 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osztály) /1949/ 1) Nyelv-és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály); 2) Filozófiai-és Történettudományok Osztálya (II. Osztály); 3) Matematikai és Fizikai Tudományok Osztálya (III. Osztály); 4) Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály); 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály); 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osztály) 7) Kémiai Tudományok Osztálya (VII. Osztály); 8) Biológiai Tudományok Osztálya (VIII. Osztály); 9) Gazdaság-és Jogtudományok Osztálya (IX. Osztály); 10) Föld - és Bányászati Tudományok Osztálya (X. Osztály) /1970/ Bizottságok: Komplex bizottságok megjelenésének lehetősége (1956) A jelző nélküli bizottság állandó bizottság, míg egyes tudományos kérdések megvizsgálására vagy meghatározott feladatok elvégzésére alkalmi bizottság hozandó létre (1982)</p>	<p>Külön akadémiai tiszteletdíj I. és r. tagoknak (elvétkben 1949. és 1954, majd alapszabályi rendelkezés: 1956, 1960, 1970). 1987-ben előfőték, beépült az illetménybe vagy a nyugdíjba. R. tag 2300 ft; I. tag 1800 ft/hó (1949) R. tag 2645 ft; I. tag 2070 ft/hó, DSc 920 ft, CSc 472 ft/hó (1951-1987)</p>

Kérdéskör/ Időszak	MTA jogállása (1994)	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megoszlás	Akadémiai szervek: Közgүйtés/Osztály/ Bizottság	Juttatás
Jelenkor (1990-)	Köztestület (1994)	Az elnökség általában hároméves- te, lehetőség szerint az akadémiai ciklus második évében terjeszt elő jelölteket. A I. és r. tagok válasz- tásánál bevezetik a jelöltsorrend – alapú szabályozást, amely az osztályüléseken kapott szavazatok arányához kötődik. Az elnökség ki- vételesen akadémiai érdekből elfer- het a jelölt-sorrendtől. A jelöléshez legalább két rendes tag előzetesen közvetett, megindokolt ajánlása szükséges. A fegyelmi eljárás to- vábbi részletes szabályozása.	A 70 év alatti akadémikusok száma legfeljebb 200 lehet (1994). A hazai akadémikusok teljes létszáma nem haladhatja meg a 365 főt.	1) Nyelv-és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály); 2) Filozófiai-és Történettudományok Osztálya (II. Osztály); 3) Matematikai Tudományok Osztálya (III. Osztály); 4) Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály); 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály); 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osz- tály) 7) Kémiai Tudományok Osztálya (VII. Osz- tály); 8) Biológiai Tudományok Osztálya (VIII. Osz- tály); 9) Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya (IX. Osztály); 10) Földtudományok Osztálya (X. Osztály) 11) Fizikai Tudományok Osztálya (XI. Osztály) Bizottságok: Tudományetikai Bizottság és Felügyeleti Bi- zottság (1990)	Hazai akadémikusnak havi tiszteletdíj (1994) R. tag 68 000 Ft/hó, I. tag 51 000 Ft/ hó (1995) Rendes tagok esetében (bruttó) 455 000 forint, levelező tagok eseté- ben (bruttó) 353 900 forint havonta, (MTA doktori havi (bruttó) 90 000 forint) /2017/.